
L'estudi de les relacions internacionals. Marc teòric

PID_00246981

Elvira Sánchez Mateos

Temps mínim de dedicació recomanat: 8 hores

Elvira Sánchez Mateos

Elvira Sánchez Mateos és professora lectora de Relacions internacionals. És doctora en Ciència Política (*cum laude*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1995) i màster en Relacions Internacionals (The Paul Nitze School of Advanced International Studies, The Johns Hopkins University, 1989). Actualment, és professora col·laboradora de la UOC i professora associada a la Universitat de Barcelona. Ha sigut Coordinadora General de Casa Àsia i investigadora sènior de la Fundació CIDOB. Les seves línies de recerca són la Seguretat Internacional i la Geopolítica en les àrees d'Orient Mitjà i Àsia i ha publicat diversos articles i capítols de llibres sobre aquestes àrees d'estudi. Ha estat professora de Relacions internacionals a la Universitat Autònoma de Barcelona i a la Universitat de Lleida i a l'IBEL i ha participat en cursos i seminaris a Espanya, a Europa, a diferents països mediterranis i als Estats Units. Ha estat investigadora de l'Institut d'Estudis de Seguretat de la UE i de l'OTAN.

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Teoria i conceptes	7
1.1. Les relacions internacionals com a àrea d'estudi	7
1.2. Les grans tradicions de pensament: Maquiavel, Hobbes, Grotius, Kant	10
1.3. Les grans aproximacions teoritzants	14
1.3.1. Idealisme	14
1.3.2. Marxisme	17
1.3.3. Realisme	20
1.3.4. Transnacionalisme	23
1.3.5. Estructuralisme	26
1.4. El concepte de règim internacional i nous corrents teòrics	29
1.5. Reflexions sobre poder, ordre i moralitat en les relacions internacionals	34
2. El sistema internacional. Instruments d'anàlisi	38
2.1. Els actors del sistema internacional: definició i tipologia	38
2.1.1. L'estat	38
2.1.2. Les organitzacions internacionals intergovernamentals	46
2.1.3. Els actors transnacionals	60
2.1.4. Altres actors internacionals	64
2.2. L'estructura del sistema internacional	65
2.2.1. Les potències	66
2.2.2. Poder i polaritat	70
2.3. Dinàmiques del sistema internacional	71
2.3.1. La dinàmica del conflicte	72
2.3.2. La dinàmica de la cooperació	79
2.3.3. La dinàmica de la integració	82
Exercicis d'autoavaluació	91
Solucionari	92
Bibliografia	93

Introducció

Aquest primer mòdul de l'assignatura d'*Introducció a les Relacions Internacionals* es divideix en dos apartats.

En el primer apartat s'exposa l'origen de la disciplina de les relacions internacionals i s'analitzen les principals aportacions teòriques, tant les grans tradicions de pensament i els autors clàssics com els paradigmes d'explicació més importants. Es revisen els principals conceptes de cada un i se'n ressalten les contribucions i febleses més significatives.

En el segon apartat es presenten els grans instruments d'anàlisi del sistema internacional. Una part important es dedica als actors internacionals: l'estat i les organitzacions internacionals. Seguidament, es desenvolupa l'apartat corresponent a l'estructura del sistema internacional, partint dels conceptes de potència i polaritat. Finalment, s'expliquen les grans dinàmiques del sistema internacional: la dinàmica de conflicte, la dinàmica de cooperació i la dinàmica d'integració.

Objectius

Els objectius aquest primer mòdul s'orienten a introduir els conceptes i instruments teòrics bàsics de les relacions internacionals, que posteriorment s'utilitzen en l'estudi del sistema internacional.

L'apartat 1, "Teoria i conceptes", té l'objectiu de familiaritzar l'estudiant amb els elements, conceptes i instruments d'anàlisi de la disciplina: els grans corrents teòrics que emanen del pensament polític clàssic i la seva influència en les aproximacions teòriques a l'estudi de les relacions internacionals.

L'apartat 2, "El sistema internacional. Instruments d'anàlisi", té els objectius de conèixer quins són els actors bàsics de les relacions internacionals i quina és l'estructura del sistema internacional, i també les grans dinàmiques d'aquest sistema: la dinàmica del conflicte, la dinàmica de cooperació i la dinàmica d'integració.

1. Teoria i conceptes

1.1. Les relacions internacionals com a àrea d'estudi

Analitzar la realitat internacional implica apropar-se a un escenari complex, situació que no és exclusiva d'aquesta disciplina. Totes les ciències socials han de treballar en un terreny relliscós, en què l'anàlisi (o millor, les anàlisis) no és exempta de **prejudicis i percepcions esbiaixades**. No és aliè a això el fet que les relacions internacionals siguin un àmbit d'estudi pròxim a la decisió i l'opinió polítiques sobre com és el món i com ens agradaria que fos.

L'exercici intel·lectual que ha de dur a terme l'estudi de les relacions internacionals és doblement arriscat: d'una banda, analitzar la realitat internacional de la forma més pròxima possible a l'objectivitat científica, i de l'altra, utilitzar mètodes d'anàlisi que tendixin a garantir la independència respecte a cosmovisions o ideologies particulars.

D'això es deriva que l'acostament al món internacional implica una aproximació a fenòmens que són **objecte de controvèrsia**, un fet que va unit a la utilització de marcs conceptuals propis d'una disciplina jove i que, per tant, encara no ha pogut desenvolupar (potser no ho faci mai) un cos teòric universalment vàlid, ja que no hi ha consens sobre els conceptes centrals de la disciplina. No obstant això, precisament la riquesa de les relacions internacionals rau, entre altres coses, en la pluralitat d'enfocaments i d'anàlisi, i en el debat permanent que mantenen els estudiosos en la interpretació de la realitat internacional. El que hi ha és **pluralisme paradigmàtic**, que aporta diferents conceptes i teories que són útils per comprendre el món.

Ja d'entrada val la pena destacar que el pensament i l'anàlisi sobre relacions internacionals s'han centrat, fins a dates molt recents, en l'estudi de les relacions entre estats i el seu paper –exclusiu o no– com a actors en el sistema internacional. L'única excepció a aquesta afirmació són els estudis marxistes o d'orientació marxista, que s'inspiren en la centralitat de les classes socials com a actor internacional. Tanmateix, la teoria marxista sobre relacions internacionals, per raons essencialment polítiques, s'ha vist impugnada o ignorada en molts ambients científics, i, de fet, les anàlisis basades en el marxisme són marginals en el desenvolupament de la disciplina.

L'origen dels estudis sobre relacions internacionals cal situar-lo després de la Primera Guerra Mundial, a la dècada dels anys vint del segle passat. Aquesta afirmació pot semblar un contrasentit, ja que relacions entre estats n'hi ha des

de la creació de l'estat modern. És evident que autors clàssics importants són font d'inspiració i base d'aproximacions teòriques de les relacions internacionals. Maquiavel, Hobbes, Kant o Grotius, o molt abans que ells Tucídides i la seva famosa *Història de les guerres del Peloponès*, són autors recuperats per a la disciplina des dels seus àmbits més coneguts del pensament polític i de la història. No obstant això, és cert que fins al segle XX no es produeix una intensificació de la preocupació sobre la qüestió internacional des del marc acadèmic.

Ja abans de la Primera Guerra Mundial hi havia uns quants centres d'estudi dedicats a la realitat internacional, com el nord-americà Carnegie Endowment for International Peace i el World Peace Foundation. El 1919 van sorgir a Londres i a Nova York respectivament el Royal Institute of International Affairs i el Council of Foreign Relations. El mateix any es va crear la primera càtedra dedicada a l'estudi de la realitat internacional: la càtedra Woodrow Wilson a la Universitat de Gal·les.

Per tant, la disciplina de les relacions internacionals neix al món anglosaxó després de la Primera Guerra Mundial. L'explicació que emergís en un àmbit geogràfic concret i en un moment històric determinat està relacionada amb l'existència d'una llarga tradició intel·lectual en què tenen molta importància els estudis històrics i de ciència política, en contraposició amb el món europeu continental, més procliu a l'estudi del dret i de la història diplomàtica, i també amb l'impacte intel·lectual de la Primera Guerra.

L'enfocament dels primers estudiosos va ser essencialment **descriptivonormatiu**: descripció dels esdeveniments internacionals i aproximació al conjunt de normes per organitzar la vida internacional. La Pau de Versalles, que va posar fi a la guerra, va representar un nou tipus de moral pública després de l'horror i el trauma de la primera contesa mundial. A partir de 1920 apareixen institucions i centres que es corresponen amb aquests condicionants morals: la preocupació per eradicar la guerra i per aconseguir la pau.

La identificació del moment històric de la Primera Guerra Mundial com a punt de partida de la disciplina de les relacions internacionals es deu a un conjunt d'explicacions.

1) En primer lloc, la disciplina creix com a resultat del desig d'instaurar un ordre internacional de pau i seguretat després dels desastres produïts per la guerra. En aquest sentit, i vinculat amb l'anterior, es produeix una presa de consciència de la importància de factors ideològics, econòmics i socials per entendre una realitat internacional que fins llavors s'havia reduït a l'estudi del món de la diplomàcia.

2) En segon lloc, la guerra va produir major heterogeneïtat en els actors i va implicar canvis en la societat internacional: la guerra va comportar l'emergència d'Amèrica, en contraposició amb un món fins llavors dominat per Europa; així mateix, és un moment en què sorgeixen estats amb sistemes polítics marcadament diferents dels coneguts, com la Rússia bolxevic.

3) Finalment, actors que no eren estat –els nacionalismes– van emergir i van adquirir un protagonisme desconegut fins llavors. Es pot dir que aquests fenòmens van permetre percebre una major interrelació entre la política interna i la política exterior dels països, polítiques que abans es consideraven esferes separades i sense vincles.

Evidentment, les relacions internacionals són un "invent" del segle XX, però la preocupació sobre la qüestió internacional s'inspira en autors clàssics del pensament polític, i ja és present en disciplines afins com la història diplomàtica, el dret internacional i la ciència política. La història diplomàtica és la història dels tractats entre els estats, que evoluciona a partir del segle XVIII cap a l'estudi del sistema europeu d'estats i es converteix al segle XX en l'estudi històric de les relacions entre els estats a partir dels documents diplomàtics. No hi ha dubte que les relacions internacionals estan molt relacionades amb la disciplina històrica i, de fet, la història constitueix una disciplina auxiliar, especialment al món anglosaxó.

Un fet similar s'esdevé respecte a la influència del **dret internacional**, una disciplina que es desenvolupa a partir del segle XVI i estudia l'ordenament jurídic de les relacions entre els estats. L'estatocentrisme i positivisme d'aquesta disciplina marquen l'estudi de les relacions internacionals a l'Europa continental. No obstant això, mentre que la llei del dret és una llei normativa, en les relacions internacionals aquest no és un element d'importància central (o almenys no l'únic) per a explicar la realitat. Respecte a la **ciència política**, una disciplina que sorgeix al món anglosaxó al final del segle XIX centrada en l'estudi del comportament polític, la seva vinculació amb les relacions internacionals encara és més àmplia, ja que permet utilitzar instruments conceptuals –les relacions de poder, l'estudi de l'estat, la política interna i la seva influència en la política exterior–, que són rellevants per a la nostra disciplina.

Les relacions internacionals neixen com una disciplina autònoma de les altres esmentades a causa de la necessitat **d'aprehendre globalment una realitat internacional complexa**. De fet, el concepte "relacions internacionals" inclou:

- Les relacions entre estats.
- Aspectes de la política interior que influeix en la vida internacional (com per exemple la política econòmica).

- Les relacions no governamentals (les relacions entre empreses multinacionals per exemple).
- Les relacions entre grups de poder (com les relacions entre grups de pressió).

D'aquesta manera podem concretar que l'**objecte d'estudi** de les relacions internacionals és la **societat internacional**, que es podria descriure com aquella societat que transcendeix les fronteres nacionals.

La societat internacional es compon d'un conjunt d'unitats polítiques independents que actuen les unes sobre les altres amb certa regularitat; també la podem definir com un medi descentralitzat on coexisteixen múltiples entitats amb poder polític autònom. De manera més simplificada, les relacions internacionals són l'estudi de la societat internacional, entesa com la societat d'estats però en la qual també actuen actors no estatals.

Atès que en la societat internacional els diferents actors interactuen, les relacions internacionals estudien el sistema internacional, que es caracteritza per integrar un nombre limitat d'actors (els estats, les organitzacions internacionals i les forces transnacionals), els quals no es poden estudiar separatament ni sense referir-se al medi en què es desenvolupen, com el medi natural, que condiciona molt la vida social i caracteritza tipus de vida humana diferents; el medi econòmic, que implica diferents situacions i, per tant, desigualtat; el desenvolupament tecnològic; la demografia, o el medi ideològic, ja que cada societat, segons la seva evolució, ha generat models ideològics diferents, i en molts casos antagònics.

1.2. Les grans tradicions de pensament: Maquiavel, Hobbes, Grotius, Kant

Encara que la disciplina de les relacions internacionals tingui tot just un segle d'existència, utilitza el coneixement acumulat sobre la política des de disciplines afins. És per això que els autors clàssics de les relacions internacionals també són autors clàssics del pensament polític, si bé han de ser entesos en el seu context històric i no permeten una lectura textual. El que ens interessa dels autors clàssics són conceptes i idees que han conformat el pòsit intel·lectual en què es basen les escoles d'anàlisi i interpretació de les relacions internacionals.

Atesa la **centralitat de l'estat** en les relacions internacionals, el primer autor de referència és el primer que reflexiona sobre l'estat modern. **Nicolau Maquiavel** va néixer a Florència, durant el període republicà dominat pels interessos d'una família de banquers, els Medici, en un context caracteritzat per l'existència d'un sistema d'equilibri de poder entre el Papat, Nàpols, Venècia

i Milà, alterat amb freqüència pels interessos d'Espanya, França, Alemanya i Suïssa. El pensador va viure uns quants anys (la primera meitat del segle XVI) de constant inestabilitat i guerres a Europa.

Per a Maquiavel, és central la **idea de l'estat**. Aquesta idea sorgeix de la necessitat d'un poder centralitzat, després de la fase en què van predominar la cristiandat i les institucions medievals, en el sentit de posar límits a l'ús legítim de la força, aconseguir la integració econòmica d'un territori, i controlar-lo mitjançant una delimitació precisa de fronteres. L'afirmació de la centralitat de l'estat va unida a la seva qualitat moral –la seguretat i la supervivència–, que permet distingir entre moralitat pública i moralitat privada, i entre les quals hi ha un divorci evident: l'estat té les seves pròpies regles i ha de ser jutjat segons un punt de vista polític.

Per a Maquiavel, els estats no existeixen en aïllament, sinó en un món que està en conflicte (amb referència al sistema europeu d'estats de la seva època), per la qual cosa la neutralitat no és normalment una opció possible per als estats.

Segons Maquiavel, la **guerra és central i inevitable**, ja que defineix les fronteres, col·labora en la formació del poder de l'estat i permet la seva expansió. El governant (el príncep) ha de disposar d'un **poder fort**, ja que aquest és l'única garantia de seguretat (per la via d'un exèrcit) i també de **virtut**, entesa com l'habilitat i la determinació de prosseguir qualsevol acció que permet la consecució dels objectius polítics.

Thomas Hobbes intentava essencialment trobar solucions a la seva pròpia societat, dividida per la disputa entre el rei i el Parlament i per la posterior i cruenta guerra civil anglesa de la primera meitat del segle XVII. Per a Hobbes, la **recerca de la seguretat** és inseparable de la **recerca de poder**, ja que fora de la societat es desenvolupa una lluita de tots contra tots, el cèlebre axioma "l'home és un llop per a l'home". Per a aquest autor, el poder de l'estat es justifica perquè contribueix a la seguretat dels individus. Ja que la societat és una suma d'interessos individuals egoistes, l'estat és un *Leviatan*, un actor de poder descomunal, que serveix a les aspiracions de seguretat privada. La sobirania és un pacte entre els homes que es comprometen a obeir una persona fictícia, l'estat, a canvi de seguretat. L'estat no pot obtenir legitimitat sense obtenir poder, que és necessari per a la preservació. El govern només es justifica perquè proporciona pau, confortabilitat i seguretat als individus i a les seves propietats.

El sistema internacional en la visió hobbesiana és un estat de naturalesa, i un estat de guerra, igual com la societat, on qualsevol home odia la resta. Per tant, la lluita entre els estats és una lluita pel control de recursos per adquirir més

seguretat. La **pau**, per a Hobbes, és el temps que transcorre entre les guerres, encara que el sistema internacional imposa les seves pròpies limitacions, ja que els estats no es poden expandir eternament.

Així, en la visió hobbesiana, les relacions internacionals serien un **estat de guerra** de tots contra tots i d'interessos excloents. Les úniques normes i principis vàlids en la conducta dels estats serien la prudència i la conveniència, sense majors restriccions legals o morals.

Tant Maquiavel com Hobbes són autors cabdals en el **realisme**, una de les tradicions que més influència ha tingut en les relacions internacionals i que entén la política internacional com un estat de guerra i conflicte. Com veurem més endavant, és la base d'una de les aproximacions teoritzants, el **realisme polític**, considerada hegemònica fins a l'actualitat. Tanmateix, altres escoles – com la **internacionalista** de Grotius, que entén la política internacional com un fenomen que es desenvolupa al si de la societat internacional, o la **universalista** de Kant, que considera que la política internacional conté elements per desenvolupar una comunitat de la humanitat– completen el triangle de tradicions en competència.

Hugo de Groot (Grotius) va néixer a Holanda a finals del segle XVI en un període marcat per les guerres de religió a Europa, i se li deu la idea de societat internacional com a societat d'estats i la creença en el dret com a mètode per a regular la guerra i la vida internacional.

Grotius distingeix entre la **lleï natural**, aquella que no és resultat de la creació humana sinó fruit de la gràcia divina o de la intel·ligència humana inspirada per Déu, i la **lleï positiva**, una creació dels homes en un acte deliberat, que és la vàlida per a regular les relacions entre els estats, entenent que la Llei de les Nacions està basada en l'interès mutu i la reciprocitat. La seva preocupació per la guerra i per la necessitat de crear normes sobre aquesta portarà a la distinció entre l'*ius ad bellum*, les normes per declarar la guerra, i l'*ius in bellum*, les normes que han de regir la conducta de la guerra, com a fórmules per superar la tensió entre el que és just i el que és injust (qui té dret a declarar una guerra i qui es comporta adequadament durant aquesta guerra, distinció que desenvoluparà posteriorment els conceptes de guerra justa i guerra injusta).

Per a Grotius existeix una societat internacional emergent que necessita el **dret internacional** per a regular la diplomàcia i el dret a declarar la guerra i conduir-la adequadament. Així, en la visió grotiana, els estats no estan sotmesos a una lluita permanent, sinó que la seva actuació es veu limitada per normes i institucions comunes, i pels imperatius de la moral i el dret.

Emmanuel Kant, professor de filosofia nascut a la ciutat prussiana de Königsberg (l'actual Kaliningrad), busca la pau entre les nacions després de la història de divisió i inicis del procés de reconstrucció d'Alemanya de finals del segle XVIII. Kant també percep un estat de guerra en les relacions internacionals, ja que sense la llei, aquestes es converteixen en un estat de naturalesa, en un sistema anàrquic. Tanmateix, les lleis resolen els problemes interns i internacionals, superant l'estat d'anarquia i desenvolupant el camí cap a una pau perpètua, representada per la idea de govern mundial. No obstant això, el mateix Kant admet que no és el desig de les nacions traspasar els seus poders a una entitat superior amb capacitat coercitiva, per la qual cosa la idea del govern mundial en la forma d'un "estat" mundial és impracticable. I per això Kant opta per la idea de la **federació d'estats**, basada en un pacte de no-agressió mútua, com a fórmula possibilista.

Per a Kant el progrés s'esdevé dels individus, que es comporten d'una manera moral, per temor de la guerra, vinculant així la **política** amb la **moralitat**. El progrés també és producte de l'economia liberal, ja que els estats liberals no són proclius a la guerra, perquè la interdependència augmenta els costos derivats del conflicte.

En la visió kantiana, la que més contrasta amb la tradició realista, hi ha imperatius morals que limiten la conducta dels estats no solament a fi de reduir el conflicte entre aquests estats, sinó per a superar el sistema d'estats per la via de la societat cosmopolita, la qual cosa Kant denomina la *comunitat de la humanitat*, ja que hi ha consciència d'interessos comuns entre els homes, enfocada pel conflicte d'interessos entre els governants dels estats.

A més de la influència central en l'estudi de les relacions internacionals dels autors esmentats, hi ha altres autors clàssics, d'altres corrents de pensament, les aportacions dels quals són essencials per a comprendre el desenvolupament de la disciplina. Una de les aproximacions d'estudi rellevants és el **liberalisme** d'autors com Adam Smith, David Ricardo, Stuart Mill, Jeremy Bentham, Richard Cobden o J. A. Hobson.

Per als **liberals**, la llibertat de l'individu no aboca al conflicte. Hi ha interessos comuns entre els individus i entre els estats, es creu fermament en el progrés, i els estats, i també la naturalesa humana, no sempre són agressius.

Els estats són els principals actors en un sistema internacional en què busquen el **progrés econòmic**, entès en termes de benestar humà, i el **comerç**, entès en clau d'harmonia d'interessos. Així, en un món en què hi ha estats, però també organitzacions internacionals, el lliure comerç i l'economia liberal limiten

el conflicte, i, al seu torn, limitarien el paper de l'estat, garantint la pau. No obstant això, el pensament liberal també afirma que el *laissez faire* provoca desigualtat, per la qual cosa la importància de l'estat rau en la seva capacitat per a regular els conflictes que provoquen els polítics i els mercaders; portat al pla internacional, seria necessari un equilibri de poder entre els estats com a mecanisme regulador de la recerca dels interessos particulars estatals.

El pensament liberal es vincula amb l'**internacionalisme** de Grotius o l'**universalisme** de Kant, en el sentit que nega l'existència d'una tendència natural cap al conflicte i que la seva preocupació central és el desig de prevenir la guerra. Derivacions contemporànies del liberalisme són l'**internacionalisme liberal** (la creença que els contactes entre els pobles mitjançant els viatges i el comerç faciliten unes relacions internacionals pacífiques) i l'**institucionalisme** (la creença que hi ha d'haver institucions capaces d'exercir funcions que els estats no poden assumir), origen aquest últim de les modernes teories sobre la integració i de les reflexions sobre el transnacionalisme i la interdependència; menció a part mereix l'idealisme polític del període d'entreguerres del segle XX.

1.3. Les grans aproximacions teoritzants

1.3.1. Idealisme

Precisament l'idealisme polític, hereu del pensament liberal, és el paradigma d'interpretació de la realitat internacional que irromp en l'estudi de les relacions internacionals de manera paral·lela a l'emergència de la disciplina.

L'**idealisme** confia en el progrés i en l'eficàcia del canvi per mitjà de l'acció humana. Per tant, postula una visió no determinista de la història. La seva fe en l'existència d'una harmonia natural d'interessos fa que entengui que els interessos dels actors internacionals, essencialment l'estat, són, en la mateixa mesura que si ho apliquem als individus, complementaris i que, per tant, les possibilitats de cooperació existeixen de fet.

Aquesta visió racionalista radical basada en el sentit comú implica per als idealistes la possibilitat de crear un ordre polític internacional racional i moral utilitzant el principi del bon govern. Així, l'idealisme polític entén que la pau i la prosperitat poden no ser part d'un ordre natural, sinó que han de ser construïts.

L'idealisme polític té el seu apogeu als anys vint del passat segle, en una fase d'estudi de les relacions internacionals que es podria qualificar com a *fase idealista normativa*. La principal preocupació dels estudiosos era la superació de l'estat de naturalesa i anarquia internacional per mitjà d'un contracte social internacional que ordenés aquestes relacions.

L'idealisme polític s'identifica amb Woodrow Wilson, el president nord-americà que protagonitza la Pau de Versalles i ideòleg de la Societat de Nacions, qui va intentar portar a la pràctica de les relacions internacionals bona part dels elements característics del liberalisme, i també idees que entronquen amb la tradició roussoniana. Wilson, en el seu famós *Discurs sobre els catorze punts* de 1918, va afirmar que la pau només es podia construir mitjançant la creació d'una institució internacional que regulés l'anarquia del sistema internacional. Així, la societat internacional hauria de disposar d'un sistema de governança que garantís la pau.

ELS CATORZE PUNTS DE WILSON. Discurs davant del Congrés, 8 de gener de 1918

I. Acords de pau, després dels quals no hi haurà enteses privades internacionals de cap tipus. La diplomàcia ha de ser franca i pública.

II. Llibertat absoluta de navegació fora de les aigües territorials, tant en temps de pau com de guerra, llevat que es tracti de mars tancats totalment o parcialment a causa de l'acció internacional o per un acord internacional.

III. Supressió, en la mesura que es pugui, de totes les barreres econòmiques i establiment de condicions comercials d'igualtat entre totes les nacions que acceptin la pau i es comprometin a mantenir-la.

IV. Intercanvi de garanties adequades de reducció dels armaments nacionals fins al menor punt compatible amb la seguretat interna.

V. Acord lliure, obert i imparcial de les reclamacions colonials, sobre la base d'un compliment estricte del principi que la determinació de qüestions de sobirania ha de preveure de manera equilibrada els interessos de les poblacions afectades i les reclamacions dels governs, els drets dels quals encara s'han de determinar.

VI. Evacuació del territori rus i un acord que assegurï la cooperació millor i més lliure de les altres nacions en l'obtenció per a Rússia d'una oportunitat per a la decisió independent del seu propi desenvolupament polític, assegurant-li la benvinguda a la societat de nacions lliures.

VII. Bèlgica ha de ser evacuada i restablerta, sense cap intent de limitar la seva sobirania. Cap acció no servirà tant com aquesta per a restaurar la confiança de les nacions en les lleis que elles mateixes han creat per a regular les seves relacions. Sense aquest acte, l'estructura i la validesa del dret internacional quedaran danyades per sempre.

VIII. S'ha d'alliberar el territori francès i se li han de tornar les àrees envaïdes. El dany fet per Prússia a França el 1871, en l'assumpte d'Alsàcia-Lorena, que ha pertorbat la pau del món durant cinquanta anys, s'ha de reparar, de manera que s'asseguri la pau en interès de tothom.

IX. S'han de reajustar les fronteres d'Itàlia segons línies clares i recognoscibles de nacionalitat

X. S'ha de concedir als pobles d'Àustria-Hongria, el lloc de la qual entre les nacions s'ha de salvaguardar i garantir, l'oportunitat de desenvolupament autònom.

XI. Romania, Sèrbia i Montenegro s'han d'evacuar i els seus territoris s'han de restaurar. Sèrbia ha de disposar d'un accés lliure i segur al mar. Les relacions entre els estats balcànics han de ser amistoses i s'han de basar en les línies de nacionalitat i lleialtat històrica-

ment establertes. S'han de donar garanties internacionals per a la independència política i econòmica, i la integritat territorial dels estats balcànics.

XII. S'ha d'assegurar la sobirania per a la part turca de l'actual Imperi otomà. Les altres nacionalitats sota autoritat turca han de tenir garantits la seguretat i l'oportunitat de desenvolupament autònom. Els Dardanels han d'estar permanentment oberts com a pas lliure per als vaixells i el comerç de totes les nacions sota garantia internacional.

XIII. S'ha de crear un estat polonès independent que inclourà els territoris habitats per població polonesa. Se li ha de garantir un accés lliure i segur al mar. La seva independència política i econòmica i la seva integritat territorial s'hauran de garantir mitjançant un acord internacional.

XIV. S'ha de crear una associació de nacions mitjançant acords específics per tal d'assolir garanties mútues d'independència política i integritat territorial per a tots els estats, siguin grans o petits.

Font: Traduït, adaptat i resumit de:
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp

L'onada de liberalisme de les dècades dels anys vint i trenta del segle XX s'inspira en els autors clàssics ja esmentats, però sobretot en la reflexió sobre les causes de la Primera Guerra Mundial. Wilson va denunciar en els seus catorze punts la pau armada i la diplomàcia secreta com a pràctiques del segle XIX que haurien desencadenat la guerra mundial. Per a Wilson, animador principal de la creació de la **Societat de Nacions** com a fòrum internacional per a la conciliació d'interessos, la vella diplomàcia tradicional no podia evitar la guerra i el sistema d'equilibri de poder havia donat lloc a la cursa d'armaments, ja que es basava en una espiral de desconfiances.

Les grans assumpcions de l'idealisme liberal recullen la tradició dels autors clàssics, inspirant-se en la convicció que els éssers humans no són de naturalesa agressiva i no busquen el poder de manera connatural. El sistema internacional s'hauria de basar en el costat bo de la naturalesa humana, i per tant es podria modificar el vell joc de poder. Així, la guerra és conseqüència de desentonsos originats pels nacionalismes i els mateixos polítics, per la falta de racionalitat i de cooperació.

No hi ha una **incompatibilitat** entre les nacions. Si es posa fi a la diplomàcia secreta i se sotmet la política exterior al control democràtic, es pot assolir la pau, i s'introduiran, per via de la participació dels individus, la moralitat i els drets humans en el sistema internacional, en el qual tindran un paper estabilitzador, obrint la porta a la creença en els efectes benèfics i mobilitzadors de l'opinió pública sobre l'acció política.

Una altra de les idees centrals del pensament idealista liberal és la creença que el **lliure comerç** condueix de manera natural a la pau, ja que hi ha una harmonia natural d'interessos i els individus advertiran els avantatges de la cooperació per sobre dels derivats del conflicte. Així, s'assolirà la interdependència econòmica que obviarà el conflicte, ja que els costos de la guerra són més elevats que els de la cooperació. Aquesta conducta serà la pròpia dels estats que comercien, que són **estats de benestar**, en contra dels estats que practiquen la política del poder, que són **estats guerrers**.

La pregunta sobre com s'ordena el sistema, a més de per la via de la interdependència econòmica, la responen els idealistes liberals utilitzant l'instrument del **dret internacional** i les **organitzacions internacionals**. Les lleis posaran fi a la política del poder i es crearà un **sistema de seguretat col·lectiva** en què no hi hagi poders predominants, entenent que la llei racionalitza l'interès dominant i regula l'interès mutu. Així, les lleis i les normes i regles incrementen la predicció dels esdeveniments internacionals i faciliten la relació entre els estats. Els liberals no responen taxativament a la pregunta de quins són els **costos** de violar el dret internacional, al marge de considerar el preu que s'ha de pagar en termes d'opinió pública i prestigi internacionals. Finalment, cal assenyalar que els idealistes no neguen l'existència de l'anarquia internacional, però a diferència d'aquells pensen que és possible transcendir-la i que hi ha un imperatiu moral per a "reinventar el món".

Els corrents realistes que es convertiran en hegemònics en les dècades posteriors van fer crítiques importants a la visió liberal de les relacions internacionals. Des del seu prisma, el dret internacional és únicament la llei de les grans potències; al marge d'assenyalar les dificultats per fer les lleis, les crítiques posen l'accent en la falta d'autoritat internacional (no hi ha un govern mundial) per a aplicar-les en cas de violació, sense descuidar un dels aspectes més interessants de la crítica, que és la falta d'universalitat del dret internacional.

1.3.2. Marxisme

Dins encara dels corrents racionalistes, com l'idealisme, s'ha de fer menció de la contribució marxista a l'estudi de les relacions internacionals, en general oblidada a causa de l'hegemonia angloamericana en la disciplina, que manté una distinció (cada vegada menys rígida) entre la política i l'economia, i de la Guerra Freda i el seu final, que van estigmatitzar les aportacions dels pensadors marxistes. No obstant això, és interessant recuperar alguns elements del pensament marxista, ja que aflora en els assumptes internacionals al mateix temps que l'idealisme polític i també troba un vessant de praxi política exemplificat en la figura de Lenin. Si per a l'**idealisme** ens remetiem al *Discurs sobre els catorze punts* de Woodrow Wilson, per al **marxisme** s'ha d'esmentar l'*Informe sobre la pau* de Lenin, de 1917. Igualment, l'aportació marxista és la inspiració d'aproximacions teòriques tan important com l'estructuralisme.

INFORME SOBRE LA PAU DE LENIN. II Congrés dels Soviets, 26 d'octubre de 1917

El Govern obrer i camperol, creat per la Revolució del 24-25 d'octubre i que es basa en els soviets de diputats, obrers, soldats i camperols, crida tots els pobles bel·ligerants i els seus governs a entaular negociacions immediates per a una pau justa i democràtica.

Una pau justa o democràtica, com la que anhela l'aclaparadora majoria de la classe obrera i dels treballadors de tots els països bel·ligerants, esgotats, turmentats i maltractats per la guerra, la pau que els obrers i camperols russos han reclamat de la forma més categòrica i insistent després de l'enderrocament de la monarquia tsarista. El govern considera la pau com a immediata sense annexions i sense indemnitzacions.

D'acord amb el sentit de la justícia dels demòcrates en general, i de les classes treballadores en particular, el govern entén per annexió o conquesta de territoris aliens tota incor-

poració a un estat gran o poderós d'una nació petita o feble, sense el desig ni el consentiment explícit, clarament i lliurement expressat per aquesta última, independentment de l'època en què s'hagi dut a terme aquesta incorporació forçosa, independentment així mateix del grau de desenvolupament o de retard de la nació annexionada o mantinguda per la força en els límits d'un estat, independentment, en definitiva, de si la nació esmentada és a Europa o als llunyans països d'ultramar.

Si una nació qualsevol és mantinguda per la força en els límits d'un estat, si malgrat el desig expressat per ella no se li concedeix el dret de decidir en una votació lliure després de la retirada completa de les tropes de la nació més poderosa, aquesta incorporació constitueix una annexió, conquesta i violència.

El govern considera que continuar aquesta guerra pel repartiment entre les nacions fortes i riques dels pobles febles conquerits per elles és el major crim contra la humanitat i proclama solemnement la seva determinació de firmar unes clàusules de pau que posin fi a aquesta guerra en les condicions indicades, igualment justes per a totes les nacionalitats sense excepció.

El govern declara alhora que de cap manera no considera un ultimàtum les condicions de pau abans indicades, és a dir, que està disposat a examinar qualssevol altres condicions de pau, insistint únicament que siguin presentades amb la major rapidesa possible per qualsevol país bel·ligerant, i que siguin clares, sense cap ambigüitat ni secret.

El govern posa fi a la diplomàcia secreta i anuncia la seva ferma intenció de conduir totes les negociacions a la llum del dia i davant el poble sencer, i procedint immediatament a la publicació íntegra dels tractats secrets, ratificats o concertats pel govern dels terratinents i capitalistes des de febrer fins al 25 d'octubre de 1917. Declara absoluta i immediatament anul·lat el contingut d'aquests tractats secrets, ja que en la majoria dels casos tendeixen a proporcionar avantatges i privilegis als terratinents i als capitalistes russos i a mantenir o augmentar les annexions als grans russos.

Font: Traduït, adaptat i resumit de:
<http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp>

Les dificultats per utilitzar conceptes propis del marxisme sorgeixen de la inexistència d'un únic paradigma. Hi ha molts autors que fan aportacions teoritzants responnent a períodes històrics concrets. Tampoc no són alienes a aquesta marginalitat les dificultats inherents a l'aplicació de conceptes marxistes a una disciplina estatocèntrica, ja que l'actor principal per al marxisme són les **classes socials**, rebutjant l'anàlisi centrada en l'estat. No obstant això, l'aportació marxista té el valor indubtable de desafiar la metodologia tradicional que separa la política de l'economia.

Encara que el tema central del marxisme és el **capitalisme**, és interessant rescatar les consideracions sobre el **paper de l'estat**, amb l'inconvenient de no arribar a elaborar un cos teòric. El paper de l'estat com a monopolitzador de la força és acceptat pels marxistes, però l'estat no és considerat la font de conflicte, sinó el principal instrument per al conflicte. La gran diferència amb les altres aproximacions racionalistes, rau, a més, en el fet que la naturalesa del conflicte no deriva de la recerca de poder per part de l'estat únicament. Per als marxistes, les classes socials utilitzen l'estat per a actuar en el sistema internacional, però també l'estat és una entitat que es pot considerar de forma independent i que tendeix a la seva perpetuació. En conseqüència, els estats representen divisions de classe i també divisions nacionals, ja que generen cohesions internes i utilitzen les identitats per a obviar el conflicte social.

Segurament la principal contribució del marxisme és el seu atac al **sistema d'estats**, subratllant les forces socioeconòmiques que operen dins i fora d'aquests estats. La seva aportació més específica és l'assumpció que la **política** està determinada per l'**economia**, entenent que el sistema econòmic és internacional i interdependent.

La **visió marxista** sobre la guerra i la pau es basa en la idea que la guerra és producte del capitalisme, en la seva competició pels mercats, entenent que la política exterior dels estats deriva d'interessos comercials. No obstant això, el marxisme no adopta una visió pessimista sobre la naturalesa humana i creu fermament en la idea de progrés.

Les idees que més va elaborar el marxisme i que es relacionen amb les relacions internacionals són les vinculades a l'**imperialisme**. Per a Lenin, el capitalisme tenia una **naturalesa expansiva**, la qual cosa el portava a la fase del colonialisme i de l'imperialisme com a part necessària del seu desenvolupament històric. En les seves anàlisis sobre les causes de la Primera Guerra Mundial, per a respondre a la pregunta de per què no s'havia generat una solidaritat transnacional que fes la guerra inviable, Lenin afirma que el capitalisme estava vivint una nova fase caracteritzada pel capital monopolista. Per a Lenin, la lliure competència s'havia transformat en monopolis que concentraven el capital i la producció, i en capital financer, que al seu torn incrementaven l'anarquia internacional i intensificaven la tendència cap al conflicte. L'economia internacional passaria per una fase d'expansió més enllà de les fronteres nacionals que implicava la formació de càrtels internacionals i una competència intensa; es desenvolupava així la idea de la "lei de desenvolupament desigual", que significava que el capitalisme no es desenvolupava igual a tot arreu i generava conflictes.

Igual com passa en la resta d'aproximacions teòriques, les aportacions del marxisme també han estat objecte de crítiques. Les més importants es relacionen amb el sobre-èmfasi en el **determinisme econòmic**, que relega excessivament els factors polítics i la competició de poder entre els estats, margina les explicacions no econòmiques sobre les causes dels conflictes i les guerres, i infravalora el propi poder que de fet té l'estat, el seu propi marge d'autonomia.

Dins la tradició marxista, el pensador italià **Antonio Gramsci** mereix una atenció especial, ja que les seves idees tindran un impacte central en el desenvolupament de l'economia política internacional crítica dels anys vuitanta del segle XX.

Gramsci, que va viure bona part de la seva curta vida a les presons de Mussolini a causa de les seves activitats polítiques, va centrar bona part dels seus treballs en el concepte d'**hegemonia**, entesa normalment com aquella potència capaç de dominar la resta d'estats en el sistema internacional.

No obstant això, Gramsci va ampliar la idea d'hegemonia associant-la al **concepte de poder**, però d'una manera més àmplia de la que van aportar els pensadors del realisme polític, i inspirant-se en les idees de Maquiavel, que basaven el poder en una combinació de la capacitat de coerció i la capacitat per a organitzar el consentiment.

Per a Gramsci, el marxisme s'havia concentrat excessivament en els elements coercitius del poder de l'estat, en la por de la societat a exposar-se al càstig si intentava subvertir l'estat. Al contrari, la visió gramsciana sosté que el poder de l'estat es basa també en el consentiment, entès com la capacitat de la classe dirigent per a disseminar els seus valors morals polítics i culturals a la resta de la societat. La ideologia dominant s'estendria mitjançant les institucions de la societat civil: els mitjans de comunicació, el sistema educatiu, l'església, les organitzacions no governamentals. Mantenint l'anàlisi clàssica marxista sobre la infraestructura (les relacions socials de producció de base econòmica), Gramsci redimensiona el valor de la superestructura (les pràctiques polítiques i culturals). Així, l'hegemonia de la classe dominant és un dels elements centrals que expliquen la seva perpetuació.

Malgrat les seves aportacions centrals, el marxisme és un pensament marginal, per raons polítiques, en el període posterior a 1945. La situació europea a la dècada dels trenta del segle XX i l'esclat posterior de la Segona Guerra Mundial provoca que els postulats i l'obra de l'idealisme també es desacreditin, i s'obri una nova fase en els debats disciplinaris. Aquesta s'allarga fins a la dècada dels setanta i es pot qualificar de realista.

1.3.3. Realisme

La constatació del fracàs de les iniciatives adoptades després de la Primera Guerra Mundial i l'esclat de la Segona Guerra Mundial van comportar, per a alguns autors, la impossibilitat de prevenir la guerra. Atesa la importància de la seguretat nacional per als estats, entesa com la garantia de la seva supervivència, la força militar hauria d'actuar en suport de la diplomàcia. Els teòrics més importants d'aquesta fase són sens dubte **Edward H. Carr** i **Hans Morgenthau**, que inauguren l'era del **realisme polític** i inicien el **primer debat de la disciplina**: el **debat idealisme-realisme**.

Els realistes tenen una **visió negativa** de les relacions internacionals i una herència intel·lectual devota de Maquiavel i Hobbes. L'eslògan "l'home és un llop per a l'home" impregna el pensament realista que nega, des del pessimisme antropològic, la possibilitat de progrés. Contràriament a l'idealisme, el realisme té una visió determinista de la història i no creu en la possibilitat del canvi per mitjà de l'acció humana.

El realisme postula la inexistència d'una harmonia natural d'interessos i entén que els actors internacionals es troben en **constant competició**, un fenomen que ineludiblement condueix al conflicte. L'herència de Maquiavel és visible quan el realisme aferma l'existència de **codis morals diferents** per a l'individu i l'estat, entenent que hi ha una raó d'estat per sobre dels individus, i un interès nacional, mesurat per Morgenthau en termes de poder i de seguretat de l'estat, entès com a autopreservació.

El realisme descriu la política no com l'art del bon govern, sinó com **l'art del que és possible** i com una lluita pel poder en un medi internacional desordenat i anàrquic, una arena de tots contra tots. Si l'idealisme creia possible evitar la guerra per mitjà de la identificació d'interessos comuns i de les lleis i les institucions, el realisme pensa que l'equilibri de poder és el mecanisme regulador del sistema internacional, un equilibri entès com la construcció d'aliances entre estats per a impedir l'emergència d'una força hegemònica, i que comporta el recurs ocasional, l'amenaça o l'ús efectiu, a la força militar.

Per al realisme clàssic (representat per autors com E. H. Carr, Hans Morgenthau, George Kennan, Martin Whigt, Hedley Bull o Henry Kissinger), el sistema internacional és una lluita entre estats que viuen en conflicte permanent. El sistema internacional és anàrquic, i ni no hi ha harmonia d'interessos ni pau permanent. El sistema tendeix al manteniment de l'*statu quo*, ja que el canvi en el sistema no resol el problema de la lluita entre els estats. La guerra deriva de la mateixa naturalesa humana i es remunta als orígens religiosos de la idea dels efectes del mal sobre la debilitat humana. Així, els estats viuen en un permanent dilema de seguretat (un concepte desenvolupat per John Herz), segons el qual la permanent competició pel poder crea inseguretats que no es poden resoldre sinó és mitjançant l'adquisició de més poder.

Així, l'objectiu central dels estats és **incrementar el seu poder**, especialment el poder militar, que es converteix en el centre de les relacions internacionals, perquè està dotat de les qualitats de racionalitat, utilitat i usabilitat. El poder i l'acumulació de poder són les claus per entendre la conducta dels estats. La política exterior dels estats té com a objectiu la recerca de poder, i les relacions entre els estats es defineixen segons l'equilibri de poders, ja que el poder és l'únic element que pot contenir el poder, descartant la utilitat d'altres instruments, com la moralitat o el dret internacional.

Per als realistes, les relacions internacionals són **relacions interestatals**, ja que els estats són els únics actors que disposen de força militar. La visió pessimista dels realistes implica unes possibilitats de progrés molt escasses, ja que un món de política de poder (*power politics*) no es pot canviar, llevat que els estats com a entitats independents desapareguin. De la mateixa manera, la moralitat té un paper molt limitat; no és que el realisme clàssic sigui amoral, sinó que sosté la convicció que la moralitat del dia a dia no es pot aplicar a la vida internacional.

Si resumim les característiques essencials del **realisme clàssic**, podem afirmar que l'actor central és l'estat, que es guia per l'interès nacional (la consecució de més poder) utilitzant de manera preferent l'instrument del poder militar. El sistema internacional és, doncs, anàrquic, i l'únic ordre possible es troba en el manteniment d'un equilibri de poders entre els diferents actors (els estats). Tant la idea de progrés i canvi com el lloc de la moralitat tenen una influència molt limitada.

Com que és la visió teoritzant dominant en l'estudi de les relacions internacionals, el realisme clàssic ha estat fortament **criticat** en diversos aspectes importants.

- En primer lloc, l'escàs paper concedit a les qüestions morals i de justícia, subjugades sota la idea de recerca d'un ordre per la via de l'equilibri de poder, fan del realisme una **ideologia conservadora**, que és usada per a justificar l'*statu quo* internacional, les guerres, la cursa d'armaments, especialment en el període de la Guerra Freda en què es va convertir en la gran coartada ideològica justificadora de la política de les superpotències.
- En aquest sentit, el realisme no deixaria de ser una **utopia conservadora** que assumeix la conducta racional dels estats, però hi ha dubtes més que raonables que el procés de presa de decisions en l'àmbit intern que força una política exterior determinada pugui ser racional.
- En tercer lloc, la idea d'interès nacional entesa en termes de poder és imprecisa i remet únicament a l'**acumulació de poder**, una explicació que és massa basta per a entendre el món, sobretot tenint en compte que el concepte de poder és un concepte problemàtic.
- En últim lloc, les crítiques al realisme clàssic se centren també en les **omis-sions**, ja que no explica processos com la cooperació i la integració, o el paper d'altres actors o processos indiscutibles de les relacions internacionals, com ara el canvi tecnològic, els processos transnacionals o el paper dels actors no estatals.

Les crítiques contra el realisme polític també qüestionen la pertinència dels atributs d'universalitat assignats pel realisme a l'estat nació, argumentant, al contrari, que els estats neixen i moren segons l'època històrica. A més, el concepte d'actor es basa en atributs jurídics, com la sobirania o la independència, que es podrien veure superats per la dinàmica de les relacions internacionals. Un altre aspecte destacable per als crítics és que la diferència entre l'alta política (*high politics*, la relacionada amb el poder militar i la diplomàcia) i la baixa política (*low politics*, la relacionada amb els assumptes econòmics i socials), central en l'estudi de les relacions internacionals des del realisme, és una diferència obsoleta que ja no es pot sostenir per a explicar les relacions internacionals d'avui en dia.

1.3.4. Transnacionalisme

Aquest conjunt de crítiques al realisme polític dona origen als altres dos debats –el segon i el tercer– de la disciplina: el debat metodològic entre tradicionalisme i científisme, i el debat entre el realisme i transnacionalisme.

El **debat metodològic tradicionalisme-cièntifisme** es desenvolupa als anys seixanta i beu de les fonts politològiques de **Richardson i Lasswell** en la denominada *reacció behaviorista* (conductista), que posa l'èmfasi en el mètode d'estudi, afirmant que la prescripció, la indagació ètica i l'acció no tenen cap validesa, i es mostra partidària de mètodes d'anàlisi quantitativomatemàtics. Criticant els postulats ideològics a què aboca el realisme –la defensa de l'*statu quo*–, els *behavioristes* eren partidaris de la neutralitat científica, posant l'èmfasi en el valor de la descripció, l'explicació i la verificació, i rebutjant l'aproximació racionalista que caracteritza al realisme (i l'idealisme), per basar-se en preguntes centrals (com és el món, com aconseguir la pau i per què hi ha guerra) les respostes de les quals depenen de la reflexió, i no en definicions generalitzables i anàlisis empíriques.

Les **crítiques** contra el behaviorisme pel seu abús de models matemàtics donen lloc, des de la ciència política encapçalada per Easton, a una reacció que als anys setanta va donar lloc al **funcionalisme** o **anàlisi sistèmica**, que posa l'èmfasi en l'anàlisi de les estructures, les funcions i les pautes reguladores de la realitat internacional.

Els conceptes de **funció** i **sistema**, procedents de la filosofia i les matemàtiques, són incorporats a les ciències socials per Herbert Spencer i Emile Durkheim, i a la ciència política per Gabriel Almod, Wassili Leontief i David Easton. L'autor que introdueix l'anàlisi sistèmica en les relacions internacionals és Morton Kaplan, que el defineix com un conjunt d'actors que comparteixen certs elements interns, disposen d'unes normes essencials i estan subjectes a certs límits.

El concepte de sistema internacional s'abordarà en un altre apartat, però ara val la pena destacar que el behaviorisme i el funcionalisme generen models d'anàlisi molt usats en alguns temes de les relacions internacionals.

- D'una banda, la **teoria de la decisió**, els autors més destacats de la qual són Richard Snyder i Robert Jervis, que incideix en l'anàlisi de la política exterior: els seus òrgans de decisió i les limitacions internes (dins l'estat) i externes (del sistema internacional), la informació de què disposen i les pròpies motivacions dels que han de decidir.
- D'altra banda, la **teoria de jocs** exposada per John Von Neumann i la seva aplicació a l'estudi dels conflictes internacionals per Thomas Schelling.

A més de les influències esmentades, el funcionalisme també es troba entre les causes que generen el **tercer debat disciplinari**, el desenvolupat entre **realisme i transnacionalisme** (o globalisme, o interdependència).

El transnacionalisme sorgeix com una nova aproximació teòrica a les relacions internacionals als anys setanta, en un context de relaxació de la Guerra Freda en el període de la distensió entre els Estats Units i la Unió Soviètica, i de noves realitats i problemes, com la culminació del procés de descolonització, l'increment de la interdependència econòmica, l'emergència de la fractura nord-sud, o les crisis econòmiques internacionals. No es pot defugir l'evidència que el transnacionalisme sorgeix en les relacions internacionals en un moment històric de pèrdua d'hegemonia econòmica nord-americana i de descrèdit de la seva política després del fracàs a la guerra del Vietnam.

Autors tan significatius d'aquest corrent d'anàlisi, com Deutsch, Rosenau, Keohane, Nye, Mansbach i Vasquez, sostenen que el paper de l'estat és important per a explicar les relacions internacionals, però també és central el paper de les relacions transnacionals, que s'entenen com les interaccions, els contactes i les coalicions no controlats per òrgans centrals dels governs que tenen com a funció la política exterior.

Segons el transnacionalisme, aquestes accions generen actituds de canvi en les persones que s'hi veuen implicades, per via dels **contactes** i l'aparició de **nous interessos**. Aquestes accions comporten un major pluralisme internacional, ja que els grups d'interès nacional s'integren en estructures transnacionals. A més, les interaccions provoquen la intervenció dels governs, forçats a respondre a noves demandes, com l'ecologia o els temes econòmics. Finalment, les interaccions generen nous instruments d'influència allunyats del poder militar, com ara l'opinió pública, o determinades pràctiques econòmiques (com el dúmping).

Els transnacionalistes sostenen dos arguments essencials: que l'estat no és l'únic actor de les relacions internacionals i que el concepte de lluita s'ha substituït pel de negociació, afirmant que s'han ampliat els escenaris en els quals es desenvolupa la política mundial, almenys a quatre nivells: augment de les comunicacions, de les xarxes de transport, dels intercanvis financers i dels viatges.

Des del transnacionalisme (globalisme), autors com Mansbach i Vasquez subratllen la importància dels actors no estatals, les activitats dels quals varien en quantitat i qualitat segons les regions. Els globalistes afirmen que hi ha un únic procés polític que no distingeix entre l'intern i l'exterior, i que l'agenda internacional és canviant. Així, els globalistes defineixen el concepte d'actor partint de criteris operatius, com que l'èmfasi s'ha de posar en la funció que exerceix l'actor i no en la seva personalitat jurídica, que els actors són diversos i que són relatius i temporals. Des d'aquest prisma, els globalistes realitzen una tipologia d'actors que inclou els estats, i també les organitzacions internacionals governamentals, els actors transnacionals (o organitzacions no governamentals), els actors governamentals no centrals (com les regions o els municipis), els actors intraestatals no governamentals (com els partits i els sindicats), i els individus.

El transnacionalisme, que es continua basant en la visió racionalista, té com a punt de partida la constatació de la interdependència econòmica, generadora de costos recíprocs i mutus. La importància dels temes econòmics ocasiona, per als transnacionalistes, el declivi del poder militar en l'agenda de política exterior dels estats, i una debilitació de l'estatocentrisme en les relacions internacionals, ja que hi ha una pluralitat d'actors. Als estats, que continuen essent un actor central, cal afegir-hi els actors no governamentals, especialment les empreses transnacionals, els actors intraestatals governamentals i no governamentals (els actors subestatals) i els individus.

Els transnacionalistes evidencien l'existència de moviments per sota de l'estat que minen el model realista i l'exclusivitat de l'estat com a actor internacional. Des d'aquest prisma, la interdependència econòmica obliga als estats a considerar els aspectes econòmics de la seguretat (i no solament el poder militar) i redueix les tendències cap al conflicte, ja que comporta cooperació entre els actors. Per tant, les qüestions de **alta política** perden pes específic en les relacions internacionals, mentre que els temes de **baixa política** (especialment els assumptes econòmics) adquireixen una importància creixent.

A més de començar a desenvolupar teories sobre la integració econòmica (els neofuncionalistes, amb Haas com a exponent), transnacionalistes com Robert Keohane, Krasner o fins i tot realistes com Kenneth Waltz van fer algunes aportacions valuoses.

- Keohane subratlla la importància de les relacions transnacionals.
- Krasner assenyala que la interdependència és resultat del sistema d'estats.
- Waltz apunta que el tema decisiu en les relacions internacionals és sobre el poder i la seva distribució en el sistema internacional.

Sobre el tema dels actors no estatals, el debat està obert. Se'ls pot considerar agents de determinats estats, i, per tant, el pes específic dels estats en el sistema internacional continuaria essent central. Des d'aquest prisma, les empreses multinacionals podrien representar els interessos dels estats o coincidir-hi. Entès així, el debat derivaria cap a una expansió del poder de l'estat, no tant en termes geogràfics, sinó en termes funcionals.

Des d'un altre prisma oposat, el poder dels actors transnacionals, les empreses multinacionals o fins i tot les organitzacions internacionals limitaria el poder de l'estat, que es veuria forçat a conviure-hi i a negociar-hi (especialment en el cas del Tercer Món o en països menys desenvolupats, o pensant en l'exemple del Mercat Comú Europeu). No obstant això, és difícil fer una generalització respecte a aquesta afirmació, ja que els resultats poden variar en funció d'anàlisis particulars.

En qualsevol cas, el punt important dels transnacionalistes no es troba en el debat sobre si els actors transnacionals dominen l'estat, sinó que la seva emergència comporta la creació de **nous equilibris internacionals** més complexos que els propis del sistema interestatal.

1.3.5. Estructuralisme

Mentre que els transnacionalistes emfatitzaven una realitat interdependent, l'estructuralisme, també conegut en la seva forma simplificada com a *teoria de la dependència*, té com a punt central de partida la constatació de l'existència d'una asimetria en les relacions internacionals. Les teoritzacions sobre dependència sorgeixen a finals de la dècada dels cinquanta i anys seixanta del segle XX des d'autors marxistes i no marxistes, i cobren importància en un moment històric paral·lel a l'emergència del transnacionalisme, però centrant-se sobretot en les conseqüències que el model econòmic capitalista té per al desenvolupament i el subdesenvolupament econòmics. Es tracta, doncs, d'una aproximació teòrica especialment significativa per a l'estudi de la fractura nord-sud o fractura centre-perifèria.

El pensament neomarxista sobre la dependència és una posada al dia de les idees d'autors com Lenin, Bujarin o Rosa Luxemburg sobre l'expansió del capitalisme i l'imperialisme. Autors com Baran als anys cinquanta o més tard Cardoso i Faletto elaboren una teorització sobre les raons de la dependència,

assumint que el capitalisme no està interessat en el desenvolupament d'alguns països. Al contrari, sostenen l'existència d'un **centre** i d'una **perifèria** en el sistema internacional, entenent que el desenvolupament d'alguns països (el centre) es porta a terme en termes d'explotació d'altres (la perifèria)

Hi ha diverses aportacions molt interessants realitzades des de les teoritzacions sobre la dependència.

1) La visió sistèmica

En primer lloc ressalta la **visió sistèmica** (teoria del sistema mundial) d'autors com Wallerstein, Gunderfrank, Amin i Galtung) que emfatitzen l'existència del capitalisme com a sistema mundial basat en el principi d'intercanvi desigual.

En síntesi, l'acumulació capitalista no conclouria el seu cicle internament i, per produir-se, dependria de factors externs. No obstant això, la combinació de factors interns i externs generaria distorsions a la societat, ja que la dependència externa de capital, préstecs i tecnologia conduiria a una fragmentació.

D'això deriva la rellevància d'assenyalar la responsabilitat del sistema (economicocapitalista) en la dependència, i la visió pessimista sobre les possibilitats de canvi i desenvolupament, a causa no solament de la dependència mecànica (comercial, tecnològica), sinó de la dependència sistèmica (que afecta la manera com es formen els països i quina és la naturalesa del seu desenvolupament polític i econòmic).

En aquest sentit, fins i tot autors no marxistes, especialment Prebish, critiquen les teories convencionals sobre desenvolupament, adduint que aquest no es produirà de manera automàtica i que els països no desenvolupats haurien de forçar els seus processos d'industrialització mitjançant una política de substitució de les importacions, encara que les debilitats d'aquesta última política ja van resultar evidents als anys seixanta.

Les **crítiques** respecte a la teoria de la dependència se centren especialment en la sobredimensió atorgada a les limitacions imposades pel sistema capitalista i en la minusvaloració dels marges d'autonomia del Tercer Món. No obstant això, la visió estructuralista que aporten les teories de la dependència és central per a explicar la fractura nord-sud. Des del prisma de la dependència, és difícil superar la fractura i generar un diàleg positiu, ja que el model dominant, el capitalisme, impedeix el desenvolupament o el destrueix. Hi ha un xoc d'interessos entre el nord i el sud motivat pel desig del nord de mantenir una estructura de domini i explotació.

2) La visió liberal

Acceptant l'existència d'aquesta fractura, la **visió liberal** presenta algunes diferències remarcables sobre la manera de superar-la.

Per als liberals, sí que hi ha compatibilitat d'interessos entre el nord i el sud, ja que la situació de misèria i pobresa del Tercer Món també afecta el nord i el que es desenvolupa, més que una dependència, és una interdependència entre el nord i el sud.

3) La visió realista

Diferent de manera substancial és la **visió realista** (de neomercantilistes com Krasner o Tucker) sobre l'existència de la fractura nord-sud, de vegades simplificada des d'aquesta visió en una lluita entre els forts i els febles.

Des del seu punt de vista, el mercat és el que decideix respecte a la distribució de recursos i no és possible arribar a un acord sobre un nou sistema de distribució d'aquests, ja que no es tracta tant del creixement econòmic sinó d'un conjunt de regles i normes que el sud voldria modificar per a reduir la seva vulnerabilitat. En definitiva, una visió que subratlla l'element del poder com a central en el debat.

Taula 1. Síntesi de les aproximacions teòriques més rellevants en l'estudi de les relacions internacionals

	Context històric	Premisses centrals
Realisme	Anys cinquanta i seixanta. Guerra Freda	L'Estat és racional i és l'actor preeminent. Té com a objectiu central la seva seguretat, entesa en termes de seguretat militar. El sistema internacional és anàrquic, ja que no hi ha autoritat per sobre de l'estat, i conflictiu, ja que tots els actors –els estats– ambicionen més poder com a garantia de la seva seguretat.
Transnacionalisme, globalisme, interdependència	Anys setanta. Distensió i multipolarisme econòmic	En el sistema internacional hi ha pluralitat d'actors, no solament els estats. L'activitat humana genera interdependències entre els actors en un marc cooperatiu.
Estructuralisme, dependència	Anys seixanta i setanta del segle XX. Descolonització	El sistema capitalista mundial genera desigualtats i una fractura en el sistema internacional entre el centre desenvolupat i la perifèria subdesenvolupada.

	Context històric	Premisses centrals
Neorealisme	Anys vuitanta. Final de la Guerra Freda	Els estats i altres actors interactuen en un medi anàrquic. La conducta dels actors està motivada per la mateixa estructura del sistema internacional.
Neoliberalisme	Anys vuitanta. Final de la Guerra Freda	Hi ha pluralitat d'actors. Els interessos entre els actors es poden harmonitzar, per la qual cosa la cooperació és possible. La creació de règims i institucions internacionals redueix l'anarquia en el sistema internacional.

1.4. El concepte de règim internacional i nous corrents teòrics

Encara que és indubtable la rellevància de l'estructuralisme per a l'estudi de les relacions internacionals, no s'ha arribat a promoure un debat interparadigmàtic amb les altres aproximacions teòriques, com els que ja s'han assenyalat (el segon i el tercer debats) o com el que es produeix a la dècada dels vuitanta del segle XX entre els corrents hereus del realisme polític i els derivats de l'idealisme polític i el transnacionalisme.

Aquest **quart debat** implica un acostament a les posicions entre les dues tradicions i té com a autors centrals Robert Keohane i Kenneth Waltz. El resultat del debat implica la transformació del realisme en neorealisme i del transnacionalisme en neoliberalisme. El concepte que permet una via comuna integradora entre tots dos plantejaments és el de **règim internacional**. Els supòsits bàsics del realisme no varien (anarquia en el sistema internacional, l'estat és l'actor més important, però no l'únic, que actua racionalment i l'objectiu del qual és el poder), però l'anàlisi tendeix a centrar-se menys en les unitats que componen el sistema (els actors) i més en les característiques de l'estructura del sistema internacional. Per al transnacionalisme, aquest debat integra l'estudi de les institucions internacionals (procedent del liberalisme), ja que poden modificar la conducta dels estats, i incorpora igualment conceptes de la microeconomia (mercats) aplicats al sistema internacional.

El debat revisa la teoria realista en la seva proposta de comprensió del sistema internacional com un **sistema de suma zero**; de la mateixa manera, es revisen els pressuposts liberals sobre la seva proposta d'existència natural de la cooperació sense relacionar-la amb la distribució del poder. En definitiva, es tracta d'un debat sobre la naturalesa de la conducta estatal, partint de dos supòsits centrals: l'existència de **normes i regles** i l'existència d'una **interdependència** creixent.

Les preguntes centrals en el debat són si les institucions poden superar l'anarquia i si hi ha possibilitats de cooperació internacional. Per als neorealistes, no és possible superar l'anarquia i hi ha poques possibilitats de coope-

ració, ja que els estats només la busquen per a augmentar el seu poder, que es continua entenent en termes de seguretat, i el comportament dels quals s'entén en funció de les seves capacitats. En contrast, els neoliberals creuen en la superació de l'anarquia i en les possibilitats de cooperació, ja que els estats la necessiten per a assolir el benestar econòmic. Sorprenentment, el debat no aborda la problemàtica del conflicte ni la seva dinàmica.

El retorn a la qüestió econòmica ja és present en les teories transnacionalistes de Keohane i Nye, però el debat entre realistes i transnacionalistes va provocar que el neorealisme subsegüent assumís part de les crítiques i incorporés a la seva visió de les relacions internacionals els temes econòmics. Per la seva banda, el transnacionalisme resultant del debat es va transformar en neoliberalisme institucional o neoliberalisme, caracteritzat per la seva creença que les institucions internacionals (enteses en un sentit ampli, que inclou formes de cooperació formal i informal) tenen un paper important en la prevenció de la guerra, a partir de l'observació que un marc en què hi ha diverses institucions interrelacionades i complementàries (com el marc europeu, on hi ha l'OTAN, la UE, i l'OSCE) promou un sistema (europeu) més segur i estable.

Les teories sobre els règims internacionals i l'hegemonia resolen algunes qüestions teòriques plantejades en els debats sobre teorització de les relacions internacionals. Krasner i Keohane encunyen el concepte de règims internacionals, entesos com a conjunts de conducta internacional cooperativa, basada en principi en un element central, l'econòmic, i il·lustrat per l'existència del sistema de Bretton Woods, el dret del mar, o el GATT.

Els règims consisteixen en un conjunt de conductes acceptables en la vida internacional. No es tracta simplement d'acords formalitzats mitjançant un tractat, sinó d'enteses més àmplies. Krasner defineix règim internacional com a principis, normes, regles i procediments entorn dels quals les expectatives dels actors convergeixen en una àrea determinada de les relacions internacionals. Els principis són creences, les normes són comportaments definits en termes de drets i obligacions; les regles són les prescripcions o prohibicions d'accions específiques, i els procediments són la presa de decisions que prevalen per a realitzar les decisions col·lectives.

Per a Keohane, els règims internacionals redueixen la incertesa ocasionada per les interaccions estatals i proporcionen marcs per a arribar a acords. En aquesta visió, el realisme clàssic no explica les relacions internacionals, ja que la seva visió de suma zero proporciona una imatge de blancs i negres massa simplista. Els estats no solament estan preocupats pels costos i les amenaces, sinó pels beneficis que comporta la cooperació. Prenent elements de la teoria de jocs, la cooperació, desitjada pels estats, també depèn de la bona reputació desenvolupada a la vida internacional. A la visió realista basada en les percepcions

d'amenaça es contraposa la idea de possibilitat de superació de les males percepcions mitjançant un conjunt de normes, regles i institucions, que generaran un aprenentatge dels estats i una major tendència a la cooperació (per exemple, en processos cooperatius relacionats amb la seguretat, com ara els acords de control d'armaments).

Les teoritzacions sobre els règims internacionals obren una sèrie de preguntes interessants i rellevants per a les relacions internacionals.

1) En primer lloc, la pregunta sobre si els estats adapten les seves polítiques a causa de l'existència dels règims internacionals, o bé per una altra sèrie de raons.

2) En segon lloc, la pregunta de quina influència tenen els règims internacionals en les polítiques internes.

3) I en tercer lloc, la pregunta sobre quines condicions s'han de donar perquè existeixin els règims internacionals.

Robert Gilpin proposa la idea d'**estabilitat hegemònica**, entenent que les estructures de poder dominades per pocs països, o per un de sol, són més propícies a la creació de règims internacionals. Evidentment, per a Gilpin el paper dels Estats Units és essencial en la construcció dels règims, ja que, en la seva visió, aquest país ha estat capaç de crear el que ja es poden considerar com a béns públics: un ordre comercial, un sistema monetari internacional i seguretat. La idea d'hegemonia es basa en la constatació que un estat té una habilitat desproporcionada en la seva capacitat d'influir, tant en abast com en mitjans, en els altres actors del sistema internacional. L'actor hegemònic utilitza tant la coerció, entesa d'una manera àmplia i no solament com l'amenaça d'ús de la força, com les seves capacitats per a generar consensos, instruments que, en principi, crearien una voluntat perquè els altres actors (i essencialment les elits) sacrificuessin els seus desitjos d'aconseguir beneficis a curt termini per a assolir millores a llarg termini. Evidentment, l'element de voluntat política és necessari tant per a usar el poder per part de l'actor dominant com per part dels altres actors per a acceptar aquest poder.

La visió sobre l'estabilitat hegemònica ha estat criticada àmpliament per diversos autors. Susan Strange, per exemple, sosté que les estructures hegemòniques pròpies de la Guerra Freda no van implicar una reducció en el poder dels Estats Units ni tampoc un major desordre internacional. Per a Strange l'important és el poder estructural, entès com l'habilitat per a determinar les regles del joc en la política internacional i disposar dels recursos necessaris per a defensar-les.

A més de l'aportació del concepte de règim internacional, els resultats d'aquest intens diàleg impliquen l'estructuració de diverses àrees d'estudi.

- D'una banda, es desenvolupen les teories modernes de la **integració europea** (l'institucionalisme intergovernamental o liberal de Mitrany i Haas), **entesa com una xarxa (net)** basada en la convergència d'interessos, especialment dels tres grans (França, RU i Alemanya) i definida alhora com a supranacional i intergovernamental.
- D'altra banda, autors com Barry Buzan, Charles Jones i Richard Little intentaran construir una teoria de les relacions internacionals a partir de totes les aportacions. Es tracta del **realisme estructural**, que sosté que l'anarquia pot donar lloc a una cooperació més que conjuntural; aquesta visió rebutja les analogies microeconòmiques i posa l'èmfasi en els factors sociocognitius per a comprendre les interaccions dels actors. El realisme estructural també fa una altra contribució important: la desagregació del concepte de poder en diversos poders (econòmic, militar...), que permet explicar les transformacions del sistema internacional. Per als neorealistes del realisme estructural, la cooperació entre els estats permet superar el dilema de seguretat, com és el cas de l'Europa contemporània. Entenen que el sistema internacional es caracteritza per la seva "madura anarquia", i que es pot desenvolupar (des d'Europa) un procés "civilitzador" extensible a altres regions.
- Altres autors, com Alexander Wendt, Friedrich Kratochwil, John Ruggie o Michael Barnett, fan un conjunt de propostes, molt diverses, agrupades al voltant del corrent **constructivista**. Partint de la base que el món està socialment construït, els autors atorguen especial importància als interessos i a les identitats de les persones per sobre de les capacitats materials, perquè entenen que hi ha una estructura immaterial, formada per pràctiques socials, que dona una identitat als actors, que influeix en les seves accions i que funciona unida a l'estructura material que força els actors a adoptar determinades decisions.
- **L'Escola Anglesa de Relacions Internacionals** es pot considerar pròxima al realisme estructural, ja que afirma l'existència d'una societat d'estats, tot i l'anarquia internacional. Els representants d'aquesta escola d'inspiració grociana, els màxims exponents de la qual són Hedley Bull, Martin Wight o Barry Buzan, sostenen que la conducta en la política internacional està formada a partir de les idees, i no només de les capacitats, i que els estats comparteixen un interès en comú (la por a la guerra o a la violència) que els ha portat a desenvolupar i a acceptar algunes regles i institucions que moderen la seva conducta, i també a donar-los suport.
- Una altra derivació del concepte de règim internacional és l'**economia política internacional**, que s'inspira en l'estudi de l'economia per part del pensament clàssic liberal, mercantilista i marxista de finals del segle XIX i que va perdre rellevància a començaments del segle XX, després de la Primera Guerra Mundial.

L'economia política internacional sorgeix als Estats Units als anys seixanta a causa que les teories realistes no podien explicar les transformacions de la societat internacional. El primer autor de referència és Robert Gilpin, que la defineix com la interacció recíproca i dinàmica de la recerca de riquesa i de la recerca del poder, és a dir, com la interacció entre estat i mercat, les dues encarnacions de la política i l'economia al món modern. En altres paraules, proposa la connexió entre la política i l'economia en les relacions internacionals, una visió nova que permet superar la concepció dominant d'aproximació a les relacions internacionals com a relacions eminentment politicomilitars, i a la societat internacional com una societat fonamentalment composta per estats.

Una altra aportació clau de l'economia política internacional és la de Susan Strange, que destaca la relació entre poder, actors no estatals i mercat i que afirma que s'ha produït un desplaçament del poder a favor dels mercats i en detriment dels estats.

No obstant això, als anys vuitanta sorgeixen en el context acadèmic del Regne Unit, Austràlia i el Canadà posicions crítiques respecte al tractament dels temes econòmics per part de les relacions internacionals des del món teòric dominant, el nord-americà. El nou corrent està influït per les idees de l'Escola de Frankfurt i especialment de Jürgen Habermas, i els autors que l'apliquen a les relacions internacionals són Robert Cox, Andrew Linklater i Richard Ashley. Així sorgeix l'**economia política internacional crítica**, que rebutja la visió dominant i sosté que no és possible la neutralitat teòrica i que el coneixement no és objectiu, ja que la teoria és per a algú i té algun propòsit, i que l'investigador forma part d'un context social, en un espai i un temps determinats.

En altres paraules, no és possible distingir entre **fets** i **valors**, ja que l'anàlisi dels fets incorpora els valors propis de l'investigador. Així, es postula des de la crítica que les teories dominants en relacions internacionals havien estat "teories solucionadores de problemes –*problem-solving theories*–", en el sentit de contemplar el món, les relacions de poder existents i les institucions, i fer que funcionin bé, sense qüestionar l'ordre existent i fent que semblés natural i immutable. De manera específica, afirmen que les teories existents serveixen els interessos de l'ordre dominant, especialment les elits dels estats desenvolupats.

La **teoria crítica**, influenciada per l'Escola de Frankfurt postula la necessitat de desafiar l'ordre dominant, analitzant i ajudant els processos socials que potencialment poden conduir a un canvi emancipador. Els crítics sostenen que els estats no han de ser el centre d'anàlisi, per la seva diversitat, perquè són la causa de la inseguretat en el sistema internacional i perquè, alguns, són una font d'amenaça per a la seva pròpia població. El centre de l'anàlisi haurien de ser els **individus**. Rebutja el sistema o els actors com a unitats d'anàlisi i proposa, en canvi, el conjunt de relacions socials determinades per l'estructura social en un moment determinat, la qual cosa el canadenc Cox, inspirant-se

en Gramsci, denomina "estructura històrica", composta per un grup de forces (les capacitats materials, les idees i les institucions) que imposa pressions i limitacions al comportament dels estats.

1.5. Reflexions sobre poder, ordre i moralitat en les relacions internacionals

- El poder

Com havíem vist en revisar el concepte de règim internacional en l'apartat anterior, el debat sobre l'hegemonia i l'estabilitat hegemònica ens remet a una altra pregunta central en les relacions internacionals. Atès que la distribució de poder és tan important, ens hauríem de preguntar **què és el poder**. El poder, entès com a producció d'efectes intencionats, s'analitza en termes de diferents concepcions de poder, i no hi ha una única aproximació analítica, encara que en general s'associï el poder amb el poder militar, marginant altres formes de poder.

Definir el poder és complex. Aron entén que el poder és forçar algú a fer alguna cosa, imposar la voluntat sobre els altres i resistir els intents dels altres per a imposar la seva voluntat. Aquesta definició provoca que l'element de coerció sigui present en la idea de poder i que des del realisme polític es vinculi el poder amb la **força**. No obstant això, el poder també està vinculat a l'**autoritat** i a la **legitimitat**. L'exercici del poder apareix així vinculat a la reputació i al prestigi dels actors, i també a la legitimitat del seu ús, entesa com l'acceptació de la manera com s'adopten les decisions, més o menys democràtica. Igualment, el poder està associat amb la **capacitat per a exercir influència**, en el doble sentit de la capacitat de manipular les situacions del món real i la capacitat per a manipular les percepcions de la resta d'actors.

L'exercici del poder en el sistema internacional remet al debat sobre qui preval quan els assumptes són conflictius o controvertits. I això planteja el tema central de qui disposa de poder per a controlar el procés de presa de decisions o influir-hi.

Els elements del poder, seguint Morgenthau, són un conjunt ampli. Per una banda, hi ha els elements materials, com els recursos, la posició i les característiques geogràfiques, la població, el seu nivell formatiu, la riquesa, i la força militar. I d'altra banda, altres elements, com les idees i la ideologia, el prestigi, l'adaptabilitat d'utilització dels recursos en contextos particulars i, sobretot, la voluntat política, que és resultat dels objectius i les ambicions que tenen els actors.

Les característiques de l'exercici del poder, les podem agrupar en tres categories.

1) En primer lloc, trobem el **context** en què s'exerceix el poder, que ens permetrà diferenciar entre el poder percebut i potencial i el poder real. El context es desenvolupa en un marc polític incert i canviant, i això comporta que actors amb un gran poder puguin tenir una influència limitada en situacions particulars.

El context

El fet que alguns estats tinguin armes nuclears pot ser un instrument dissuasiu, però no evita els actes terroristes.

2) En segon lloc, l'exercici del poder depèn de **la naturalesa del procés mateix**, en el sentit que un actor amb més capacitats que un altre per a mobilitzar recursos no pot assegurar, tanmateix, un resultat desitjat. L'exemple de la Guerra del Vietnam que va enfrontar els Estats Units i la guerrilla sudvietnmita, i que va perdre els Estats Units, és una bona il·lustració del que signifiquem. La quantitat de recursos disponibles que té un actor és una condició necessària però no suficient, ja que la seva utilitat depèn de l'organització de l'eficàcia. A més, dos actors amb recursos desiguals poden actuar també partint d'una asimetria en els seus compromisos, de manera que el desavantatge de recursos quedi més que compensat amb la fermesa i la voluntat en el manteniment dels compromisos. És més, els costos d'utilitzar el poder (especialment el poder militar) pot ser que no siguin assumibles per l'actor més poderós o poden ser inacceptables en l'escena internacional.

3) En tercer lloc, l'**avaluació de l'exercici del poder** permet distingir entre l'efectivitat i la utilitat d'aquest. L'**efectivitat** depèn de la bona organització dels recursos, mentre que la **utilitat** és el resultat de l'equilibri entre els costos i els beneficis que hauria d'incloure els costos i beneficis derivats de la no-acció.

La utilitat del poder militar

En aquest punt, és impossible no preguntar-se sobre la utilitat del poder militar, tan valorat per l'aproximació teòrica dominant, el realisme polític, però que perd part de la seva preeminència en el món actual, cada vegada més basat en el poder derivat de la fortalesa econòmica i cada vegada més complex, amb l'augment subsegüent dels costos derivats de l'exercici del poder.

- **L'ordre**

Si bé afirmem que el sistema internacional és cada vegada més complex, la pregunta sobre com ordenar aquest sistema internacional, és a dir, el problema de l'ordre internacional, ha estat present també en les diferents aproximacions teòriques per a l'estudi de les relacions internacionals.

Encara que el realisme polític renegui de l'aspiració a la pau perpètua i pensi que els actors (els estats) viuen en conflicte permanent i no és possible un món ordenat, és obvi que els estats i els altres actors no estan constantment lluitant entre si, per la qual cosa podem afirmar que els dos fenòmens, el de la cooperació i el del conflicte, es desenvolupen en el sistema internacional. A causa d'un conjunt de factors, com la por, l'escassetat, hi ha conflicte. Però també les relacions entre els estats han millorat de manera substancial i positiva, per la qual cosa hi ha cooperació.

Com afirma Bull, i des del realisme polític, hi ha elements d'ordre en el sistema internacional, si bé el concepte d'ordre hauria de distingir entre l'**ordre interestatal** i l'ordre al món, l'**ordre mundial**. L'ordre interestatal afecta les relacions entre els estats, que s'han dotat d'un conjunt de mecanismes per a proporcionar estabilitat al sistema: preservar la independència dels estats i garantir-hi la pau (si més no la limitació del conflicte). És en si mateix un ordre segurament necessari, basat en l'equilibri de poder, però també essencialment injust, ja que proporciona ordre a costa de causar desordre en altres àrees.

El **concepte d'equilibri de poder** és la resposta clàssica del realisme polític al problema de l'ordre, ja que es desconfia de les virtuts del dret internacional en un sistema compost per estats independents que són iguals des del punt de vista jurídic i han consagrat el principi de no ingerència com a base de les seves relacions. Autors com l'esmentat Bull, o Kissinger, defineixen l'equilibri de poder com prevenir l'emergència d'un únic estat o aliança que prevalgui sobre la resta, mitjançant la creació d'un contrapoder (sense descartar dur-lo a terme a través de mitjans militars). El contrapoder es genera mitjançant l'enfortiment del poder d'un actor i mitjançant la suma de poder que representa una coalició. S'observa la centralitat de l'estat i del poder militar en aquesta concepció de l'equilibri de poder i, per tant, la proclivitat dels estats a usar la violència. Com assenyala Morgenthau, l'equilibri de poder no impedeix la guerra, sinó que aquesta pot resultar una necessitat del sistema per a sobreviure, per la qual cosa es desenvolupa una associació problemàtica entre la idea d'equilibri de poder i la pau.

El sistema d'equilibri de poder pot ser multipolar, amb diversos pols de poder que es vigilen i "equilibren" entre ells, o bipolar, que significa l'existència de dos estats o agrupacions que s'equilibren per la via de l'antagonisme. Precisament aquest –la polarització de les percepcions i l'increment dels riscos– és un dels arguments esgrimits en contra de la bipolaritat, el sistema que va caracteritzar el període de la Guerra Freda de la segona meitat del segle XX. No obstant això, des del mateix realisme polític, autors com Waltz pensen que un sistema bipolar és molt més estable que un sistema multipolar.

Tanmateix, l'ordre mundial implica l'elecció de mecanismes per a ordenar un marc de relacions molt més complex i que afecta la societat humana. Des d'aquest prisma, el centre d'atenció és l'**individu**, i no els estats.

a) Des d'una **posició maximalista**, o ordre òptim, l'aspiració hauria de ser la consecució de la pau (no la limitació del conflicte), el benestar econòmic i el respecte pels drets humans.

b) Des d'una **posició minimalista**, l'ordre mundial seria mantenir la violència en límits tolerables, de manera semblant al que ocorre en la dinàmica del sistema interestatal.

És evident que entre les dues posicions, la maximalista i la minimalista, hi ha diferents estadis que plantegen no solament el problema de com avançar cap a un ordre mundial progressiu (maximalista), sinó de quin és el lloc de la justícia en el debat. Els mecanismes per a proporcionar ordre al sistema són injustos: el conflicte es pot reduir mitjançant la jerarquia, que és fruit de la desigualtat; els drets humans poden generar tensions respecte a la seguretat de l'estat. En definitiva, hi ha una tensió no resolta entre ordre i justícia.

- **La moralitat en les relacions internacionals**

Això ens remet a la qüestió sobre quin és el lloc de la **moralitat** en les relacions internacionals. No solament les qüestions morals ja esmentades (les guerres justes o injustes) són part fonamental de la pràctica de les relacions internacionals, també els individus que analitzen aquestes relacions tenen els seus propis codis morals i no hi ha cap teoria ni aproximació teoritzant lliure de valors o neutra. Recordant Kart Popper, els valors guien la investigació.

Per als realistes (que no són amorals) hi ha uns límits per a l'elecció moral, ja que els costos de la seva aplicació serien catastròfics, en sintonia amb la distinció maquiaveliana entre moral pública o de l'estat i moral individual. Per a ells, sense arribar a les posicions maximalistes de Carr (que no considera un lloc per a la moralitat en les relacions internacionals), els judicis morals són ambigus, no hi ha un codi operacional únic i, si n'hi ha, no hi ha un marc polític adequat per aplicar-lo. De fet, el mateix Morgenthau admet que l'interès nacional també implica eleccions morals. No obstant això, des d'un prisma kantianà, la moralitat seria la clau en les relacions internacionals, i s'hauria d'aplicar algun tipus de moralitat a la vida interna i internacional, en el sentit que un objectiu mai no pot justificar l'ús de mètodes reprovables (el bon fi no justifica els mals mitjans). Per als crítics a la posició realista, la visió kantiana de moralitat cosmopolita és una bona resposta al problema de la moralitat, ja que proporciona una manera d'apropar-se a un sentit de justícia i comunitat globals.

2. El sistema internacional. Instruments d'anàlisi

2.1. Els actors del sistema internacional: definició i tipologia

En aquest apartat s'analitzen els principals actors internacionals: estats i organitzacions internacionals, i també altres actors. Se'n defineixen les característiques més importants i es desenvolupen els elements bàsics que expliquen el paper que exerceixen en el sistema internacional. Partint d'una definició bàsica i genèrica d'actor com aquella entitat el comportament de la qual incideix en la vida internacional, la pluralitat d'actors és molt variada, encara que només es consideraran els actors les accions dels quals traspassen les fronteres nacionals cap al pla internacional, una arena on exerceixen diversos graus d'influència.

2.1.1. L'estat

La centralitat de l'actor estat en l'estudi de les relacions internacionals és una de les característiques bàsiques del realisme polític, però també la seva importància com a actor internacional és molt rellevant en les altres aproximacions teòriques a l'estudi de les relacions internacionals.

Característiques principals

L'estat que avui coneixem en termes internacionals sorgeix de la creació del sistema d'estats en el tractat de Westphalia el 1648, que va consagrar el principi de la sobirania.

Sobirania és el monopoli de l'autoritat política (la del sobirà) sobre un territori, que a més no està sotmesa a cap autoritat externa o superior (a un imperi o a un cap religiós). Aquesta característica és única per a l'estat respecte a la resta d'actors internacionals i permet que des del punt de vista jurídic tots els estats siguin iguals. La sobirania implica, des del plateòric, que l'estat té supremacia sobre qualsevol altra autoritat interna i posseeix el monopoli de l'ús de la força, i independència sobre qualsevol autoritat externa.

No obstant això, també va unida a altres **elements constitutius** de l'estat, com el territori, la població, el govern i el reconeixement per part de la resta d'estats. Territori, població i govern són els elements bàsics de l'estat com a organització política. El **reconeixement internacional** és el que fa a l'estat subjecte de dret internacional. El principi d'**igualtat jurídica** dels estats implica la creació d'unes bases que regulen la conducta entre els estats i que estan reconegudes

en la Carta de les Nacions Unides: la igualtat desenvolupa la idea de no-intervenció i no-ingerència en els assumptes d'altres estats, i el no-recurs a l'ús de la força.

Malgrat la igualtat jurídica que s'ha esmentat, l'anàlisi d'aquests elements és per si mateix un factor explicatiu de la desigualtat real entre uns i altres estats. Cada un dels elements, en les seves diverses dimensions, ofereix una imatge de les capacitats que disposen els estats. Podem diferenciar **capacitats tangibles**, les que són quantificables, i **capacitats intangibles**, aquelles l'avaluació de les quals és més complexa, ja que no es poden mesurar amb facilitat.

- **Capacitats tangibles**

Dins les capacitats tangibles, i reprement un dels elements constitutius de l'estat –el **territori**–, podem afirmar que si bé és cert que tots els estats disposen d'un, una simple anàlisi comparativa de la superfície d'alguns estats dóna grans diferències entre els uns i els altres, com il·lustra la taula 2.

Taula 2. Superfície d'alguns països

Estat	Superfície en km²
Austràlia	7.686.850
Bahrain	665
Brasil	8.511.964
Estats Units	9.631.420
Federació Russa	17.075.200
Índia	3.287.590
Mauritània	1.030.700
Nigèria	923.768
República Popular de la Xina	9.596.960

Font: http://es.wikipedia.org/wiki/Lista_de_pa%C3%ADses_por_superficie

Una cosa semblant passa amb la **població**. Hi ha estats densament poblats i altres de semidesèrtics, i també sabem que dos països, l'Índia i la Xina, concentren dues tercers parts de la població mundial, però no podem extrapolar conclusions gaire més profundes. Això apunta a la necessitat que al criteri **quantitatiu** s'adjunti un element **qualitatiu**, relacionat amb les capacitats intangibles abans esmentades, i que apunta, per exemple, a la formació de què disposa la població d'un país, part fonamental de com és el seu capital humà. La taula següent serveix per a comparar alguns estats respecte a la seva població total i al seu nivell d'educació.

Taula 3. Comparació entre la població, la taxa d'alfabetització i el PIB per habitant d'alguns països

Estat	Població en milions d'habitants	Percentatge de població urbana	PIB per habitant en dòlars (PPP)
Austràlia	24	89,4	43.655
Bahrein	1,4	88,8	44.182
El Brasil	207,8	85,7	14.455
Els Estats Units	321,8	95,3	52.549
Federació Russa	143,5	74,0	23.895
Índia	1.311,1	32,7	5.730
Mauritània	4,1	59,9	2.058
Nigèria	182,2	47,8	5.639
República Popular de la Xina	1,376,0	55,6	13.400

També podem prendre com a base de comparació altres indicadors, com per exemple el percentatge de desocupació i el de treball infantil, que ens condueixen, de nou, a comprovar les desigualtats reals existents entre els estats.

Taula 4. Comparació entre el percentatge de desocupació i el de treball infantil d'alguns països

Estat	Percentatge de desocupació sobre el total de població activa	Percentatge de treball infantil (de 5 a 14 anys)
Austràlia	6,3	-
Bahrein	1,2	5
El Brasil	7,2	8
Els Estats Units	5,3	-
Federació Russa	5,8	-
L'Índia	3,5	12
Mauritània	31,1	15,0
Nigèria	5,8	25,9
República Popular de la Xina	4,6	3,0

Font: Dades extretes de l'*Informe de desenvolupament humà 2016* del PNUD. <<http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/2016-human-development-report.html>>

D'aquesta manera, podem fer diverses classificacions dels països segons els indicadors que seleccionem.

La comparació generalment més acceptada i més completa és l'**índex de desenvolupament humà** (IDH), duta a terme pel Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) i que es publica anualment. L'estudi anual del PNUD es basa en un conjunt d'indicadors molt ampli, del qual en destaquen tres per la seva importància: el producte interior brut (PIB) real per habitant, l'esperança de vida en néixer i l'índex d'educació. La comparació ofereix com a resultat una classificació bàsica de països amb IDH alt, mitjà o baix.

Com es pot comprovar en les taules següents, els països amb un IDH alt corresponen a països desenvolupats i del nord, mentre que la majoria de països amb un IDH baix són països poc o gens desenvolupats i s'ubiquen al sud, essencialment a l'Àfrica subsahariana.

Taula 5. Els deu països amb l'IDH més alt i més baix

Els deu països amb l'IDH més alt	Els deu països amb l'IDH més baix
Noruega	Burkina Faso
Austràlia	Burundi
Suïssa	Guinea
Alemanya	Sudan del Sud
Dinamarca	Moçambic
Singapur	Sierra Leone
Holanda	Eritrea
Irlanda	Guinea Bissau
Islàndia	Libèria
Canadà	República Democràtica del Congo

Font: Dades extretes de l'*Informe de desenvolupament humà 2016* del PNUD. <<http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/2016-human-development-report.html>>

A títol il·lustratiu, és interessant comparar el resultat que ofereix la classificació anterior de països segons l'IDH amb el que proporcionen les dades de **producte interior brut** (PIB) per càpita o les seves dades de **producte nacional brut** (PNB), que ens indicaria les capacitats econòmiques. Com mostra la taula següent, hi ha una relació directa entre un baix PNB i desenvolupament humà baix d'un país, però la relació queda desdibuixada quan observem les dades referides als països amb un producte nacional brut més alt.

Taula 6. Els deu països amb PNB per càpita més alt i més baix

Els deu països amb el PNB per càpita més alt (en dòlars dels EUA PPP 2011)	Els deu països amb el PNB per càpita més baix (en dòlars dels EUA PPP 2011)
Qatar (130.880,2)	República Democràtica del Congo (679,6)

Font: Dades extretes de la base de dades del Banc Mundial: <<http://data.worldbank.org/>>.

Els deu països amb el PNB per càpita més alt (en dòlars dels EUA PPP 2011)	Els deu països amb el PNB per càpita més baix (en dòlars dels EUA PPP 2011)
Macao SAR, China (95.740,8)	Libèria (680,5)
Brunei Darussalam (77.354,6)	Burundi (681,5)
Singapur (76.459,3)	Níger (889,5)
Kuwait (76.309,2)	Guinea (1.058,2)
Noruega (66.748,8)	Malawi (1.073,2)
Unió dels Emirats Àrabs (65.761,8)	Moçambic (1.101,0)
Suïssa (57.805,6)	Togo (1.190,3)
Hong Kong, SAR, China (54.346,7)	Madagascar (1.325,3)
Els Estats Units (53.442,1)	Sierra Leone (1.466,1)

Font: Dades extretes de la base de dades del Banc Mundial: <<http://data.worldbank.org/>>.

En definitiva, el conjunt de variables tangibles permet fer-nos una idea aproximada de les capacitats de què disposa un estat i ens permet ja introduir el concepte de **jerarquia**, encara en un nivell molt difús. El **territori**, per exemple, no solament és mesurable per la seva mida, sinó per altres característiques –si es tracta d'un país marítim, si té rius importants– que permeten apreciar *a priori* algunes de les seves capacitats i dependències. Un país sense rius importants és possible que tingui necessitats d'aigua dolça; un país sense sortida al mar es veurà privat d'un accés molt important a les grans vies de comunicació i comercials marítimes. Igualment el territori permet concloure si es tracta d'un país molt gran, però sense recursos, o, per contra, d'un país molt petit (com és el cas dels microestats), però que ha desenvolupat capacitats en alguns àmbits; també, si es tracta d'un arxipèlag, ens farà comprendre en una primera aproximació els efectes que això implica per a gestionar-lo en tots els nivells.

La **població**, per si mateixa, tampoc no és un indicador absolut que ens pugui explicar la importància dels estats; hi ha estats molt densament poblats, però no disposen dels recursos necessaris o no els poden gestionar eficaçment per a augmentar el seu poder.

L'**edat** i la **història** són variables auxiliars, que permeten apreciar si es tracta d'estats vells i amb una trajectòria llarga, ja consolidats, o nous, fruit molts d'ells de les onades descolonitzadores de la segona meitat del segle XX; o bé si es tracta d'estats artificials, com el cas dels estats coixí, sempre sotmesos a tensions, creats per a establir un territori de separació entre estats poderosos i potencialment rivals, com en el cas del Nepal, que separa l'Índia de la República Popular de la Xina.

La **mida econòmica** i la **mida militar** són segurament les variables tangibles més útils per a analitzar l'actor estat. A més d'aquestes, trobem un conjunt de variables intangibles, com el grau de **cohesió de la població**, el **prestigi**, la

moral nacional i l'eficàcia administrativa. Aquestes variables no es poden mesurar, però s'han de valorar ja que són molt importants per a l'anàlisi de les relacions internacionals. Addicionalment, hem de considerar variables relacionades amb la **voluntat política dels líders**, entesa com la voluntat per a mobilitzar recursos i transformar-los en influència política.

Com veurem més endavant, les capacitats dels estats tenen valor i utilitat per a mesurar la seva posició i el seu pes en el sistema internacional, un sistema que té una estructura de poder que limita externament els estats, i els límits del qual són establerts per les potències tant en funció dels seus recursos com en la definició de les regles del joc internacional.

Política exterior i política interna. Instruments de la política exterior

Els conceptes de política exterior i política interna són difícils de precisar. Cada vegada són més evidents les dificultats per desvincular-les, ja que, de fet, les barreres diferenciadores tendeixen a desaparèixer. No obstant això, podríem concretar el següent:

- La **política interior** és l'organització estatal dins un territori definit per les fronteres d'un estat, amb un aparell jurídic i uns dirigents que apliquen determinades polítiques en els ordres econòmic, social, educatiu...
- La **política exterior** és la part de l'activitat estatal bolcada cap enfora, una estratègia o acció planificada d'un estat *vis a vis* amb altres estats a fi d'assolir determinats objectius relacionats amb el seu interès nacional. D'això es deriva que la política exterior de qualsevol actor és essencialment continuista i contínua, pel que fa, respectivament, als seus objectius centrals i el procés d'adoptar i aplicar decisions. Això significa que sempre es produeixen actes de política exterior, alguns dels quals es mostren en la taula adjunta.

Taula 7. Algunes categories d'actes en política exterior

Tipus	Accions
Cessió	Rendir-se; cedir en una posició; replegar-se; retractar-se.
Comentari	Declinar comentari; comentar sobre una situació manifestant la visió sobre aquesta, explicar la posició.
Consulta	Trobar-se amb un altre actor; enviar una nota; visitar; rebre visites.
Aprovació	Elogiar, aplaudir; donar suport a la posició d'un altre; donar suport verbal.
Promesa	Prometre el suport amb la pròpia política; suport material; suport futur; assegurar.

Tipus	Accions
Concessió	Disculpar-se; concedir asil; concedir privilegis, reconeixement diplomàtic, relacions <i>de facto</i> ; suspendre sancions; concedir una treva; alliberar persones o propietats.
Recompensa	Donar ajuda o préstecs; assistir militarment.
Acord	Subscriure un acord; acordar una acció futura; acordar negociar.
Petició	Demandar informació; demandar ajuda política o material; demandar una acció.
Proposta	Oferir una proposta; urgir o suggerir una acció.
Rebuig	Rebutjar una proposta; refusar, oposar-se.
Acusació	Culpar, criticar, acusar, desaprovar; denunciar, denigrar, abusar.
Protesta	Expressar formalment o informalment una queixa o protesta.
Denegació	Denegar una acusació; denegar una política, acció, rol o posició.
Exigència	Donar una ordre; insistir; exigir el compliment.
Avís	Donar un avís.
Amenaça	Amençar amb sancions no militars; amenaçar amb l'ús de la força militar; donar un ultimàtum.
Demostració	Demostrar amb mitjans no militars; mobilitzar o fer exercicis amb les forces militars.
Reducció de la relació	Cancel·lar o posposar un acte; reduir l'activitat internacional habitual; retirar els funcionaris.
Expulsió	Expulsar persones del país; expulsar un grup o una organització.
Captura	Apropiar-se de posicions o possessions; detenir persones.
Força	Actuar destructivament sense ocasionar víctimes; causar víctimes sense utilitzar la força militar; utilitzar la força militar.

Font: Adaptat de Bruce Russett; Harvey Starr (1985). *World Politics. The Menu for choice* (2a edició). Nova York: W.H. Freeman and Company, pàg. 194-194.

Es poden generalitzar **dos macrotipus de política exterior**, definits respecte al paper de l'estat en el sistema internacional o en el subsistema regional en què participa:

- La **política exterior de *statu quo*** és aquella que pretén el manteniment de les regles de joc internacional o regional, perquè les considera beneficioses per als seus interessos i objectius.
- La **política revisionista** és la que pretén modificar o alterar aquestes regles per a assolir determinades metes.

Això ens condueix a desenvolupar la idea dels **objectius de la política exterior**. Des d'un prisma general, estan relacionats amb l'interès nacional, però són els líders dels estats els que els donen orientacions específiques. Holsti assenyala que els objectius són la imatge d'una situació a què aspiren els go-

verns i que esperen aconseguir mitjançant la influència en l'exterior i el suport d'altres estats. No es pot fer una llista d'objectius de política exterior comuna per a tots els països. Cada un té els propis. Els objectius poden ser molt concrets (com recuperar un territori que ha estat envaït per un altre estat) o molt abstractes (com estendre la democràcia al món). Uns objectius romanen en el temps (els relacionats amb la geopolítica, com l'accés a mars càlids) i altres són circumstancials. No obstant això, els podem classificar en tres grans grups:

- 1) En primer lloc, els **objectius centrals**, que afecten la supervivència de l'estat, la seva sobirania i la seva autonomia, el seu territori i la seva població.
- 2) En segon lloc, els **objectius a llarg termini**, que integren el pla i la visió que té un estat sobre el sistema internacional i les normes que el regeixen.
- 3) En tercer i últim lloc, els **objectius a mitjà termini**, que inclouen el seu benestar i creixement econòmics.

La complexitat del sistema internacional ha provocat des de fa diverses dècades que les diferències entre la política interior i la política exterior s'hagin anat difuminant, i també ha generat una major interrelació entre els objectius tradicionals de la política exterior (l'alta política, que concerneix als assumptes diplomàtics i politicomilitars) i els objectius nous de la baixa política (econòmicosocials, relacionats amb el benestar i la riquesa). L'entorn internacional és canviant i cada vegada els estats tenen menor capacitat per a controlar o prevenir els esdeveniments, tant els interns com els externs. Com a conseqüència d'això, i dels canvis interns en els estats, s'ha multiplicat el nombre d'actors (estats, subestats i privats) involucrats en la política exterior. Això condueix en l'actualitat a una política exterior dislocada, en què s'impliquen un nombre creixent de departaments de l'Administració de l'estat i en la qual no hi ha unitat d'acció en l'exterior.

Com que la política exterior afecta àrees en què l'estat no té cap autoritat legal, s'ha de basar en un conjunt de factors directament vinculats a les seves capacitats tangibles i intangibles, i també relacionats amb els determinants externs, el sistema d'aliances de què formi part un determinat estat o les imposicions del sistema internacional. Els seus actors bàsics són el poder executiu i l'aparell administratiu de l'estat.

Així, la política exterior es dota de diversos instruments per a assolir els seus objectius per mitjà de l'exercici de la influència, entesa en un sentit ampli, ja que ha d'afectar la conducta d'altres actors. La gamma d'instruments és molt àmplia i inclou instruments econòmics, polítics, militars, de propaganda i d'intel·ligència, i la podríem ubicar entre dos extrems que van de la negociació i la diplomàcia a la coerció.

- La **diplomàcia**, que és *per se* un instrument de la política exterior, és també la tècnica central, ja que implica relacions directes de govern a govern, comunicació i negociació, i la podem associar a una actitud cooperativa.
- La **coerció** consisteix a aplicar la força, no únicament la força militar, i implica amenaces i càstigs.

La més comuna de les polítiques exteriors és la **bilateral**, entre dos estats, si bé es veu suplementada per la **diplomàcia multilateral** que es desenvolupa entre estats i altres actors, fonamentalment organitzacions internacionals.

2.1.2. Les organitzacions internacionals intergovernamentals

L'increment de les relacions entre els estats a l'Europa del segle XIX, després del Congrés de Viena, va originar la creació del concert europeu, entès com a compromisos entre els diferents estats per proveir estabilitat. La institucionalització progressiva d'aquestes relacions, la internacionalització del sistema d'estats (especialment la independència de les colònies americanes) i l'augment dels intercanvis econòmics van generar la necessitat que els estats es coordinessin en àrees tècniques i creessin organitzacions amb aquesta finalitat. Així van sorgir les primeres comissions i unions internacionals (comissions internacionals per a la navegació pels grans rius europeus, Unió Postal Internacional, Oficina Internacional de Pesos i Mesures).

Des de llavors fins a l'actualitat el nombre d'organitzacions internacionals s'ha multiplicat geomètricament. El seu comú denominador és que es tracta d'organitzacions compostes per membres la naturalesa jurídicopolítica dels quals és exclusivament pública i que han creat acords intergovernamentals o interestatals.

Tipologia

Hi ha diversos criteris per a diferenciar les organitzacions internacionals governamentals.

1) El primer d'aquests criteris és el de l'existència o no de restriccions respecte al **nombre de membres**.

- Si no hi ha limitacions, es qualifiquen com a **organitzacions internacionals universals**. L'exemple més clar és l'Organització de les Nacions Unides.
- Si hi ha limitacions, es poden denominar de manera genèrica **organitzacions internacionals regionals**, com l'Organització d'Estats Americans o la Lliga àrab.

2) Un segon criteri classificador és el dels seus **objectius i camp d'actuació**. Les organitzacions internacionals poden ser generals o especialitzades, tècniques o polítiques, o econòmiques o culturals. Cap d'aquests criteris no es dona a la pràctica amb puresa absoluta. No obstant això, hi ha un objectiu comú a totes les organitzacions internacionals: que no persegueixin explícitament l'interès particular d'un dels membres, sinó l'interès comú de tots, excloent-ne òbviament la finalitat lucrativa. Els objectius es formalitzen habitualment en un tractat o carta fundacional que estableix l'estructura formal, amb voluntat de continuïtat i impossible de controlar per un sol dels membres, a més d'una mínima estructura autònoma permanent (Secretariat). Precisament, l'estatus formal permet conèixer si l'organització té caràcter permanent o estable i si té un cert grau de personalitat legal internacional.

Els objectius i el camp d'actuació de l'organització, en una escala que va del més general al més específic, també permet classificar les organitzacions internacionals en virtut dels seus **grans objectius i orientacions**: de cooperació, com l'ONU, la Lliga àrab o el Fons Monetari Internacional; de seguretat, com l'OTAN. Hi ha organitzacions **generals** o **especialitzades** (ONU o organismes especialitzats), **tècniques** o **polítics** (la Unió Postal Internacional o el Consell d'Europa), predominantment **polítics, econòmiques culturals, de seguretat...**

- D'aquesta manera podem classificar les organitzacions segons, per exemple, l'**extensió de les seves funcions**:
 - Més diversificades (ONU, OEA, OUA)
 - Més específiques (UNESCO)

Sigles de les principals organitzacions internacionals intergovernamentals

BM: Banc Mundial

FAO: Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació

FMI: Fons Monetari Internacional

OCDE: Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic

OEA: Organització d'Estats Americans

OIT: Organització Internacional del Treball

OMS: Organització Mundial de la Salut

ONU: Organització de les Nacions Unides

OTAN: Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord

UA: Unió Africana

- Segons l'extensió del camp d'actuació:
 - Universals (ONU, OIT, BM, FMI)
 - Regionals (OUA, OEA, Consell d'Europa)
 - Mixtes (OTAN, OCDE)

- Segons les seves funcions:
 - Actuar com a fòrum (ONU)
 - Actuar com a servei (OMS, FAO)

- Segons la seva organització interna. Existència:
 - D'un òrgan plenari
 - D'un consell de representació restringida
 - D'un secretariat
 - D'una divisió orgànica de tasques i separació de poders

Precisament, l'organització i l'estructura internes permet analitzar dos temes importants per a valorar el funcionament d'una organització: d'una banda, conèixer el tractament més o menys igualitari de cada estat i saber els que poden ser membres de determinats organismes i dels mecanismes de presa de decisions; d'altra banda, conèixer el grau d'independència i capacitat de decisió dels diversos òrgans respecte als estats membres.

Taula 8. Principals organitzacions i organismes internacionals per àmbit geogràfic i funcional

Nom	Any de creació	Àmbit geogràfic	Àmbit funcional	Nombre de membres
Organització de les Nacions Unides (ONU)	1945	Mundial	Seguretat i pau; progrés econòmic i social dels pobles	193
Unió Europea (UE) (anterior Comunitats Europees)	1957	Europa	Integració regional	28
Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord (OTAN)	1949	Atlàntic Nord, Amèrica del Nord i Europa	Politicomilitar	28
Organització per a la Seguretat i la Cooperació en Europa (OSCE) (anterior CSCE)	1990	Europa, àsia Central, Amèrica del Nord	Seguretat	57
Lliga dels Estats àrabs	1945	Països àrabs	Coordinació política	22
Associació de Nacions del Sud-Est Asiàtic (ASEAN)	1967	Sud-est asiàtic	Cooperació econòmica, social i cultural	10
Organització de la Conferència Islàmica (OCI)	1969	Països musulmans	Solidaritat i cooperació	57
Cooperació econòmica d'Àsia-Pacífic (APEC)	1989	Conca del Pacífic	Comerç i inversió	21
Mancomunitat Britànica (Commonwealth)	1931	Mundial	Cooperació en assumptes de desenvolupament, democràcia i pau	52
Organització de Cooperació de Xangai	1996	Àsia	Cooperació en seguretat i en economia	8
Grup dels 8 (G-8)	1975	Mundial	Principals temes internacionals	8

Nom	Any de creació	Àmbit geogràfic	Àmbit funcional	Nombre de membres
Grup dels 77	1964	Mundial	Coalició d'estats en el sistema de Nacions Unides sobre assumptes econòmics	134
Associació Llatinoamericana de Integració (ALADI)	1980	Amèrica Central i del Sud	Comerç intraregional	13
Mercat Comú del Sud (MERCOSUR)	1991	Amèrica del Sud	Integració econòmica i cooperació política	4
Moviment de Països No Alineats	1961	Mundial	Problemes globals	121
Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE)	1960	Mundial	Polítiques econòmiques de les economies més desenvolupades	35
Unió Africana (anterior Organització per la Unitat Africana – OUA)	2000	Àfrica	Desenvolupament econòmic i democratització	55
Organització d'Estats Americans (OEA)	1948	Amèrica	Diàleg multilateral	35
Organització Mundial del Comerç (OMC) (anterior GATT)	1994	Mundial	Comerç multilateral	164
Associació de Lliure Comerç d'Amèrica del Nord (NAFTA)	1994	Amèrica del Nord	Comerç	3
Banc Mundial	1944	Mundial	Comerç internacional i desenvolupament econòmic	189
Fons Monetari Internacional	1944	Mundial	Polítiques econòmiques i fiscals; sistema internacional de pagaments	189

Estructura i mecanismes de presa de decisions

En general, les organitzacions internacionals governamentals tenen estructures bàsiques similars, encara que a causa de l'heterogeneïtat i la complexitat de moltes d'aquestes organitzacions és força difícil precisar-ne l'estructura i els mecanismes de presa de decisions d'una manera generalitzable.

L'estructura típica integra un consell, un secretariat i una assemblea, i de vegades també poden disposar de comissions executives, consell econòmic i social i tribunal.

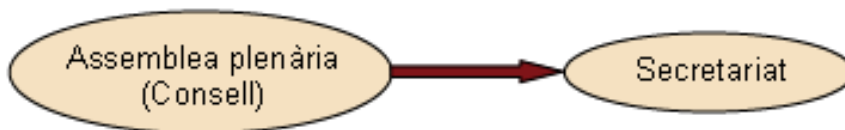
- El **consell** és el màxim organisme decisor i representa la voluntat col·lectiva dels països membres. Es compon generalment de funcionaris de cada un dels països, encara que de vegades es pot reunir en l'àmbit de caps d'estat o de govern, en què se sol anomenar cimera.
- El **secretariat** és l'òrgan administratiu sense poders polítics.

Quan existeix, l'assemblea o parlament no té poders legislatius, a diferència del cas dels parlaments nacionals, sinó que s'ocupa de tasques d'assessorament i de control (per exemple, el pressupostari). El mateix passa amb els comitès econòmics i socials.

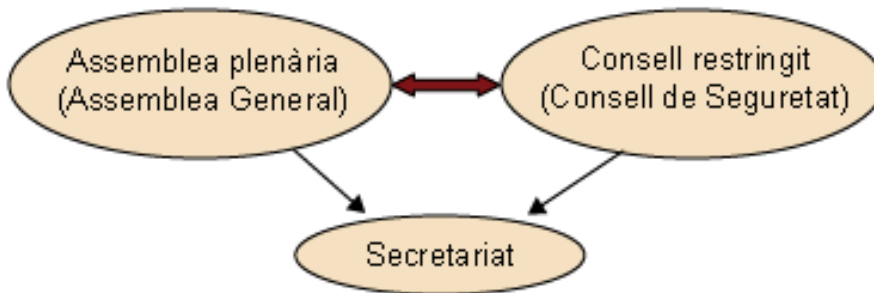
No obstant això, com il·lustren les pràctiques de diverses organitzacions, aquests òrgans solen ser fòrum dels diversos actors i interessos per a aconseguir influència en les organitzacions. Els **tribunals de justícia** són òrgans per a dirimir disputes entre els membres de l'organització i per a emetre opinions no vinculants

Figura 1. Models organitzatius bàsics

Model OTAN

Model Nacions Unides

El paper que tenen les organitzacions internacionals en el sistema internacional és diferent segons l'aproximació teòrica de partida.

- Per al **realisme**, les organitzacions internacionals són una prolongació dels estats, entenent que no són actors independents, sinó objectes dels estats i de les relacions internacionals.
- L'**idealisme**, per la seva banda, entén que les organitzacions internacionals són instruments per a superar l'estat internacional d'anarquia, entenent que són autònomes, i per tant subjecte i objecte de les relacions internacionals.
- Una aproximació més **integradora** entén les organitzacions internacionals com a instruments de la política exterior dels estats, la qual cosa ens apropa al realisme polític, com va ocórrer amb l'ONU especialment en les primeres fases de la Guerra Freda; però també les organitzacions internacionals poden servir de modificadors sistèmics de la conducta dels estats, com va esdevenir amb la mateixa ONU després dels processos de descolonització. Així mateix, els canvis en les conductes dels estats poden afectar

els objectius i les missions de les organitzacions internacionals, com va ser el cas de l'OTAN, que de ser una organització per a contenir la Unió Soviètica durant la Guerra Freda es va convertir en una organització que va integrar els països de l'antic bloc de l'est després del final de la Guerra Freda.

Multilateralisme i organitzacions internacionals. L'Organització de les Nacions Unides

L'Organització de les Nacions Unides, creada el 1945, és fruit de la voluntat dels líders dels estats aliats en la Segona Guerra Mundial de crear una organització internacional que superés les deficiències de la Societat de Nacions, amb el benentès que no havia pogut evitar l'escalada de tensions que va desembocar el 1939 en l'inici de la guerra. Així, la **carta fundacional** de la nova organització consagraria els principis del **manteniment de la pau i la seguretat internacionals**, amb clara intenció de convertir-se en una organització de seguretat col·lectiva, com a sistema de cooperació política en què tots els membres comparteixen els mateixos principis i les mateixes regles. La Carta de les Nacions Unides, que la van firmar a San Francisco (Estats Units) cinquanta-un estats, gairebé tots els que hi havia en aquell moment, també va consagrar la igualtat sobirana de tots els seus membres; la prohibició de l'ús de la força i el recurs a mitjans pacífics per a resoldre els conflictes, i la cooperació internacional.

Els estats de l'ONU

El nombre d'estats de l'ONU es va incrementar espectacularment després de la descolonització i dels 51 inicials es va passar a 99 el 1960. Després de la Guerra Freda i el desmembrament de la Unió Soviètica, el nombre es va ampliar fins a arribar a 179 estats el 1992. El 2017 l'ONU té 193 membres.

Malgrat les successives ampliacions, l'estructura d'òrgans i de presa de decisions roman inalterada en l'actualitat.

L'estructura organitzativa combina dos tipus d'òrgans, els autònoms i els no autònoms. Els **tres òrgans autònoms** són l'Assemblea General, el Consell de Seguretat i el Tribunal Internacional de Justícia.

1) L'**Assemblea General** té caràcter universal, està basada en el principi d'igualtat de tots els membres, i té funcions consultives i de recomanació. Les decisions importants, les relacionades amb la pau i la seguretat, l'admissió de nous membres i el pressupost s'adopten per una majoria de dos terços. La resta de les decisions s'aprova per majoria simple.

2) El **Consell de Seguretat** és un òrgan de caràcter restringit del qual formen part les cinc grans potències vencedores de la Segona Guerra Mundial (Estats Units, Unió Soviètica, Xina, França i Regne Unit) i que intentava plasmar el repartiment de poder mundial en aquell context històric.

El **Consell de Seguretat** és un òrgan permanent que té com a principal missió els temes relacionats amb el manteniment de la pau i seguretat internacionals. Es compon de 15 membres, els cinc permanents i deu més que són elegits a proposta de l'Assemblea General per mandat de dos anys. La gran particularitat d'aquest òrgan és que les seves decisions, a més de ser obligatòries per als membres de l'ONU, tenen regles específiques.

Les decisions sobre **qüestions de procediment** s'aproven per nou vots a favor, siguin quins siguin els membres que voten a favor o en contra; tanmateix, les **qüestions de fons**, les que incumbeixen a la pau i la seguretat internacionals, necessiten l'aprovació de nou membres i que cap dels membres permanents no voti en contra. Aquest mecanisme és el que es coneix com a **dret de veto** dels membres permanents i ha estat utilitzat àmpliament per les grans potències, especialment al llarg de la Guerra Freda (vegeu les taules adjuntes).

Taula 9. Exercici del dret de vet dels membres permanents del Consell de Seguretat de les Nacions Unides, 1946-2017

País	Total de resolucions vetades
Estats Units	79
URSS / Fed. Russa	104
Regne Unit	29
França	16
Xina	11

Font: Dades extretes de les Nacions Unides. <<http://research.un.org/es/docs/sc/quick>>.

Taula 10. Selecció de projectes de resolució del Consell de Seguretat de les Nacions Unides vetats per membres permanents en sessions públiques, 1946-2017

Tema de la resolució	País que veta la resolució	Any
Incidents a la frontera de Grècia	URSS	1947
Situació a la Grècia septentrional	URSS	1947
Esdeveniments de Txecoslovàquia	URSS	1948
Bloqueig de Berlín	URSS	1948
Denúncia d'agressió contra la República del Corea	URSS	1950
Qüestió de Palestina	URSS	1954
Qüestió de Palestina	França, Regne Unit	1956
Situació a Hongria	URSS	1956
Qüestió de l'Índia-Pakistan	URSS	1957
Situació al Congo	URSS	1960

Font: Dades extretes de les Nacions Unides. <<http://research.un.org/es/docs/sc/quick>>.

Tema de la resolució	País que veta la resolució	Any
Qüestió de l'Índia-Pakistan	URSS	1962
Qüestió de Palestina	URSS	1963
Situació a Rhodèsia del Sud	Regne Unit	1963
Qüestió de Palestina	URSS	1966
Situació a Txecoslovàquia	URSS	1968
Situació a Rhodèsia del Sud	EUA, Regne Unit	1970
Qüestió de l'Índia-Pakistan	URSS	1971
Situació a l'Orient Mitjà	EUA	1972
Enfortiment de la pau i seguretat a l'Amèrica Llatina	EUA	1973
Situació a l'Orient Mitjà	EUA	1973
Situació a Xipre	EUA	1974
Relacions de l'ONU amb Sud-àfrica	EUA, França, Regne Unit	1974
Situació a Namíbia	EUA, França, Regne Unit	1975
Situació a l'Orient Mitjà	EUA	1975
Situació als territoris àrabs ocupats	EUA	1976
Drets del poble palestí	EUA	1976
Qüestió de Sud-àfrica	EUA, França, Regne Unit	1977
Fronteres de la Xina - el Vietnam	URSS	1979
Qüestió dels ostatges nord-americans a l'Iran	URSS	1980
Drets del poble palestí	EUA	1980
Namíbia	EUA, França, Regne Unit	1981
Angola – Sud-àfrica	EUA	1981
Territoris àrabs ocupats	EUA	1982
Illes Malvines	EUA, Regne Unit	1982
Situació a l'Orient Mitjà	EUA	1982
Territoris àrabs ocupats	EUA	1983
Situació a Granada	EUA	1983
Nicaragua	EUA	1984
Orient Mitjà	EUA	1985
Namíbia	EUA, Regne Unit	1985
Orient Mitjà	EUA	1986
Territoris àrabs ocupats	EUA	1986

Tema de la resolució	País que veta la resolució	Any
Àfrica meridional	EUA, Regne Unit	1986
Angola – Sud-àfrica	EUA, Regne Unit	1986
Nicaragua	EUA	1986
Sud-àfrica	EUA, Regne Unit	1987
Namíbia	EUA, Regne Unit	1987
Orient Mitjà	EUA	1988
Territoris àrabs ocupats	EUA	1988
Sud-àfrica	EUA, Regne Unit	1988
Territoris àrabs ocupats, Orient Mitjà	EUA	1988
Territoris àrabs ocupats	EUA	1989
Panamà	EUA	1989
Nicaragua	EUA	1990
Territoris àrabs ocupats	EUA	1990
Xipre	Federació Russa	1993
Bòsnia i Hercegovina	Federació Russa	1994
Territoris àrabs ocupats	EUA	1995
Territoris àrabs ocupats	EUA	1997
Macedònia	Xina	1999
Orient Mitjà, Palestina	EUA	2001
Bòsnia i Hercegovina	EUA	2002
Orient Mitjà, Palestina	EUA	2002
Orient Mitjà, Palestina	EUA	2003
Orient Mitjà, Palestina	EUA	2004
Xipre	Federació Russa	2004
Palestina	EUA	2006
Myanmar	Federació Russa /Xina	2007
Zimbabwe	Federació Russa / Xina	2008
Geòrgia	Federació Russa	2009
Palestina	EUA	2011
Síria	Federació Russa / Xina	2011
Síria	Federació Russa / Xina	2011
Síria	Federació Russa / Xina	2012

Tema de la resolució	País que veta la resolució	Any
Síria	Federació Russa / Xina	2014
Bòsnia i Hercegovina	Federació Russa	2015
Orient Mitjà	Federació Russa / Xina	2016
Orient Mitjà	Federació Russa / Xina	2017
Orient Mitjà	Federació Russa / Xina	2017

Font: Dades extretes de les Nacions Unides. <<http://research.un.org/es/docs/sc/quick>>

El dret de veto

Les raons de l'abusiu exercici del poder de veto en el Consell de Seguretat es deuen a la lògica de Guerra Freda, que va paraitzar el treball d'aquest òrgan i de bona part de l'organització durant diverses dècades. De fet, no solament el Consell de Seguretat no va complir els seus objectius fundacionals, sinó que altres temes relacionats amb la seguretat, com el control de l'energia atòmica o la no-proliferaió nuclear van quedar bloquejats pels interessos i la pràctica política de les grans potències. De fet, les provisions del capítol VII de la Carta (utilitzar la força per a restaurar la pau i seguretat internacionals i crear una força militar pròpia) mai no es van introduir a causa dels desacords entre els grans.

El minvat paper que va tenir l'ONU durant la Guerra Freda en temes concernents a la pau i la seguretat internacionals va provocar que la iniciativa en aquests temes quedés a les mans del Secretariat Internacional i l'Assemblea General, òrgans que a partir de 1960 van començar a crear missions de manteniment de la pau a què es va incorporar posteriorment el Consell de Seguretat. Aquestes missions, lluny dels propòsits inicials coercitius, es limitarien a tasques orientades a reduir les tensions i impedir (no sempre amb èxit) la represa de la violència, amb el consentiment previ de les parts afectades. Caldria esperar encara unes quantes dècades, fins al final de la Guerra Freda, perquè les missions de pau de les Nacions Unides cobressin noves dimensions, com s'analitzarà en un apartat posterior.

Taula 11. Missions de manteniment de la pau anteriors a 1989

Zona	Nom	Missió	Anys
Àfrica	ONUC (Missió de les NU a Congo)	Garantir la retirada de les tropes belgues del Congo.	1960-1964
Amèrica	DOMREP (Missió del Representant Especial del Secretari General de les NU a la República Dominicana)	Observar i informar sobre les ruptures de l'alto el foc entre els dos governs <i>de facto</i> .	1965-1966
Àsia	UNMOGIP (Grup d'Observadors Militars de les NU a l'Índia i el Pakistan)	Supervisar l'alto el foc entre els dos països a l'estat de Jammu i Caixmir.	1949 – en curs
Àsia	UNSF (Força de Seguretat de les NU a Nova Guinea Occidental)	Ajudar el manteniment de la pau en el període transitori fins a la seva incorporació a Indonèsia.	1962-1963
Àsia	UNIPOM (Missió d'Observació de les NU per a l'Índia i el Pakistan)	Supervisar l'alto el foc a la frontera.	1965-1966
Àsia	UNGOMAP (Missió de bons oficis de les NU a l'Afganistan i el Pakistan)	Garantir l'aplicació dels acords de Ginebra sobre la no-interferència entre les parts, retirada soviètica i tornada voluntària de refugiats.	1988-1990

Font: Dades extretes de les Nacions Unides. <http://www.un.org>

Zona	Nom	Missió	Anys
Europa	UNFICYP (Força de les NU per al manteniment de la pau a Xipre)	Supervisar l'alto el foc entre les dues comunitats.	1964 – en curs
Orient Mitjà	ONUVT (Organisme de les NU per a la Vigilància de la Treva)	Vigilància de la treva a Palestina.	1948 – en curs
Orient Mitjà	FENU I (Primera Força d'Emergència de les NU)	Supervisar la cessació d'hostilitats i la retirada de forces franceses, britàniques i israelianes d'Egipte.	1956-1967
Orient Mitjà	UNOGIL (Grup d'Observadors de les NU al Líban)	Assegurar la no-infiltració il·legal de personal o armes al país.	1958
Orient Mitjà	UNYOM (Missió d'Observació de les NU al Lemen)	Observar l'acord de separació entre Aràbia Saudita i la República àrab Unida.	1963-1964
Orient Mitjà	FENU II (Segona Força d'Emergència de les NU)	Supervisar l'alto el foc entre Egipte i Israel.	1973-1979
Orient Mitjà	FNUOS (Força de les NU d'Observació de la Separació)	Supervisar l'alto el foc entre Israel i Síria.	1974 – en curs
Orient Mitjà	FPNUL (Força Provisional de les NU al Líban)	Confirmar la retirada israeliana, restablir la pau i la seguretat i assistir el govern en la recuperació de la seva autoritat.	1978 – en curs
Orient Mitjà	UNIIMOG (Missió d'Observadors Militars de les NU per a l'Iran i l'Iraq)	Verificar l'alto el foc.	1998-1991

Font: Dades extretes de les Nacions Unides. <http://www.un.org>

3) El tercer òrgan autònom és el **Tribunal Internacional de Justícia** l'estatut del qual forma part de la Carta Fundacional de les Nacions Unides. Està integrat per 15 jutges elegits conjuntament per l'Assemblea General i el Consell de Seguretat per períodes de nou anys. La seva funció principal és dirimir controvèrsies entre els països, basant-se en la seva participació voluntària: si un estat accepta participar-hi, està obligat a acatar la decisió que formuli la Cort Internacional. El Tribunal té competències sobre els temes que els sotmeten les parts i en controvèrsies jurídiques entre estats que hagin reconegut la jurisdicció del Tribunal. També pot elaborar dictàmens (opinions consultives) a petició d'altres òrgans de l'Organització.

Taula 12. Casos principals presentats davant del Tribunal Internacional de Justícia, 1946-2017

Tema	Tipus	Països	Any
Canal de Corfú	Contenciós	Regne Unit en contraposició a Albània	1947
Estatut internacional d'Àfrica Sud-occidental (Namíbia)	Opinió	–	1949
Angloiranian Oil Company	Contenciós	Regne Unit en contraposició a l'Iran	1951
Dret de pas pel territori de l'Índia	Contenciós	Portugal en contraposició a l'Índia	1955
Conseqüències legals de la presència de Sud-àfrica a Namíbia	Opinió	–	1970
Proves nuclears	Contenciós	Austràlia i Nova Zelanda en contraposició a França	1973
Sàhara Occidental	Opinió	–	1974

Font: Dades extretes del Tribunal Internacional de Justícia. <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>

Tema	Tipus	Països	Any
Plataforma continental al mar Egeu	Contenciós	Grècia en contraposició a Turquia	1976
Personal diplomàtic i consular dels Estats Units a l'Iran	Contenciós	Els Estats Units en contraposició a l'Iran	1979
Activitats militars i paramilitars a l'interior del territori i contra Nicaragua	Contenciós	Nicaragua en contraposició als Estats Units	1984
Accions armades a la frontera	Contenciós	Nicaragua en contraposició a Hondures i Costa Rica	1986
Incident aeri	Contenciós	Iran en contraposició a els Estats Units	1989
Timor Oriental	Contenciós	Portugal en contraposició a Austràlia	1991
Delimitació marítima i assumptes territorials	Contenciós	Qatar en contraposició a Bahrein	1991
Interpretació de la Convenció de Montreal en relació amb l'incident aeri de Lockerbie	Contenciós	Els Estats Units i el Regne Unit en contraposició a Líbia	1992
Plataformes petrolíferes	Contenciós	L'Iran en contraposició als Estats Units	1992
Legalitat de l'ús d'armes nuclears en un conflicte armat	Opinió	–	1993
Aplicació de la Convenció sobre la prevenció i el càstig del genocidi	Contenciós	Bòsnia Hercegovina en contraposició a Sèrbia i Montenegro	1993
Legalitat de l'amenaça de fer servir armes nuclears	Opinió	–	1994
Legalitat de l'ús de la força	Contenciós	Iugoslàvia en contraposició als Estats Units, el Regne Unit, Espanya, Portugal... <i>Inter alia</i>	1999
Activitats armades al Congo	Contenciós	República Democràtica del Congo en contraposició a Burundi, Uganda i Rwanda	1999
Conseqüències legals de la construcció d'un mur als territoris ocupats palestins	Opinió	–	2003
Delimitació marítima al mar Negre	Contenciós	Romania en contraposició a Ucraïna	2004
Conformitat amb el dret internacional de la declaració unilateral d'independència de Kosovo	Opinió	–	2008
Caça de Balenes a l'Antàrtida	Contenciós	Austràlia en contraposició al Japó	2011
Obligació de negociar l'accés a l'oceà Pacífic	Contenciós	Bolivia en contraposició a Xile	2013
Delimitació marítima a l'oceà Índic	Opinió	Somalia en contraposició a Kenia	2014
Aplicació de la Convenció Internacional per a la Supressió del Finançament del Terrorisme i de la Convenció Internacional sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació Racial	Contenciós	Ucraïna en contraposició a la Federació Russa	2017

Font: Dades extretes del Tribunal Internacional de Justícia. <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>

A més dels òrgans esmentats, l'organització de les Nacions Unides disposa d'uns altres tres òrgans no autònoms i que depenen de l'Assemblea General i del Consell de Seguretat.

1) En primer lloc, el **Consell Econòmic i Social**, sota l'autoritat de l'Assemblea General, coordina la tasca econòmica i social de les Nacions Unides i del sistema de Nacions Unides i els seus organismes especialitzats. Està integrat per 54 membres elegits per l'Assemblea General per períodes de tres anys.

2) En segon lloc, el **Consell d'Administració Fiduciària** va ser creat, a l'origen, quan encara hi havia territoris no autònoms, per a supervisar una sèrie de territoris administrats per set països membres i garantir el seu accés a la independència o l'autonomia. El 1994 ja havia completat la seva tasca i en l'actualitat ha modificat el seu reglament i ha passat a ser compost per només els cinc membres permanents del Consell de Seguretat.

3) Finalment, el **secretari general** és el responsable de l'administració de les Nacions Unides. A més d'aquestes funcions, ja per si complexes, el secretari general compleix funcions diplomàtiques i polítiques importants, com la de mediació o advertiment al Consell de Seguretat d'un problema que afecti la pau i la seguretat internacionals. És també el responsable de preparar el pressupost i és dipositari dels tractats internacionals subscrits en el marc de l'organització

Taula 13. Tractats importants celebrats en el marc de les Nacions Unides

Drets humans:

Convenció per a la prevenció i la sanció del delict de genocidi. 1948
 Convenció internacional sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial. 1966
 Convenció sobre la imprescriptibilitat dels crims de guerra i dels crims de lesa humanitat. 1968
 Convenció internacional sobre la repressió i el càstig del crim d'apartheid. 1973
 Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona. 1979
 Convenció contra la tortura i altres tractaments o penes cruels, inhumans o degradants. 1984
 Convenció internacional sobre la protecció dels drets de tots els treballadors migratoris i dels seus familiars. 1990

Refugiats i apàtrides:

Convenció sobre l'estatut dels refugiats. 1951
 Convenció sobre l'estatut dels apàtrides. 1954

Comerç internacional i desenvolupament:

Acord general sobre aranzels duaners i comerç. Ginebra, 1947
 Acord constitutiu del Banc Africà de Desenvolupament. 1963
 Acord constitutiu del Banc Asiàtic de Desenvolupament. 1965
 Acord pel qual s'estableix el Banc de Cooperació Econòmica i Desenvolupament de l'Orient Mitjà i el Nord d'Àfrica. 1996

Qüestions penals:

Convenció sobre l'esclavatge, signada a Ginebra el 25 de setembre de 1926 i esmenada pel protocol. 1953
 Convenció internacional contra la presa d'hostatges. 1979
 Conveni internacional per a la repressió dels atemptats terroristes comesos amb bombes. 1997
 Estatut de Roma de la Cort Penal Internacional. Roma, 1998
 Conveni internacional per a la repressió del finançament del terrorisme. 1999
 Convenció de les Nacions Unides contra la delinqüència organitzada transnacional. 2000
 Convenció de les Nacions Unides contra la corrupció. 2003
 Conveni internacional per a la repressió dels actes de terrorisme nuclear. 2005

Dret del mar:

Convenció sobre el mar territorial i la zona contigua. Ginebra, 1958
 Convenció sobre la plataforma continental. Ginebra, 1958
 Convenció de les Nacions Unides sobre el dret del mar. 1982

Desarmament:

Convenció sobre prohibicions o restriccions de l'ús de certes armes convencionals que es poden considerar excessivament nocives o d'efectes indiscriminats (i protocols I, II i III). 1980
 Convenció sobre la prohibició del desenvolupament, la producció, l'emmagatzematge i l'ús d'armes químiques i sobre la seva destrucció. 1992
 Tractat de prohibició completa dels assajos nuclears. 1996
 Convenció sobre la prohibició de l'ús, emmagatzematge, producció i transferència de mines antipersones i sobre la seva destrucció. 1997
 Tractat de Comerç d'Armes, 2013

Medi ambient

Conveni de Viena per a la protecció de la capa d'ozó. 1985
 Conveni de Basilea sobre el control dels moviments transfronterers de les deixalles perilloses i la seva eliminació. 1989
 Convenció marc de les Nacions Unides sobre el canvi climàtic. 1992
 Conveni sobre la diversitat biològica. 1992
 Protocol de Kyoto de la Convenció marc de les Nacions Unides sobre el canvi climàtic, 1997

Font: <https://treaties.un.org/Pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_en>

A part dels sis òrgans ressenyats, el sistema de les Nacions Unides està integrat per unes altres **15 organitzacions independents vinculades a l'ONU** mitjançant acords de cooperació. Totes aquestes organitzacions són òrgans autònoms formats per acords intergovernamentals, funcionen amb els seus propis òrgans rectors i disposen del seu propi pressupost.

Figura 2. El sistema de les Nacions Unides

Font: <http://www.un.org/es/aboutun/structure/pdf/unchart_11x17_sp_color.pdf>

2.1.3. Els actors transnacionals

Els actors transnacionals van units al fenomen de la transnacionalitat. Com ja s'ha esmentat, Keohane i Nye expliquen el fenomen de la transnacionalitat partint de la constatació que les relacions internacionals ultrapassen el marc estatal. No solament hi ha hagut un augment de la interdependència, ja que les interaccions en la societat internacional no parteixen únicament dels governs, sinó també dels actors no governamentals.

Els **actors transnacionals** no són estats, són organitzacions privades o públiques no estatals, són moviments o grups de pressió. Es poden establir tipologies diverses segons criteris com territorialitat, objectius o funcions.

Entre els actors transnacionals n'hi ha dos tipus bàsics molt diferenciats entre si: les **organitzacions internacionals no governamentals**, que sorgeixen a iniciativa privada i que tenen com a objectiu genèric la solidaritat internacional i tenen diversa implantació, i les **corporacions multinacionals**.

Tots aquests actors tenen en comú un conjunt de característiques:

- Organitzen activitats que inclouen diversos països.
- Els seus objectius no estan relacionats amb un territori determinat.
- Les parts que els componen són essencialment no polítiques en el sentit de política governamental.

Les organitzacions no governamentals (ONG)

Com ocorre en el cas de les organitzacions internacionals governamentals, les primeres organitzacions no governamentals sorgeixen al segle XIX, a iniciativa privada i orientades a una àmplia varietat de temes que van de l'humanitari al científic.

El fenomen de les organitzacions no governamentals és un fenomen ampli, que inclou associacions de productors i consumidors, grups religiosos, organitzacions professionals, societats mèdiques i legals, sindicats...

Es pot definir **organització no governamental** com el moviment constituït de forma duradora per particulars pertanyents a diferents països per a la consecució d'objectius no lucratiu. Per tant, les organitzacions internacionals no governamentals estan definides per dos criteris centrals: la integració internacional no lucrativa i la participació voluntària.

Les ONG en l'àmbit internacional

El paper internacional de les ONG està reconegut per l'article 71 de la Carta de les Nacions Unides i tenen estatut consultiu i assessor en el Consell Econòmic i Social de l'ONU.

Les primeres ONG apareixen vinculades a moviments confessionals, com la Societat Britànica Antiesclavista de 1823, el Congrés de Pacifistes de 1848 o la Creu Roja Internacional de 1864. Moltes d'aquestes organitzacions estan vinculades al sistema de les Nacions Unides. Amnistia Internacional, creada el 1961, a l'ECOSOC; la Creu Roja, creada el 1863, a l'ECOSOC i a l'UNESCO; la Confederació Internacional d'Organitzacions Sindicals, creada el 1949, a l'ECOSOC, i la Confederació Mundial del Treball, creada el 1920, a l'ECOSOC. El mateix es pot dir de la Unió Interparlamentària, creada el 1889; la Federació Mundial de Ciutats Humanes, creada el 1957, o la Cambra Internacional de Comerç, creada el 1920. També hi ha organitzacions internacionals mixtes, amb doble representació, governamental i no governamental, com per exemple l'Organització Internacional del Treball o la Unió Internacional de Comunicacions.

Menció a part mereixen les organitzacions no governamentals de **cooperació per al desenvolupament**. El seu origen es remunta a les col·lectes per a recaptar donacions per al Tercer Món, motivades per l'interès de sectors d'opinió pública dels països europeus de conscienciar sobre la responsabilitat històrica en el desenvolupament dels països pobres. Les ONG de desenvolupament permeten la coparticipació amb organitzacions dels països no desenvolupats partint de la necessitat mútua; realitzen cooperació d'urgència i cooperació partint de programes i projectes a mitjà i llarg terminis. Els avantatges de les accions

d'aquestes ONG es basen en la relació que s'estableix, que no és de govern a govern, sinó de poble a poble; igualment permeten la recepció d'ajuda allà on no hi ha programes de la governamental Ajuda Oficial al Desenvolupament.

La classificació de ONG per al desenvolupament és molt àmplia.

- Hi ha ONG que treballen per programes i projectes, facilitant materials, finançament i ajuda tècnica.
- Hi ha ONG especialitzades en l'educació, la tasca central de la qual és la sensibilització de l'opinió pública.
- Hi ha ONG especialitzades en el voluntariat cap als països no desenvolupats.
- Hi ha ONG que se centren l'en estudi dels temes vinculats a la cooperació i al desenvolupament.

Quantes ONG hi ha?

Actualment, hi ha 4.507 ONG reconegudes com a entitats de caràcter consultiu pel Consell Econòmic i Social (ECOSOC) de les Nacions Unides, i unes 47.000 ONG acreditades que treballen amb les Nacions Unides.

Taula 14. Algunes ONG de caràcter consultiu de l'Ecosoc

Càritas Internacional	http://www.caritas.org/
Greenpeace Internacional	http://www.greenpeace.org/international/
Confederació Internacional d'Organitzacions Sindicals Lliures	http://www.icftu.org
Metges del Món	http://www.medicosdelmundo.org
Metges sense Fronteres	http://www.msf.org/
Oxfam Internacional	http://www.intermonoxfam.org/
Fòrum Econòmic Mundial	http://www.weforum.org
Amnistia Internacional	http://www.amnesty.org/
Human Rights Watch	http://www.hrw.org/
Transparency International	http://www.transparency.org/

Font: Dades extretes de les Nacions Unides.
(<<http://undocs.org/E/2016/INF/5>>)

Les corporacions transnacionals

Les corporacions transnacionals són un fenomen històric i moltes vegades han anat lligades al fenomen de la colonització, com el cas d'una de les més antigues que es té referència, la britànica Companyia de les Índies. Les empreses de les potències colonials europees i nord-americanes es van anar implantant en molts territoris amb l'objectiu de controlar l'accés a les matèries primeres i donar sortida als seus excedents de producció. De llavors ençà, les corpora-

cions multinacionals han diversificat les seves activitats, obeint els canvis del sistema econòmic que creen un mercat cada vegada més unificat i impulsant la concentració d'empreses.

Les corporacions multinacionals tenen trets distintius específics, ja que no tenen personalitat jurídica internacional i només estan sotmeses al dret nacional, determinat pel lloc de la seva seu. Això significa que bona part de les seves activitats escapen a la regulació i al control nacional.

El paper de les corporacions multinacionals en les relacions internacionals és molt important:

- Divideixen el treball a escala mundial, mitjançant la creació de monopolis i oligopolis.
- Penetren a les fronteres nacionals, influint o fins i tot generant perturbacions en diferents nivells dins i fora dels estats, el mercat de l'ocupació, en el nivell de vida de les poblacions, en els fluxos de capitals, en la cotització de les monedes i en els equilibris de les balances de pagaments.

Per tant, el seu paper en les relacions internacionals és de vegades molt més important que el d'alguns estats. Tan sols comparant els seus pressuposts amb els de qualsevol estat s'aprecia la seva rellevància econòmica i el seu impacte en l'economia internacional.

Taula 15. Rellevància econòmica de les grans corporacions multinacionals comparat amb el PNB d'alguns països

Les deu grans corporacions multinacionals el 2016	Ingressos el 2016 (en milions de dòlars)	Activitat econòmica i país d'origen	País comparable i posició en el rànquing mundial / PNB 2015 (en milions de dòlars) comparable
1. Wal-Mart Stores	482.130	Grans magatzems; Els Estats Units	24 // 477.066 // Polònia
2. State Grid	329.601	Energia; la Xina	31 // 314.571 // Sud-àfrica
3. China National Petroleum	299.271	Petroli; la Xina	34 // 299.415 // Israel
4. Sinopec Group	294.344	Petroli; la Xina	35 // 296.283 // Malàisia
5. Royal Dutch Schell	272.156	Petroli; Holanda	40 // 271.049 // El Pakistan
6. Exxon Mobil	246.204	Petroli; Els Estats Units	41 // 240.796 // Xile
7. Volkswagen	236.600	Vehicles de motor i components; Alemanya	42 // 232.351 // Finlàndia
8. Toyota Motor	236.592	Vehicles de motor i components; el Japó	42 // 232.351 // Finlàndia
9. Apple	233.715	Tecnologia; Els Estats Units	42 // 232.351 // Finlàndia

Font: Dades extretes de Fortune Global 500, 2016 (<<http://beta.fortune.com/global500/>>) i del Banc Mundial (<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart&year_high_desc=false>)

Les deu grans corporacions multinacionals el 2016	Ingressos el 2016 (en milions de dòlars)	Activitat econòmica i país d'origen	País comparable i posició en el rànquing mundial / PNB 2015 (en milions de dòlars) comparable
10. British Petroleum	225.982	Petroli; Regne Unit	43 // 199.112 // Portugal

Font: Dades extretes de Fortune Global 500, 2016 (<<http://beta.fortune.com/global500/>>) i del Banc Mundial (<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart&year_high_desc=false>)

Així, algunes corporacions multinacionals són més poderoses i, en casos extrems, poden arribar a suplantar l'estat. No obstant això, també se les pot considerar com a actors al servei dels governs, o, si més no, actors que comparteixen determinats interessos amb alguns estats.

El poder d'aquests actors no és solament **econòmic**, sinó també **polític**. En el pla econòmic, l'empresa transnacional és un sistema de producció o prestació de serveis que està integrat per unitats localitzades en diferents països, però que respon a una estratègia centralment planificada a la seu i disposa de la propietat de tot o de part del capital de les empreses subsidiàries. A més, les corporacions multinacionals, per via de les empreses subsidiàries, fan inversió estrangera directa (IED) als països en els quals s'implanten, fora de l'estat on hi ha la seva seu.

Un dels impactes positivament valorat que tenen les corporacions multinacionals es dona a partir del **procés d'inversió** que realitzen, ja que contribueixen al creixement i a l'ocupació en els països on s'implanten. No obstant això, sovint incorren en pràctiques de dúmping (vendre per sota dels preus de mercat) per a fer desaparèixer la competència local, amb la subsegüent pèrdua d'ocupació i el debilitament del teixit econòmic. Un altre dels impactes, aquesta vegada a escala mundial, protagonitzat per les corporacions multinacionals, es deu a la creixent **deslocalització** i **mobilitat** de les empreses, una situació que genera una pèrdua del poder de l'estat per a regular l'activitat econòmica i evitar el dúmping social i la desnacionalització dels sistemes juridicolaborals.

En el **pla polític**, les corporacions multinacionals no s'han d'entendre com governs a l'ombra, ja que operen en marcs competitius i no tenen lleialtats permanents, més enllà de l'aspecte econòmic. Tanmateix, influeixen en l'aspecte polític, ja que són grups de pressió sobre els governs perquè les decisions que aquests adoptin s'apropin als seus objectius.

2.1.4. Altres actors internacionals

Sota l'epígraf d'altres actors internacionals es troben una pluralitat d'actors molt heterogènia. La seva influència en els assumptes internacionals no pot ser generalitzada, sinó que s'ha d'analitzar cas per cas.

Mansbach, des del transnacionalisme, va elaborar una classificació d'actors en què, a més dels ja esmentats (estats, organitzacions internacionals intergovernamentals i actors transnacionals), s'hi inclouen els actors governamentals no

D'on prové l'empresa transnacional?

La majoria de les corporacions multinacionals i dels fluxos d'IED procedeixen dels països de l'OCDE, i s'estima que mig miler d'empreses controla el 70% del comerç mundial.

El dúmping social

El dúmping social consisteix a acceptar l'empitjorament de les condicions de treball per poder mantenir-lo.

centrals (entenen-se com a tals els governs locals i les regions), els actors intrastatales no governamentals (partits polítics, associacions, grups de pressió) i els individus.

1) El paper dels **actors governamentals no centrals** (també anomenats actors subestatales) en les relacions internacionals no és un fenomen que aparegui en l'època del transnacionalisme, ja que diverses dècades enrere el Québec (Canadà) o els cantons helvètics tenien certa presència internacional. No obstant això, la gran dimensió i la multiplicació d'aquest tipus d'actor han crescut i s'han estès en la contemporaneïtat especialment en l'àmbit europeu i, a menor escala, en altres regions. Les seves accions es relacionen amb l'acció exterior, cada vegada menys patrimonialitzada per l'estat, i constitueixen exemples de diplomàcia no central, projecció exterior i cooperació al desenvolupament. Addicionalment, en funció de quins siguin els marcs de competències i processos de descentralització dels estats (models federal o autonòmic), els actors subestatales també poden participar d'acords exteriors i en associacions i xarxes internacionals.

2) Els **actors intraestatales no governamentals** són grups ubicats dins d'un estat i que mantenen relacions amb altres actors autònoms diferents del seu govern. Aquí es poden incloure una àmplia varietat d'actors: les organitzacions internacionals de caràcter religiós, com l'Església catòlica; organitzacions internacionals de partits i sindicats; associacions empresarials o financeres, com la Comissió Trilateral, o organitzacions esportives, com el Comitè Olímpic Internacional. Tots aquests grups incideixen en l'acció governamental i en l'opinió pública nacional i internacional.

3) El paper dels **individus** com a tals no és important per a les relacions internacionals. De l'individu ens interessa la seva actuació per mitjà d'òrgans específics, encara que, recuperant idees proporcionades per les teories sobre la presa de decisions, l'individu actua d'una determinada manera en funció dels seus valors i les seves cosmogonies, i de la percepció que tingui dels esdeveniments internacionals.

Individus excepcionals

Quant al paper dels individus, hi ha algunes excepcions notables, derivades de l'actuació d'un individu concret, un líder, que és capaç de transcendir les fronteres nacionals i exercir influència internacional, com il·lustren els casos de l'indi Ghandi, el nord-americà Martin Luther King o l'africà Nelson Mandela.

2.2. L'estructura del sistema internacional

En l'apartat anterior ja hem revisat l'aportació realitzada per la teoria de sistemes a l'estudi de les relacions internacionals: el concepte de sistema internacional. En aquest apartat s'aborda el tema de la seva estructura a partir del

concepte de **potència** i de **jerarquia**, i es desenvolupen els principals models de sistemes internacionals, que han constituït models operatius per a l'anàlisi de la realitat internacional o d'àmbits menors, com els subsistemes regionals.

La pregunta fonamental que planteja el tema de les interaccions entre els actors, essencialment els estats, és **com es relacionen entre si**. L'exercici de la influència, que pot ser recíproca o unilateral, és una de les primeres respostes per a introduir el tema. A partir d'aquesta afirmació, podem establir diferents tipus de relacions segons el poder relatiu dels actors. Les relacions poden ser paritàries, entre estats amb poders equilibrats, o desiguals i desequilibrades. Siguin o no paritàries, les relacions també poden ser de cooperació o concurrència, o també relacions conflictives.

1) Les **relacions cooperatives** no estan exemptes de l'exercici de la influència, com és evident en el cas d'Alemanya, França o el Regne Unit respecte a la Unió Europea. Fins i tot es poden arribar a situacions de dependència que poden conduir a la satel·lització (com succeïa amb la Unió Soviètica en relació amb els països de l'antic bloc de l'est) o a la subordinació (com és el cas dels Estats Units i diversos països d'Amèrica Central i del Sud).

2) Però on més es materialitza la influència és en les **relacions conflictuals**, que es poden concretar en situacions d'ingerència, i de dissuasió i coerció.

Tots aquests tipus d'interaccions vénen determinats pel poder relatiu dels actors en el pla internacional, que els ubica en determinades posicions de poder en el sistema.

2.2.1. Les potències

Una **potència** és una unitat política situada per sobre de les altres que disposa de certa capacitat per a imposar els seus interessos i la seva voluntat, o influir en els altres en un àmbit concret o en diversos àmbits.

El sistema internacional és un sistema jeràrquic, on es desenvolupen superposicions entre els actors, de manera que una potència en un àmbit es pot veure sotmesa, al seu torn, a una altra potència superior. La jerarquia s'estableix en funció de determinats criteris, relacionats amb les capacitats tangibles i intangibles de les unitats polítiques, normalment estats, tant en el pla intern com en la seva relació amb els altres.

Un estat és potència quan té més capacitats tangibles, quantificables, com les ja esmentades de població, territori, recursos, poder econòmic o recursos militars; però també quan concentra més recursos intangibles, que poden anar des de l'autoritat moral fins a la supremacia tècnica o cultural, la cohesió nacional, l'eficàcia administrativa, la influència sobre la diplomàcia internacional o la presència i influència sobre els organismes internacionals.

Val la pena destacar que el carisma dels líders de la potència, la seva creença en valors sòlids, o fins i tot la ubicació en determinat estat de llocs d'alt valor simbòlic poden generar respecte i influència i, consegüentment, poder. El mateix es pot dir sobre l'acceptació i el reconeixement per part d'altres estats o altres societats dels valors polítics o culturals que propugna. Per tant, la potència és aquella unitat reconeguda com a tal des del punt de vista dels seus poders materials i també des del prisma del reconeixement de la seva capacitat i legitimitat per a exercir influència per part dels components de la seva àrea d'influència.

Classificació de potències

En general, la classificació de potències inclou, de menor a major, les petites potències, potències mitjanes, potències regionals, grans potències i superpotències. La línia divisòria entre aquestes potències és difícil de precisar, ja que no hi ha una definició clara del que és cada una. A més, aquestes categories es poden superposar, segons la funció exercida per la potència.

L'estat Ciutat del Vaticà

Per exemple, l'estat Ciutat del Vaticà no es pot considerar una potència en els àmbits econòmic o militar, ja que manca de capacitats àmplies, però, en canvi, el podem considerar una potència en l'àmbit polític-ideològic, a causa de la influència que pot exercir sobre l'opinió pública i sobre els estats en assumptes que incumbeixen a la religió, els valors i la moral.

El que interessa més per a les relacions internacionals és evidenciar quins actors tenen capacitat real per a exercir influència a escala global, és a dir, en les regles de funcionament del sistema internacional. Ens estem referint a les **superpotències** i a les **grans potències**, els estats més importants que tenen una gran acumulació de recursos i poder. Durant la Guerra Freda, dos estats, els Estats Units i la Unió Soviètica, eren qualificats com a superpotències a causa del seu gran poder militar, especialment el relacionat amb la seva capacitat destructiva a causa de la possessió de grans arsenals nuclears.

Després de la desaparició de la Unió Soviètica, els Estats Units es converteixen en una **potència hegemònica**, una categoria nova en l'estudi de les relacions internacionals.

Una **potència hegemònica**, o *hegemon*, és un actor (estat) amb capacitat per a imposar les seves normes en el sistema internacional prescindint de l'aquiescència d'altres actors. La potència hegemònica pot obviar influències i pressions, i disposa dels recursos polítics, econòmics i militars que necessita per a actuar a l'arena internacional o sap com aconseguir-los. L'*hegemon*, per tant, és autosuficient en les seves capacitats i no depèn de d'altres.

Per sota de les superpotències o de l'*hegemon* se situen les potències que són considerades **grans potències**, amb capacitat relativa d'influir en els assumptes internacionals. A part dels Estats Units, la resta de membres permanents del Consell de Seguretat de les Nacions Unides (França, el Regne Unit, la República Popular de la Xina i la Federació Russa) són grans potències amb capacitat per a exercir influència. També ho són el Japó i Alemanya, especialment pel seu poder econòmic. Aquest conjunt de països, amb l'excepció de la República Popular de la Xina, més Itàlia i el Canadà, formen el G-8, un grup de pressió internacional en el terreny polític i econòmic, que agrupa les que es consideren grans potències en l'actualitat.

Encara que parlem de pluralitat d'actors en el sistema internacional i definim el concepte de potència partint del terme d'"unitat política", el cert és que a part dels estats és complex precisar quins altres actors, com per exemple les organitzacions internacionals, es poden considerar grans potències. Encara que totes les organitzacions internacionals consagren el principi d'igualtat jurídica dels seus membres i la submissió de tots al dret internacional, la desigualtat política real exigeix la introducció de criteris qualitius per a estudiar-les, com ara la presència de grans potències o potències al seu si.

Les **Nacions Unides** és una organització que s'apropa a les característiques de gran potència, ja que disposa de capacitat jurídica per a imposar les seves decisions sobre els estats, per l'acció del Consell de Seguretat. No obstant això, com que el Consell està format per estats, alguns d'ells de caràcter permanent que, a més, són grans potències, és agosarat considerar l'ONU com una gran potència, ja que només ho seria per la voluntat de les potències que la componen. El mateix ocorre amb els casos del Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional, en què els estats membres participen en la presa de decisions en funció de les quotes que aporten a l'organització, decidides al seu torn per la seva capacitat econòmica.

Un altre cas diferent és el de la **Unió Europea**, que es pot considerar una potència quan actua com a actor col·lectiu en àmbits molt específics. No obstant això, si bé és cert que el pes econòmic de la Unió Europea és similar al dels Estats Units, no té cohesió ni capacitat militar per a exercir plenament el paper de gran potència.

El concepte de potència està íntimament lligat al realisme polític, ja que d'entre totes les capacitats que s'integren en el concepte, la més excel·lent per al realisme i la seva preocupació pel tema de la seguretat és el **poder militar**. Precisament, les capacitats militars és un criteri àmpliament utilitzat per a categoritzar les unitats polítiques, determinar quines són potències i establir jerarquies en el sistema internacional.

La **potència militar**, en la lògica realista, és el millor indicador per a mesurar l'exercici de la influència. Es considera que és la millor explicació per a imposar la voluntat d'un estat sobre altres, per via de l'amenaça directa o de l'exercici de la dissuasió, ja que disposar de capacitats militars assegura, en el realisme, poder evitar l'agressió.

El poder militar és tan important que precisament la consideració de potència durant la Guerra Freda es va associar íntimament a la possessió de capacitats militars. És més, la consideració de gran potència s'ha vinculat des de llavors a la **possessió d'armes nuclears**, com és el cas dels membres permanents del Consell de Seguretat.

La combinació entre les dues idees (les capacitats militars per a influir i dissuadir, i l'assumpció que si un estat disposa de grans capacitats es pot apropar a la condició de potència), explica, entre altres raons, perquè molts estats que no disposen de prou capacitats per a satisfer les necessitats bàsiques dels seus ciutadans utilitzen bona part dels seus recursos a erigir una gran capacitat militar. No obstant això, el poder militar, per si sol, si no va acompanyat d'altres capacitats, es pot convertir en una greu hipoteca per al mateix estat, per a la seva economia i la seva societat. L'intent d'evitar el risc de sobrevaloració de les capacitats militars tampoc no ha de conduir a una sobrestimació d'altres capacitats per a discernir quins estats poden ser considerats potència. La possessió de grans recursos naturals per si sol, sense disposar d'un pes en els mercats internacionals on es fixen els preus dels productes, no beneficia, *a priori*, la consideració d'un estat com a gran potència.

Els dubtes generats per la utilització abusiva de les capacitats militars com a major determinant de la consideració d'un estat com a potència i per l'augment del pes específic d'altres capacitats, com les econòmiques, han motivat que autors com Susan Strange defineixin el concepte de potència partint de la idea de **poder estructural**, segons la qual un estat seria potència quan té l'habilitat per a determinar les regles del joc en la política internacional i disposa dels recursos necessaris per a defensar-les.

És evident que el **hard power**, o poder dur, que designa l'exercici del poder econòmic, polític o militar per mitjà d'una pressió directa i la imposició, és un dels ingredients del concepte de potència. Però també ho és el concepte de **soft power**, divulgat per Joseph Nye, que podem associar a la idea de poder

estructural. El *soft power*, o poder suau, significa la utilització de mitjans menys perceptibles i més difícilment quantificables que les capacitats tangibles derivades del militar (com el control dels preus internacionals dels productes estratègics, les operacions financeres, l'extensió de valors polítics o religiosos) per a exercir influència.

2.2.2. Poder i polaritat

El sistema internacional contemporani és un sistema planetari. En el passat, els sistemes eren més reduïts, de manera que alguns actors podien operar al marge del sistema. La pertinença al sistema depenia de la distància física i de la distància moral, entenent que la participació d'un actor guardava relació amb la seva capacitat de projectar-se, en un sentit geogràfic, i amb la seva capacitat de comunicar-se amb la resta d'actors.

El sistema internacional, el conformen un conjunt d'actors que mantenen relacions regulars, en una estructura, i que tenen normes (regles) de comportament. Els actors centrals del sistema internacional són essencialment els que són tinguts en compte pels responsables dels principals estats, és a dir, les potències. Si s'afirma que els membres del sistema són essencialment els que són tinguts en compte, podem afirmar igualment que l'estructura del sistema internacional no és una estructura jurídica, sinó una **estructura de poder oligopolística**, en la qual els actors principals determinen com funciona el sistema.

Podem distingir diversos tipus de sistema en funció de les variables que utilitzem. Si el que ens interessa és l'**anàlisi de les relacions de força**, el sistema internacional pot ser multipolar, bipolar o unipolar.

1) El **sistema multipolar** és un sistema policèntric en què hi ha un alt grau de rivalitat diplomàtica entre diferents unitats d'una mateixa classe, totes elles grans potències o pols de poder. Perquè el sistema sigui estable, ha d'assolir un equilibri, que es produeix mitjançant la construcció de coalicions i, si és necessari, inversions en les aliances. És el sistema característic de l'equilibri de poder europeu del segle XIX. El sistema multipolar també s'anomena des de la tradició realista el sistema d'equilibri de poder, que es manté perquè les seves regles beneficien el conjunt: rebuig de la guerra com a mètode per a augmentar el poder, no-eliminació de cap actor del sistema i oposició a l'emergència d'un actor predominant.

2) Un **sistema bipolar** és el sistema en què dues unitats sobrepassen les altres, i totes dues són superpotències. L'equilibri només és possible sota dues condicions: en primer lloc, per a la formació de dos grans blocs, tots els estats formen part d'un o altre bàndol, i no hi ha perifèries, i en segon lloc, el sistema és estable mitjançant els equilibris militars. L'única manera d'evitar la

preponderància d'un dels blocs és la guerra. El sistema bipolar és el sistema internacional que va caracteritzar l'etapa de la Guerra Freda. Podem distingir dos subtipus en el sistema bipolar.

- El **sistema bipolar rígid**, característic dels primers anys de la Guerra Freda, està integrat només per estats, que pertanyen a cada un dels blocs, liderats al seu torn per un pol de potència. És un sistema de suma-zero en què la cooperació és impossible.
- El **sistema bipolar flexible**, l'aplicació temporal del qual se situaria a partir de la dècada dels seixanta del passat segle, és un sistema en què a més dels estats també hi ha organitzacions pròpies de cada bloc, com l'OTAN i el Pacte de Varsòvia; organitzacions internacionals universals, com les Nacions Unides, i un cert marge d'acció per a les potències integrades en cada un dels blocs. Tots aquests actors desenvoluparien un paper apaivagador de les tensions.

3) Hi ha un ampli debat sobre si el sistema internacional contemporani de la postguerra freda és un **sistema unipolar**. El debat es planteja sobre la qüestió de si els Estats Units és un poder que no té rival al món actual. La unipolaritat és un tipus de distribució del poder internacional en què hi ha clarament un sol poder dominant. Encara que és indubtable que els Estats Units disposa d'un gran poder, especialment el poder militar i la capacitat de projecció de força, no determina totes i cada una de les regles de funcionament del sistema. És més encertat afirmar que el sistema internacional actual és un sistema que combina trets propis de la multipolaritat i altres de característics de la unipolaritat.

El segon conjunt de variables que podem utilitzar es relaciona amb les **idees i concepcions de vida dels actors**. En aquest sentit, el sistema internacional pot ser homogeni o heterogeni.

1) En el **sistema internacional homogeni**, els actors són del mateix tipus i tots tenen un mateix concepte de la política. Es considera que és un sistema altament estable, ja que és previsible (per tradició) i modera i limita la violència. És un sistema característic del sistema europeu d'estats.

2) A diferència de l'homogeni, un **sistema internacional heterogeni** és organitzat partint de principis múltiples que proclamen valors contradictoris. És un sistema inestable, que entrecreu múltiples conflictes, ja que l'enemic és qualsevol adversari polític, i divideix la societat transnacional.

El sistema heterogeni

El sistema heterogeni és el sistema propi de la Guerra Freda i també de la postguerra freda.

2.3. Dinàmiques del sistema internacional

Com hem constatat anteriorment, les diferents teories de relacions internacionals tenen com a punt en comú la **preocupació per la guerra i la pau**; expressat d'una altra manera, interessa respondre a la pregunta de per què hi ha

conflicte en el sistema internacional de manera paral·lela a formes de cooperació sòlides, i què fa possible que en determinats contextos sorgeixin experiències d'integració que sobrepassen les pràctiques de cooperació habituals.

En aquest apartat es desenvolupen les tres dinàmiques centrals del sistema internacional. La dinàmica de conflicte, posant un èmfasi particular en la guerra; la dinàmica de cooperació, subratllant els temes relacionats amb la cooperació al desenvolupament, i la dinàmica de la integració, estudiant el cas paradigmàtic de la Unió Europea.

2.3.1. La dinàmica del conflicte

Encara que una de les preguntes centrals de les relacions internacionals faci referència a l'existència de la guerra i una de les seves assumpcions bàsiques sigui la centralitat del conflicte, ja s'ha assenyalat que cap debat disciplinari assumeix l'aprofundiment en aquesta temàtica, que ha quedat circumscrita a les derivacions funcionalistes de la teoria de jocs i al camp, molt més ampli i no convencional, de la investigació per a la pau. En aquest apartat es presenten la noció i els tipus bàsics de conflicte, i també la noció, els tipus i els resultats de la guerra, d'una manera sintètica.

Noció i tipus de conflicte

En preguntar-se sobre les raons de l'existència de conflicte en el sistema internacional, Kenneth Waltz distingeix tres imatges diferents, centrades, respectivament, en els actors i en el sistema:

1) El conflicte, vist des del **realisme clàssic**, és consubstancial a la condició humana, ja que l'egoisme de l'ésser humà genera violència contra els seus semblants; els estats, de la mateixa manera que les persones, tendeixen al conflicte per la seva ambició i la seva inseguretat.

2) D'altra banda, el conflicte, vist des de l'**òptica kantiana, liberal** i de l'**idealisme polític**, s'origina en l'estructura interna dels estats, de manera que un bon govern, un govern democràtic, no utilitzaria la violència contra els seus ciutadans; els estats democràtics i lliures, igual com "el bon estat", tendrien a la cooperació i no recorrerien a la guerra.

3) Finalment, el conflicte, vist des de la **perspectiva del sistema internacional**, només s'explica per la situació d'anarquia i l'absència de l'ordre.

Waltz critica les dues primeres imatges perquè considera que el realisme clàssic redueix i deforma excessivament la realitat i que el liberalisme no aconsegueix explicar si l'adveniment de governs democràtics farà possible una pau perpètua. Partidari de la tercera imatge, Waltz afirma que les guerres i els conflictes s'esdevenen perquè no es fa res per a prevenir-los. Segurament, caldria

afegir, com afirma el realisme estructural, que els nivells d'anarquia s'han anat reduint en les últimes dècades i que hi ha processos que tendeixen a l'ordre internacional.

El **conflicte** denota una situació en què un mínim de dos estats o parts tenen interessos i demandes que col·lideixen. Alguns casos comuns de conflicte són, per exemple, els contenciosos territorials entre països respecte al traçat de les fronteres o al repartiment de recursos naturals escassos (aigua dolça) o estratègics (minerals, petroli, gas), o bé les lluites ètniques o de minories que afecten grups de població en alguns països o zones.

L'anomenat **triangle del conflicte** està format:

- Pels **actors** que hi participen, siguin o no estatals.
- Per les seves **interaccions**, o **procés**, partint de la base que els conflictes no són immutables, ja que evolucionen amb el temps en funció de la dinàmica interna als països o per esdeveniments internacionals i, per tant, la seva naturalesa, la seva intensitat i el seu abast poden i solen experimentar canvis importants
- Per l'existència d'un o diversos **problemes de fons** que expliquen la seva existència.

Encara que s'associï la idea de conflicte a la de conflicte armat o guerra, afortunadament la majoria dels conflictes que es desenvolupen en el sistema internacional no traspassen el llindar de la violència. En general, els actors d'un conflicte no tendeixen a imposar solucions unilaterals, o, si ho fan, intenten que els costos de la seva acció no superin els beneficis de manera aclaparadora. El sistema internacional contemporani disposa d'hàbits de cooperació i de règims internacionals (per exemple, en control d'armaments, un instrument necessari perquè els conflictes es transformin en violents, i amb els seus propis mecanismes per a exercir influència i pressió davant les transgressions) que fan improbable l'esclat d'un conflicte a escala global. Això no significa, però, que les grans potències, com que tenen interessos globals, no s'impliquin directament o indirectament com a actors importants en conflictes determinats.

Superada l'època de conflicte bipolar que va caracteritzar l'era de la Guerra Freda, en l'actualitat es poden diferenciar dos grans **tipus de conflicte**: el conflicte regional i el conflicte intraestatal o intern, que afecten especialment les àrees geogràfiques vagament integrades en els règims internacionals i ubicades a les zones més pobres i subdesenvolupades del món, i que poden degenerar en conflicte armat.

1) Els **conflictes regionals** són els que es produeixen en contextos limitats geogràficament, políticament o militarment, i per tant no tenen la dimensió global que va caracteritzar l'enfrontament entre les superpotències durant la Guerra Freda o la lluita contra el terrorisme en l'actualitat. El més important per a explicar els conflictes regionals és un conjunt de variables que influeixen en la percepció i conducta dels actors. D'una banda, a escala interestatal, el conflicte inclou variables com l'existència de disputes territorials, rivalitats ètniques, recerques d'hegemonia regional i interessos econòmics divergents, juntament amb un baix grau d'integració regional. Un conflicte regional es pot agreujar per diverses dinàmiques que afecten aquestes variables i que guarden una estreta vinculació amb els objectius estatals tradicionals de seguretat econòmica, política i militar.

2) D'altra banda, a **escala intraestatal**, el nivell de desenvolupament econòmic, la solidesa de les institucions juridicopolítiques i el grau de cohesió social interna són factors la interacció dels quals pot oferir com a resultat una estructura estatal feble. Si això és així, la tendència cap al conflicte augmenta, com a fenomen alliberador de les tensions internes. En el cas dels conflictes interns, podem distingir dos tipus de causes generadores de conflicte:

- D'una banda, les **causes de fons**, que poden ser:
 - Estructurals (existència d'estats febles, sentiment d'inseguretat).
 - Polítiques (existència d'institucions polítiques discriminatòries o d'ideologies excloents).
 - Economicosocials (problemes estructurals de desenvolupament econòmic, sistemes econòmics discriminatoris).
 - Culturals i de percepció (existència de discriminació cultural o d'una història problemàtica).
- D'altra banda, les **causes conjunturals**:
 - Estructurals (col·lapse de l'estat, canvis en els equilibris militars interns, canvis demogràfics).
 - Polítiques (transició política, augment de la influència de les ideologies excloents, competició intergrupala, lluita pel lideratge).
 - Economicosocials (crisis econòmiques o financeres, deteriorament del nivell de vida, desocupació, desigualtat creixent).
 - Culturals i de percepció (discriminació cultural creixent, greuges ètnics).

La guerra

L'estrateg alemany del segle XIX Karl Von Clausewitz defineix la **guerra** com un acte de violència dirigit a forçar l'adversari a sotmetre's a la nostra voluntat, entenent que la violència física constitueix el **mitjà**, mentre que l'**objectiu** és imposar la nostra voluntat. Podem afegir que la violència física, és a dir, que la guerra sigui sagnant i comporti destrucció de vides humanes, és el que fa que la guerra sigui guerra, i no un conflicte o simple intercanvi d'amenaçes.

Evidentment, aquesta és una de les possibles definicions de guerra, que el restringeix a l'exercici de la violència física. Entesa d'una manera més àmplia, molt utilitzada en l'estudi de les relacions internacionals, el terme *guerra* és sinònim de conflicte i és per això que qualifiquem de Guerra Freda el sistema bipolar posterior a 1945.

Parlar de guerra també implica quantificar-la. El debat sobre quin grau de violència física s'ha de produir perquè un enfrontament armat sigui considerat guerra és un debat inacabat. Afegint-nos al criteri del Departament d'Investigació de la Pau i els Conflictes de la Universitat d'Uppsala, optem per entendre *guerra* com la violència que produeix **mil o més morts** ocasionats directament per la lluita armada a l'any. No obstant això, cal ser conscients que aquesta forma de quantificar la violència és incompleta, ja que no integra els efectes econòmics i socials que qualsevol situació de guerra o conflicte armat comporta, i en particular el fenomen dels refugiats i desplaçats.

Tradicionalment, la guerra s'entenia com una forma de violència metòdica i organitzada pel que fa als grups que la protagonitzen i la manera com actuen. La guerra a més seria limitada en el temps i en l'espai, i estaria sotmesa a regles jurídiques particulars, segons les èpoques i els llocs. Des d'aquesta aproximació, la guerra seria una condició legal que permet dos o a més grups hostils entaular un conflicte per mitjà de la força armada.

No obstant això, aquesta aproximació és difícilment vàlida quan és contrastada amb la realitat del món contemporani.

- En primer lloc, la guerra contemporània no és la guerra tradicional entaulada entre estats i forces armades regulars, que fan una declaració formal de guerra (una pràctica en desús fins i tot en les relacions interestatals). La guerra d'avui en dia és essencialment una guerra entaulada a l'interior dels estats, una **guerra intraestatal**, i protagonitzada per altres actors, grups que no són estat i que moltes vegades no responen a la imatge d'exèrcits convencionals ni obeeixen a una autoritat centralitzada.

- En segon lloc, les guerres són de **difícil delimitació espaciotemporal**. Moltes inclouen territoris de diversos estats, i flueixen i reflueixen en períodes de temps prolongats.
- En tercer lloc, el **dret de guerra** (o dret humanitari en la terminologia moderna), d'inspiració grotiana, va ser codificat al segle XIX i primera meitat del segle XX amb la intenció de regular el tracte donat als ferits de guerra (Convenció de Ginebra de 1864), les represàlies contra els presoners de guerra (Segon Conveni de Ginebra de 1929), la protecció de les víctimes de guerra (Conveni de Ginebra de 1949) o el càstig dels crims de guerra (Convenció de 1968). Tanmateix, les mateixes característiques dels actors implicats i el fet de no ser subjectes de dret internacional invalida les limitacions que el dret de guerra va desenvolupar en temps pretèrits. El quadre adjunt mostra les guerres que han tingut lloc al món des de 1989. Com s'hi aprecia, la majoria són guerres intraestatals, i la pluralitat d'actors implicats inclou governs dels estats i altres grups armats.

Taula 16. Conflictes considerats com a guerres des de 1989

Actors	Durada	Tipus
Diversos grups al Iemen	Des del 2011	Intraestatal amb implicació estrangera
Diversos grups a Líbia	Des del 2011	Intraestatal amb implicació estrangera
Govern de Síria // Diversos grups	Des del 2011	Intraestatal amb implicació estrangera
Estats Units // Al-Qaeda	Des de 2001	Intraestatal amb implicació estrangera
Estats Units i coalició internacional // L'Iraq	Des de 2003	Interestatal
Govern del Salvador // Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional	1989-1991	Intraestatal
Govern del Perú // Sendero Luminoso, moviment revolucionari Tupac Amaru	1980-1999	Intraestatal
Govern de Colòmbia // Diversos grups armats	1965-2016	Intraestatal
Govern de Rússia // República de Txetxènia	1994-2010	Intraestatal
Govern de Geòrgia // República d'Abjazia	1992-1993	Intraestatal
Govern d'Azerbaidjan // República de Nagorno-Karabaj	Des de 1991	Intraestatal
Govern de les Filipines // Diversos grups de la regió de Mindanao	Des de 1968	Intraestatal
Govern de Cambodja // Diversos grups	1967-1998	Intraestatal
Govern de Birmània // Diversos grups	Des de 1948	Intraestatal
Govern del Nepal // Partit Comunista Maoista	1996-2008	Intraestatal
Govern de Sri Lanka // Grup maoista	1971-1990	Intraestatal
Govern de Sri Lanka // Tigres d'Alliberament de Tàmil	1975-2012	Intraestatal
Govern de l'Afganistan // Diversos grups	Des de 1978	Intraestatal amb implicació estrangera

Actors	Durada	Tipus
Govern de l'Índia // Diversos grups del Caixmir	Des de 1984	Intraestatal
Govern de l'Índia // Grups sikhs	1981-1993	Intraestatal
Govern de l'Índia // Govern del Pakistan	1947-2003	Interestatal
Govern de Tadjikistan // Grups d'oposició	1992-1998	Intraestatal
Govern de l'Iraq // Govern de Kuwait	1990-1991	Interestatal
Govern de la República àrab del Iemen // República Democràtica del Iemen	1994	Intraestatal
Govern de Iugoslàvia (Sèrbia) // República de Croàcia	1990-1991	Intraestatal
Govern de Iugoslàvia (Sèrbia) // Exèrcit d'Alliberament de Kosovo (UCK)	1996-1999	Intraestatal amb implicació estrangera
Govern de Bòsnia i Hercegovina // República Croata de Bòsnia i Hercegovina	1992-1994	Intraestatal
Govern de Bòsnia i Hercegovina // República Sèrbia de Bòsnia i Hercegovina	1992-1995	Intraestatal
Govern de Turquia // Partit Comunista Kurd (PKK)	Des de 1983	Intraestatal
Govern d'Algèria // Diversos grups islamistes	Des de 1990	Intraestatal
Govern de Moçambic // Resistència Nacional Moçambiquesa (RENAMO)	1977-1992	Intraestatal
Govern d'Angola // Unió Nacional per la Independència Total d'Angola (UNITA)	1975-2002	Intraestatal amb implicació estrangera
Govern de Rwanda // Diversos grups	1990-2002	Intraestatal
Govern d'Uganda // Diversos grups	Des de 1988	Intraestatal amb implicació estrangera
Govern de Somàlia // Diversos grups	1981-2002	Intraestatal
Govern d'Etiòpia // Govern d'Eritrea	1998-2000	Interestatal
Govern d'Etiòpia // Diversos grups	1977-2001	Intraestatal
Govern d'Etiòpia // Front d'Alliberament del Poble d'Eritrea	1969-1991	Intraestatal
Govern del Sudan // Diversos grups	Des de 1983	Intraestatal
República Democràtica del Congo // Diversos grups	1996-2001	Intraestatal amb implicació estrangera
Govern del Congo // Diversos grups	1993-2002	Intraestatal amb implicació estrangera
Govern de Libèria // Diversos grups	1989-2003	Intraestatal
Govern de Guinea Bissau // Junta Militar	1998-1999	Intraestatal amb implicació estrangera
Govern de Sierra Leone // Diversos grups	1991-2000	Intraestatal amb implicació estrangera

Hi ha dos tipus bàsics de guerra: la guerra total i la guerra limitada.

- La **guerra total** és aquella en què es pretén la destrucció total de l'adversari i de les seves capacitats (incloent-hi la població civil, l'economia i les infraestructures), s'entaula amb tots els mitjans a l'abast i tendeix a afectar tot el sistema internacional. En el període de la Guerra Freda s'acceptava que la dissuasió entre els blocs possibilitada pels grans arsenals nuclears era el principal impediment perquè no es desencadenés una guerra a escala mundial, que podia desembocar en la destrucció del planeta. Encara que aquesta visió pugui semblar apocalíptica, el risc de guerra total va existir.
- La idea de **guerra limitada** respon a diversos criteris, que poden ser complementaris.
 - Un primer criteri és el de guerra limitada pel seu **abast geogràfic**, que pot ser una zona a l'interior d'un país, un estat o una regió.
 - El segon criteri és el de guerra limitada pel **tipus d'armes** utilitzades per les parts en lluita. Encara que en general en les guerres actuals els grups no estatals utilitzen tots els mitjans al seu abast per a exercir la violència, la distinció respecte a les armes utilitzades cobra rellevància quan es tracta d'estats que disposen d'armes de destrucció massiva, però no les usen en la guerra, evitant l'escalada vertical. Hi ha molts exemples de guerres contemporànies en què estan implicades les potències nuclears en què es dona aquest tipus de situació.
 - Finalment, el tercer criteri és el relacionat amb la **limitació dels objectius**: no es tractaria de buscar la destrucció total de l'adversari, sinó d'assolir metes més modestes (la conquesta o devolució d'una porció de territori, castigar o protegir un determinat grup o comunitat, o controlar les fonts de determinats recursos).

Guerra total

Els exemples històrics de les dues guerres mundials són exemples de guerra total.

Els resultats d'un conflicte armat tenen diverses dimensions.

1) D'una banda, la **dimensió militar**, que ofereix diverses possibilitats: la victòria d'una de les parts, un *impasse* militar que possibilitarà la continuació de la lluita en el futur, i el compromís. Cada una d'aquestes possibilitats ofereix diferents nivells de pau: la pau per conquesta, la pau freda que promet la represa de la violència en un termini incert i la pau amb perspectives de durabilitat que correspon al compromís.

2) La **segona dimensió** és la política i està relacionada amb la consecució de compromisos. Si bé moltes vegades les parts implicades en la violència armada no són capaces per si mateixes d'assolir acords, i és necessària una mediació internacional, el pas lògic, encara que no habitual, és l'establiment de negociacions de pau. Això ens condueix a la tercera dimensió, la durabilitat dels resultats. Aquests temes es desenvoluparan més àmpliament més endavant, però podem avançar que només els resultats generats per negociacions i acords

de pau tenen garanties de perviure en el temps, i per tant, els podem considerar resultats constructius. Els resultats que responen a una victòria militar són intrínsecament unilaterals i destructius, i la seva perdurabilitat en el temps és summament fràgil.

2.3.2. La dinàmica de la cooperació

L'increment de la cooperació internacional en totes les seves formes ha assolit dimensions imprecidibles pels teòrics de les relacions internacionals de fa unes quantes dècades. Aquesta constatació, de fet, va ser una de les bases del plantejament teòric transnacionalista. En l'actualitat, s'ha intensificat la cooperació en tots els àmbits, que van des de la cooperació politicodiplomàtica (cooperació militar, pactes i aliances) fins a la cooperació econòmica i comercial o la cooperació científicotècnica, de manera que l'estudi del sistema internacional ha d'integrar necessàriament aquestes dinàmiques.

Noció, àmbits i formes de cooperació

La cooperació requereix la participació d'una certa pluralitat d'actors que necessiten una certa regla de conducta, per la qual cosa no és la simple suma d'accions unilaterals.

Per tant, es pot entendre la **cooperació internacional** com una acció coordinada entre un o diversos estats amb l'objectiu d'assolir determinats interessos en àmbits molt diversos. La cooperació internacional no és exclusiva de les relacions entre estats, ja que es pot donar entre qualsevol tipus d'actors; no obstant això, només la cooperació entre estats, com a subjectes del dret internacional, està regulada per aquest.

Hi ha dos tipus bàsics de cooperació. El primer es relaciona amb els actors que hi participen i el segon es vincula amb la formalització de les relacions que es desenvolupen.

1) D'una banda, la cooperació, en general, ha estat una pràctica desenvolupada habitualment per un **tipus d'actor internacional**, l'estat. Des d'aquest prisma, podem diferenciar entre:

- **Cooperació bilateral**, que és la cooperació entre dos estats en un o més camps d'activitat.
- **Cooperació multilateral**, que és l'activitat institucionalitzada que es duu a terme en organismes internacionals, generalment de caràcter permanent.

No obstant això, a aquest disseny bàsic s'ha d'afegir un fenomen relativament recent: a mesura que s'han multiplicat els processos de descentralització en l'interior dels països, altres actors subestats s'han afegit a la cooperació tra-

dicional protagonitzada pels governs centrals; avui en dia les **regions** o els **municipis** són actors cada vegada més importants en la posada en pràctica d'accions cooperatives.

2) D'altra banda, la cooperació internacional pot estar **formalitzada** o no estar-ho. El cas més comú és el de la cooperació formalitzada en organitzacions internacionals governamentals, que disposa d'instruments jurídics propis –una carta o tractat fundacional– i unes normes de compliment obligat per a tots els participants. Tanmateix, també hi ha el fenomen, menor en quantitat però tan important com el ja assenyalat, de cooperació no formalitzada, en què els actors no estan jurídicament obligats a unes regles i normes, sinó que depèn de la voluntat política dels participants. Organismes internacionals com el G-8, el Quartet Internacional per al Procés de Pau a Orient Mitjà o cimeres internacionals d'alts responsables polítics de diferents estats responen a aquesta categoria.

Malgrat que pugui semblar de menor entitat que la formalitzada, aquest tipus de cooperació, practicada al marge de les organitzacions internacionals, s'ha convertit en peça fonamental de les relacions internacionals contemporànies, com a fòrum de debat i decisió de grans temes internacionals.

La cooperació multilateral adquireix carta de naturalesa a partir de la creació de la Societat de Nacions del període d'entreguerres. Però és després de la Segona Guerra Mundial, amb la creació de l'**Organització de les Nacions Unides**, quan la cooperació internacional adquireix majors dimensions a causa de la proliferació del nombre d'estats del sistema internacional, de la creixent complexitat de les seves interaccions i de la multiplicació de les organitzacions internacionals.

La cooperació per al desenvolupament

La cooperació per al desenvolupament és una de les activitats de cooperació internacional que s'orienta al desenvolupament dels països que no disposen dels recursos necessaris per a satisfer les necessitats fonamentals de la seva població.

La cooperació per al desenvolupament es pot definir com el conjunt de recursos que els països desenvolupats posen a disposició dels països en desenvolupament o subdesenvolupats per a col·laborar en el seu progrés econòmic i social, amb el benentès que es tracta d'una transferència de recursos del nord cap al sud.

En la cooperació al desenvolupament també es pot distingir entre cooperació bilateral i cooperació multilateral:

1) Com a **cooperació bilateral**, es tracta d'una part de l'acció exterior dels estats, i per tant guarda relació amb la política exterior. La cooperació bilateral és la realitzada per cada país individualment, mitjançant la negociació de govern a govern, encara que en la seva execució puguin intervenir altres actors no governamentals. A més, la cooperació bilateral comporta l'establiment de relacions econòmiques, en què s'ha de combinar l'interès del donant, en el sentit de benefici econòmic a curt termini, i el dels objectius molt més a llarg termini del desenvolupament.

2) Per la seva banda, la **cooperació multilateral** consisteix en aportacions financeres dels estats a organitzacions internacionals intergovernamentals perquè aquestes elaborin programes o projectes de cooperació.

La cooperació al desenvolupament es realitza mitjançant l'**Ajuda Oficial al Desenvolupament** (AOD), que prové de fons públics. Es poden diferenciar dos grans tipus d'AOD:

1) L'**ajuda reemborsable**, que és la formada per préstecs, capital de risc i conversió de deute en inversió.

2) L'**ajuda no reemborsable**, en què s'inclouen la cooperació tècnica, la cooperació financera, la cooperació cultural, la cooperació descentralitzada, les subvencions a les ONG i l'ajuda humanitària.

Les polítiques de cooperació s'inicien després de la Segona Guerra Mundial. El primer exemple de concertació el trobem en la creació de l'**Organització Europea de Cooperació Econòmica** (OECE). L'OECE neix essencialment per a administrar els recursos financers nord-americans destinats a la reconstrucció d'Europa, coneguts com a Pla Marshall. L'OECE es va convertir en **OCDE** (Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic) el 1961, i va passar a incloure tots els països industrialitzats del bloc occidental, modificant els seus objectius de desenvolupament regional europeu per objectius més globals. En aquesta nova orientació, va crear el Comitè d'Ajuda al Desenvolupament (CAD), format pels països donants i instància de referència central pel que fa a la cooperació per al desenvolupament.

Tanmateix, la concertació d'estratègies per al desenvolupament va sorgir primer en l'Organització de les Nacions Unides, després de la decisió de 1960 de l'Assemblea General d'elaborar un programa de desenvolupament. En les iniciatives del Banc Mundial denominades consorcis participen per la seva part el PNUD i el Fons Monetari Internacional, i també el CAD de l'OCDE, i els bancs regionals de desenvolupament.

La cooperació al desenvolupament ha passat per **diferents etapes**.

1) La primera, els **anys posteriors a la Segona Guerra Mundial**, estava marcada pel context general de Guerra Freda, per la qual cosa la cooperació al desenvolupament quedava força circumscrita a les àrees d'interès per a cada un dels blocs politicomilitars. D'aquesta manera, la competència entre les superpotències es va ampliar als països en vies de desenvolupament. Als Estats Units i la Unió Soviètica aviat s'hi van sumar França i el Regne Unit, per l'interès de mantenir llaços amb les seves antigues colònies, i poc després el Japó, Alemanya i la Comunitat Econòmica Europea. En aquesta etapa, la cooperació es caracteritza essencialment per ser ajuda tècnica i financera, amb l'objectiu de fomentar la industrialització i finançar projectes d'infraestructures.

2) A **finals dels anys seixanta**, a causa de la inoperància del sistema, el model de cooperació per al desenvolupament es va modificar i va ser substituït pels objectius de reducció de la pobresa i millora de la distribució de la renda, i es van orientar cap al desenvolupament rural i la cobertura de necessitats bàsiques d'alimentació, salut o educació. L'apogeu del Moviment dels No Alienats va propiciar en aquesta fase importants increments de les quantitats destinades a la cooperació. L'afluència de capitals públics i privats als països no desenvolupats en forma de crèdits va beneficiar un augment de les importacions en aquests països de productes provinents del nord industrialitzat (en fase de recessió econòmica), però va generar un endeutament generalitzat i la creació del problema del deute extern.

3) Als **anys vuitanta**, el Fons Monetari Internacional va crear els programes d'ajustament econòmic, forçant que l'Ajuda Oficial al Desenvolupament quedés supeditada a l'adopció per part dels països del sud de polítiques econòmiques d'estabilització. D'aquesta manera, la cooperació al desenvolupament va contribuir a la implantació de les polítiques liberals emanades de les institucions financeres internacionals i de l'anomenat "Consens de Washington". A finals de la dècada dels vuitanta, i vist l'impacte negatiu que aquestes polítiques tenien als països, els programes de cooperació es van complementar amb polítiques compensatòries per a pal·liar els costos socials dels ajustaments estructurals.

El final de la Guerra Freda va fer decaure el valor polític que tenia la cooperació internacional en un context de debilitament de l'organització de la perifèria del sistema internacional, i es va accentuar el fenomen de la vinculació entre la cooperació al desenvolupament i el compliment de determinats objectius econòmics i polítics d'interès per al donant.

2.3.3. La dinàmica de la integració

A més de la tensió entre la cooperació i el conflicte, és indubtable que en el sistema internacional contemporani es desenvolupen tendències que no solament superen la idea d'anarquia internacional, sinó que desenvolupen formes

de cooperació més profundes. És el cas de les dinàmiques d'integració, de les quals hi ha pocs exemples. El paradigma d'aquestes és el cas de la Unió Europea, com a model d'integració que pot orientar aquests processos en el futur.

Noció d'integració. Processos i etapes de la integració

Els processos d'integració són un fenomen relativament nou, que es desenvolupa a les últimes dècades del segle XX. Les il·lustracions més importants d'aquests processos són la Unió Europea i, de caràcter menor, els fenòmens de l'Associació de Lliure Comerç d'Amèrica del Nord (NAFTA en les seves sigles angleses) o el Mercat Comú d'Amèrica del Sud (MERCOSUR).

Els processos d'integració sorgeixen d'una idea funcionalista, consistent en la creença que un estat no pot per si mateix satisfer només determinades necessitats de seguretat i benestar dels seus ciutadans, sinó que només ho pot fer cooperant amb altres i creant organitzacions internacionals que assumeixin la gestió de determinats sectors (agricultura, energia...).

La idea es basa en l'enfocament desenvolupat pel funcionalista David Miltrany en el període d'entreguerres. És per això que els processos d'integració s'associen a les teories funcionalistes de les relacions internacionals. Aquestes sostenen que les noves organitzacions creades, a més de satisfer els interessos nacionals dels estats, generarien interessos en comú.

Un **procés d'integració** és un procés de convergència voluntària, gradual i progressiva entre dos o més estats sobre un pla d'acció comuna en aspectes que van de l'aspecte econòmic al cultural o polític. El procés d'integració implica compartir una part de la sobirania estatal amb la d'altres òrgans superiors, els de l'organització internacional que es genera, i en què l'element fonamental és l'existència d'una comunitat amb valors i interessos compartits, conseqüència al seu torn de la interacció entre les diferents unitats.

El **neofuncionalisme** va modificar alguns supòsits del funcionalisme. Va ser desenvolupat des de la ciència política nord-americana als anys cinquanta i seixanta a partir de l'observació i l'anàlisi de l'experiència europea, on ja s'havien creat les comunitats europees. El seu objectiu era elaborar un mètode prescriptiu sobre com crear una entitat territorial formada per estats i amb una autoritat centralitzada. Ernst Haas, el principal autor neofuncionalista, sostenia que un procés d'integració implicava la transferència de lleialtats cap a la nova organització, que podia tenir jurisdicció sobre els estats que la componien. Així, el procés d'integració significaria la creació d'una nova comunitat política per sobre de les existents fins al moment. D'aquesta manera, el neofuncionalisme,

a diferència del funcionalisme, proposava la transferència de sobirania a les institucions de la nova organització internacional, que disposarien així de poder supranacional.

Les **característiques bàsiques** dels processos d'integració són els següents:

- Que els subjectes són estats sobirans.
- Que emprenen el procés de forma voluntària i deliberada.
- Que el procés es realitza en etapes, de forma gradual i aprofundint successivament en cada una d'elles.

La integració comença pels **aspectes econòmics** i es va ampliant a altres àrees.

1) Se sol iniciar en una etapa en què els estats creen una zona de **preferència aranzelària**, entesa com el compromís mutu a tractar preferencialment les seves respectives produccions d'un bé determinat, és a dir, rebaixes aranzelàries respecte a les aplicades a un tercer estat.

2) La segona etapa sol ser la **creació d'una àrea de lliure comerç**, en què els estats que participen en el procés d'integració acorden suprimir les tarifes aranzelàries i altres barreres comercials entre si, encara que conservant cada un d'ells autonomia respecte a les relacions amb tercers estats. Precisament, aquest últim aspecte i la preocupació per controlar les importacions de fora de la zona d'integració generen la creació de normes d'origen dels productes.

3) La tercera etapa és la **Unió Duanera**, que implica, una vegada s'han eliminat les barreres duaneres entre els membres del procés d'integració, l'adopció d'una política aranzelària comuna davant tercers països.

4) La quarta etapa és el **Mercat Comú**, quan a la Unió Duanera s'hi afegeix la lliure circulació de persones, béns i serveis, amb la consegüent harmonització de legislació entre els països, la coordinació de les polítiques macroeconòmiques i l'establiment de normes (drets i obligacions) per a les persones que habiten l'espai integrat. Finalment, la Unió Econòmica es dona quan s'harmonitzen les polítiques econòmiques nacionals –monetària, fiscal, industrial, financera i agrícola– per a eliminar les disparitats nacionals. La concertació d'una política monetària comuna porta a la creació d'un banc central i una moneda comuna.

La integració de la Unió Europea

La Unió Europea és un projecte d'integració únic que es desenvolupa des de fa cinquanta anys i que es basa en una sèrie de tractats: París (1951), Roma (1957), Maastricht (1992), Amsterdam (1997), Niça (2001) i Lisboa (2007). El dret derivat dels tractats constitueix un conjunt de reglaments, directives i

recomanacions adoptats per les institucions comunitàries. Si bé el projecte inicial d'integració només agrupava sis països, les ampliacions successives han desenvolupat una UE de vint-i-vuit membres.

Taula 17. Les ampliacions de la Unió Europea

Països	Any	Nre. de membres
Països fundadors: Bèlgica, Holanda, Luxemburg, França, Itàlia, República Federal Alemanya – Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA)	1951	6
Països fundadors: Bèlgica, Holanda, Luxemburg, França, Itàlia, República Federal d'Alemanya – Comunitat Econòmica Europea (CEE) i Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (EURATOM)	1957	6
1a ampliació: Dinamarca, Irlanda i Regne Unit	1973	9
2a ampliació: Grècia	1981	10
3a ampliació: Espanya i Portugal	1986	12
4a ampliació: Àustria, Finlàndia i Suècia	1995	15
5a ampliació: Xipre, Malta, Eslovènia, República Txeca, Eslovàquia, Hongria, Estònia, Letònia, Lituània	2004	25
6a ampliació: Romania i Bulgària	2007	27
7a ampliació: Croàcia	2013	28

Taula 18. Les grans etapes de la integració

Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA)	1951
Comunitat Econòmica Europea (CEE) i Comunitat Europea per a l'Energia Atòmica (EURATOM)	1957
Política Agrícola Comuna (PAC)	1962
Firma del tractat de fusió de la CECA, la CEE i l'EURATOM, pel qual es crea un consell i una comissió únics	1965
Supressió de duanes industrials i creació d'un aranzel duaner comú	1968
Política agrícola i política comercial	Anys setanta
Política social, mediambiental i regional	Anys setanta
Sistema Monetari Europeu	1979
Programes estructurals per a reduir la disparitat de desenvolupament econòmic entre els països membres	Anys vuitanta
Primeres eleccions per sufragi universal del Parlament Europeu	1979
Convenis de Lomé (I, II, III i IV) amb els països ACP (Mediterrània, àfrica, Carib i Pacífic)	1975-1989
El tractat de Maastricht preveu una política exterior i de seguretat comuna, cooperació en els àmbits de justícia i interior i la creació de la Unió Econòmica i Monetària	1991
La CEE es transforma en Comunitat Europea. Establiment del mercat únic	1993

Acord de Cotonú amb els països ACP, que inclou concessions comercials per als països menys desenvolupats	2000
Posada en circulació de l'euro	2002
Expira el tractat constitutiu de la CECA, ja que els seus àmbits s'han anat traslladant progressivament a la Unió Europea	2002

És evident que el **funcionalisme** i el **neofuncionalisme** van tenir una influència cabdal en la creació de les comunitats europees. Si bé al principi, acabada la Segona Guerra Mundial, Robert Schuman i Jean Monnet, pares de la construcció europea, tenien en ment un **projecte federal**, molt relacionat amb els objectius del neofuncionalisme, el mètode de concepció del projecte va combinar els principis funcionalistes, en el sentit d'anar integrant de manera gradual sectors de l'activitat econòmica per anar generant interessos comuns entre els estats del procés.

1) L'ímpetu federalista és present en la creació de la primera comunitat, la **Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer el 1951**, ja que implicava la creació d'una alta autoritat amb poder supranacional. No obstant això, el projecte federalista de les comunitats europees es frustraria al cap de poc de crear-se la CECA, ja que les iniciatives de creació d'una comunitat europea de defensa i d'una comunitat política europea van quedar bloquejades per l'actitud francesa el 1954. Les altres comunitats (la Comunitat Econòmica Europea –CEE– i la Comunitat Europea per a l'Energia Atòmica –EURATOM–) creades el 1957 també disposaven de les seves institucions pròpies (una comissió), però aquestes no tenien els poders que sí que tenia l'alta autoritat de la CECA, i haurien de negociar amb la institució encarregada de representar els interessos nacionals (el Consell).

2) Després de la fase inicial de llançament de les comunitats, **a partir de 1957 i fins a mitjan dècada dels seixanta** s'entra en el període pròpiament **funcionalista de cooperació limitada**, que dóna els seus primers fruits en la **unió duanera** i la primera política comuna, l'**agrícola**. No obstant això, la creixent tensió entre la Comissió i el Consell, representants respectivament de l'esperit supranacional i nacional, es va saldar el 1966 amb el reforçament de la via intergovernamental en detriment de la via supranacional per a prosseguir amb el procés d'integració. El 1966, per acabar amb la crisi de la "cadira buida" ocasionada pel rebuig francès de la proposta de la Comissió sobre finançament de la política agrícola, es va adoptar el "Compromís de Luxemburg", pel qual el Consell havia de decidir per unanimitat qualsevol qüestió que un estat considerés d'interès vital. S'inaugura així una fase, que s'allarga fins a finals de la dècada, de reducció de les aspiracions supranacionals originals. La regla no escrita de la unanimitat per a les qüestions sensibles continua actualment en vigor, mentre que en la resta de qüestions el Consell utilitza un mecanisme de votació de majoria ponderada en funció del nombre de vots de què disposa cada membre.

3) No obstant això, **als anys setanta** i a causa en gran manera dels canvis del sistema internacional, del creixent paper econòmic d'Europa i de la distensió entre les superpotències, es va relançar el procés d'integració, creant altres polítiques comunes, com la **regional**, la **mediambiental**, l'**energètica** i la **monetària**. Aquesta fase, que s'inaugura el 1970 amb la creació d'un mecanisme de coordinació política per als grans temes de política internacional – la Cooperació Política Europea, CPE– culmina el 1979 amb les primeres eleccions directes al Parlament Europeu. La CPE, de caràcter governamental, va sorgir de manera paral·lela al sistema comunitari, donant lloc a un dualisme institucional, que quedaria suavitzat els anys següents mitjançant la creació de vincles institucionals amb la Comissió i el Parlament.

4) Els **anys vuitanta** i el final de la Guerra Freda són anys de grans reformes institucionals i ampliació de les competències de la Comunitat. Efectivament, la fi del bloc de l'est va propiciar l'era de l'ampliació. L'establiment de vincles oficials entre les comunitats europees i els països de l'est ja l'havien iniciat el 1988 la Comunitat Econòmica Europea i els països del COMECON, expressant el seu mutu reconeixement. Aquest primer pas, seguit de la caiguda del mur de Berlín i el final de la Guerra Freda, va motivar l'adopció d'una xarxa d'acords en matèria comercial i econòmica que reemplaçarien els antics convenis establerts a escala bilateral entre els estats membres i cada un dels països implicats. A això seguiria una fase d'integració d'un conjunt de països, que culminaria el 2004. Per la seva part, el final de la Guerra Freda també va desbloquejar l'ampliació als països europeus considerats neutrals, com Àustria, Finlàndia i Suècia.

5) El **procés d'ampliació** de la Unió Europea als països d'Europa Central i Oriental va ser paral·lel al procés d'aprofundiment de la integració. El 1989 el Consell Europeu va aprovar l'Informe Delors sobre la Unió Econòmica i Monetària, i va fixar que la primera etapa comencés el 1990. L'any següent es va decidir avançar cap a la unió política, i la creació d'un banc central europeu i una moneda única, l'euro. Paral·lelament, el 1992, la Comunitat Europea i l'EFTA (Associació Europea de Lliure Comerç, integrada per Noruega, Islàndia, Suïssa i Liechtenstein), amb l'excepció de Suïssa, van constituir un mercat únic, el més gran del món, que englobava gairebé 400 milions de persones i concentrava el 40% del comerç mundial, que entraria en vigor el 1994 amb la denominació d'Espai Econòmic Europeu.

6) El procés d'aprofundiment de la integració va entrar en una nova fase el 1993, quan el tractat de la Unió Europea (de Maastricht) va transformar la CPE en **Política Exterior i de Seguretat Comuna** (PESC). La va convertir en el segon pilar, intergovernamental, i la va obrir a les altres institucions comunitàries. El Tractat de 1993 també va consagrar un tercer pilar, de nou intergovernamental, d'**Assumptes de Justícia i Interior**, que es va sumar al ja existent primer pilar comunitari.

7) Les ampliacions successives van generar la necessitat d'ajustar de nou l'aparell institucional de la Unió, per la qual cosa el 1997 es va assolir un acord per a un nou tractat, el d'Amsterdam, que encara seguiria el de Niça l'any 2000. Dos anys després, el 1999, el Consell Europeu de Colònia va adoptar la primera estratègia comuna de la UE, cap a Rússia, va decidir reforçar la PESC i va designar el primer alt representant per a la PESC, que és alhora secretari general del Consell. La segona estratègia comuna arribaria l'any 2000, per a la Mediterrània, en el Consell Europeu de Santa Maria de Feira.

8) El **Tractat de Niça** va abordar una reforma institucional que permetés fer front als reptes plantejats pel procés d'ampliació. Ara bé, els estats membres eren conscients del caràcter limitat d'aquests canvis dirigits únicament a incorporar la presència de representants dels nous estats candidats a l'estructura de funcionament de la Unió. La qüestió que es plantejava era, tanmateix, fins a quin punt la filosofia i el mètode de funcionament de la Unió podien ser operatius i eficaços per a avançar en el procés d'integració comunitari.

9) Per aquestes raons, l'**any 2001**, el Consell Europeu de Laeken va decidir emprendre un ampli procés de reforma de la Unió, canalitzat a través de la Convenció sobre el futur d'Europa, per a preparar una conferència intergovernamental encarregada de redactar un tractat constitucional. Els treballs van concloure el 2003 i l'any següent es va firmar a Roma el "tractat pel qual s'estableix una constitució per a Europa" però alguns països, com França i Bèlgica, el rebutjaren en referèndum, de manera que mai va entrar en vigor.

10) Paral·lelament, es van iniciar els treballs de preparació del Tractat de Lisboa, signat el 2007, que va revisar en profunditat els poders de les institucions i els mecanismes de presa de decisions. Per una banda, va donar entitat legal a la Unió Europea i va crear les figures del president permanent del Consell Europeu i de l'alt representant d'Afers Exteriors i Política de Seguretat i també va crear el nou servei diplomàtic de la UE. Per altra banda, va donar poder de codecisió al Consell Europeu i al Parlament Europeu en els procediments legislatius ordinaris, va introduir la regla de la doble majoria al Consell i va unir els tres pilars que existien anteriorment en un de sol (comunitari, política exterior i de seguretat comuna, justícia i interior).

11) El resultat favorable a la sortida del Regne Unit de la Unió Europea de 2016 obre nous interrogants sobre com es materialitzarà aquest procés, que es preveu que serà llarg, i sobre el mateix futur de la Unió Europea.

El tractat en l'actualitat

El tractat ha estat ratificat ja per diversos països i és objecte d'un debat profund a causa del seu rebuig en els referèndums francès i belga. La seva entrada en vigor no és prevista per al futur immediat.

Les tres institucions principals de la Unió Europea són el **Consell**, la **Comissió** i el **Parlament Europeu**. El Consell és el representant dels estats membres, i per tant té caràcter intergovernamental. La Comissió és un òrgan independent dels estats i garant dels interessos generals. El Parlament, que és elegit per sufragi universal, representa els ciutadans dels països membres.

El Consell neix de la pràctica iniciada el 1974 de reunions de caps d'estat o govern. La pràctica es va institucionalitzar el 1987, després de l'aprovació de l'Acta Única Europea, i la institució va quedar consagrada pel Tractat de Maastricht del 1992.

El **Consell de la Unió Europea** és el principal òrgan de decisió de la UE. Disposa de poder legislatiu i pressupostari, que comparteix amb el Parlament, i conclou els acords internacionals de la UE. Es compon dels ministres dels governs dels països membres (d'Economia, d'Afers Exteriors... segons el tema que s'hagi de tractar). Els caps d'estat o de govern es reuneixen en el Consell Europeu, les cimeres on es decideix la política general de la UE.

A partir del Tractat de Lisboa, el seu mecanisme de decisió estableix un procediment de majoria qualificada per a les propostes que procedeixin de l'alt representant o de la Comissió Europea: el 55% dels estats membre han de votar a favor de qualsevol decisió (16 dels 28), és a dir, cal una majoria qualificada, i aquests estats han de representar el 65% de la població total de la Unió Europea. També estableix una minoria de bloqueig: quatre estats i un mínim del 35% de la població.

La Comissió Europea, composta actualment per 28 membres, un per cada Estat encarna els interessos comunitaris i és independent dels estats membres. És guardiana dels tractats, disposa de la iniciativa legislativa i executa les decisions del Consell de la UE. La Comissió també representa internacionalment la UE en certs àmbits, i negocia els acords internacionals de comerç i de cooperació. És presidida per un president elegit pels països membres i aprovat pel Parlament Europeu per a un període de cinc anys. La Comissió disposa d'àmplies prerrogatives per a la gestió de les polítiques comunes.

El parlament europeu

El gran fòrum de debat que és el Parlament Europeu disposa en l'actualitat de 751 diputats elegits cada cinc anys. L'adscripció dels parlamentaris no és nacional, sinó per grups polítics. Els principals són el Grup del Partit Popular Europeu i el Grup del Partit Socialista Europeu. A més de les funcions ja esmentades, disposa de poder de censura de la Comissió, per una majoria de dos terços.

A més d'aquestes tres institucions centrals de la UE, hi ha un altre conjunt d'òrgans de gran importància:

- El **Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees** està compost per un jutge de cada estat membre i és l'encarregat de garantir el compliment dels tractats i el dret comunitari.
- El **Tribunal de Comptes**, que verifica la legalitat i regularitat dels ingressos i despeses de la Comunitat.
- El **Comitè Econòmic i Social Europeu**, format per representants de la vida econòmica i social, que és un òrgan consultiu de la Comissió i del Consell.
- El **Comitè de les Regions**, òrgan consultiu compost per representants de les entitats regionals i locals.
- El **Banc Europeu d'Inversions**, que concedeix préstecs per al desenvolupament de les regions més endarrerides i la reconversió d'empreses.
- El **Banc Central Europeu**, responsable de la gestió de l'euro i de la política monetària.

Exercicis d'autoavaluació

1. Què separa el realisme polític del transnacionalisme i de l'estructuralisme?

- a) Pel realisme, el sistema internacional és anàrquic; pel transnacionalisme, el sistema es interdependent; per l'estructuralisme el sistema internacional està format per un centre i una perifèria.
- b) Pel realisme, l'actor més important és l'estat; pel transnacionalisme, l'actor més important són les organitzacions internacionals; per l'estructuralisme, l'actor més important és la classe social.
- c) Els realistes són pessimistes; els transnacionalistes confien en la cooperació; i els estructuralistes són radicals i revolucionaris.
- d) Pels realistes, la guerra no es pot evitar; pels transnacionalistes, la guerra està obsoleta; pels estructuralistes hi ha un estat de guerra permanent.

2. Per què l'actor "estat" és el més important dels actors internacionals?

- a) Perquè ho afirmen els realistes, que són el corrent dominant en les relacions internacionals.
- b) Perquè les relacions internacionals són majoritàriament interestatals.
- c) Perquè és l'únic actor que té sobirania.
- d) Perquè té més capacitats tangibles que la resta d'actors.

3. Quin és el pes relatiu en les relacions internacionals dels actors no governamentals?

- a) Un pes inapreciable, ja que no tenen poder efectiu.
- b) Un pes creixent, a causa de la interdependència econòmica.
- c) Un pes creixent, a causa del seu paper polític i social.
- d) Un pes important, ja que les relacions internacionals impliquen interaccions entre una pluralitat d'actors.

4. Quines implicacions té que el Consell de Seguretat de les Nacions Unides sigui un òrgan restringit?

- a) És la garantia que el Consell pugui complir amb les seves funcions de vetllar per la pau i la seguretat internacionals.
- b) Deixa en mans de les grans potències vetllar per la pau i la seguretat internacionals.
- c) És la garantia de la igualtat política dels seus membres.
- d) Facilita la consecució del consens entre els seus membres.

5. Podeu distingir en què es diferencia la dinàmica de conflicte de la de cooperació? I de la d'integració?

- a) La dinàmica del conflicte porta a la guerra; la de cooperació a la pau; i la d'integració a la millor governança de les relacions internacionals.
- b) La dinàmica del conflicte s'explica per l'existència d'anarquia; la de cooperació, per l'existència de confluència d'interessos; i la d'integració és un procés de creació d'interessos comuns.
- c) La dinàmica del conflicte és l'eix central del realisme polític; la de cooperació ho és del transnacionalisme; i la d'integració és l'eix vertebrador de l'estructuralisme.
- d) La dinàmica del conflicte és un tret característic de la Guerra Freda; la de cooperació ho és de l'era de la distensió; i la d'integració sorgeix en la postguerra freda.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. a

2. b

3. d

4. b

5. b

Bibliografia

En castellà i català:

Aldecoa, F. (coord.) (1991). *La Cooperación Internacional*. Bilbao: XIV Jornadas de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales, Universidad del País Vasco, 1993.

Arenal, C. del (1990). *Introducción a las relaciones internacionales* (3a. ed.). Madrid: Tecnos.

Aron, R. (1985). *Paz y guerra entre las naciones* (2 vol.). Madrid: Alianza.

Attinà, F. (2001). *El Sistema político global: introducción a las relaciones internacionales*. Barcelona: Paidós.

Attinà, F. (1992). *Introducción al sistema político de la Comunidad Europea*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.

Barbé, E.; Grasa, R. (1992). *La Comunitat Europea i la nova Europa*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

Barbé, E. (1995). *La seguridad en la nueva Europa. Una aproximación institucional*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

Barbé, E. (2003). *Relaciones Internacionales* (2a. ed.). Madrid: Tecnos.

Bull, H. (2005). *La sociedad anárquica: un estudio sobre el orden en la política mundial* (1a. edició anglesa de 1977). Madrid: Los Libros de la Catarata.

Calduch, R. (1991). *Relaciones Internacionales*. Madrid: Ediciones de las Ciencias Sociales.

Carr, E. H. (2004). *La crisis de los veinte años (1919-1939). Una introducción al estudio de las relaciones internacionales*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

Carrillo Salcedo, J. A. (comp.) (1982). *Textos básicos de Naciones Unidas*. Madrid: Tecnos.

Díez de Velasco, M. (2001). *Las organizaciones internacionales*. Madrid: Tecnos.

Diversos autors (1993). "Actores Internacionales". *Papers. Revista de Sociología*, (núm. 41). Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Gilpin, R. (1990). *La economía política de las Relaciones Internacionales* (1a edició anglesa de 1987). Buenos Aires: GEL.

Held, D. (1997). *La democracia y el orden global: del estado moderno al gobierno cosmopolita*. Barcelona: Paidós.

Medina, M. (1983). *Teoría y formación de la sociedad internacional*. Madrid: Tecnos.

Medina, M. (1977). *Teoría y práctica de Relaciones Internacionales*. Madrid: Taurus.

Merle, M. (2000). *Sociología de las relaciones internacionales* (3a. edició revisada i ampliada). Madrid: Alianza Universidad.

Mesa, R. (1992). *La nueva sociedad internacional*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.

Mesa, R. (1980). *Teoría y práctica de las Relaciones Internacionales* (2a. ed.). Madrid: Taurus.

Morata, F. (1999). *La Unión Europea. Procesos, actores y políticas*. Barcelona: Ariel.

Morgenthau, H. (1990). *Escritos sobre política internacional*. Madrid: Tecnos.

Salomón, M. (2002). "La teoría de las relaciones Internacionales en los albores del siglo XXI: diálogo, disidencia, aproximaciones". *Revista Electrónica de Estudios Internacionales*, 4 (www.reei.org).

Salomón, M. (1995). "Les Nacions Unides entre la crisi i la consolidació". *Estudis Internacionals* (núm. 7). Barcelona: Centre UNESCO de Catalunya / Centre d'Estudis sobre la Pau i el Desarmament de la UAB.

Walzer, M. (2001). *Guerras justas e injustas. Un razonamiento moral con ejemplos históricos*. Barcelona: Paidós.

En altres idiomes:

Allen, D. i altres (eds.) (1983). *European Political Cooperation: Towards a foreign policy for Western Europe*. Londres: Butterworth Scientific.

Art, R. C.; Jervis, R. (ed., 1996) *International Politics. Enduring concepts and Contemporary Issues* (4a. ed.). Nova York: HarperCollins College Publishers.

Baylis, J.; Smith, S. (ed.) (1997). *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press.

Coulombis, T. A.; Wolfe, J. (1996). *Introduction to International Relations. Power and Justice* (5a. ed.). Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Cox, R. (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*. Nova York: Columbia University Press.

Gerbet, P. (1983). *La construction de l'Europe*. París: Imprimerie Nationale.

Gilpin, R. (1981). *War and change in World Politics*. Nova York: Cambridge University Press.

Griffiths, M. (1999). *Fifty Key Thinkers in International Relations*. Londres: Routledge.

Griffiths, M.; O'Callaghan, T. (2002). *International Relations: The Key Concepts*. Londres: Routledge.

Groom, A. J. R.; Light, M. (eds.) (1985). *International Relations: A Handbook of Current Theory*. Londres: Pinter.

Haas, E. B. (1968). *The Uniting of Europe* (2a. ed.). Stanford: Stanford University Press.

Hocking, B.; Smith, M. (1995). *Politics* (2a. ed.). Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Hoffmann, S. (1978). *Primacy and World Order*. Nova York: McGraw-Hill.

Holsti, K. W. (1994). *International Politics. A framework for analysis* (7a. ed.). Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Jensen, L. (1982). *Explaining Foreign Policy*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Keohane, R. (1984). *After hegemony. Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton: Princeton University Press.

Keohane, R. (1986). *Neorealism and its critics*. Nova York: Columbia University Press.

Keohane, R.; Nye, J. (eds.) (1972). *Transnational relations and world politics*. Cambridge: Harvard University Press.

Keohane, R.; Nye, J. (1977). *Power and Interdependence. World Politics in Transition*. Boston: Little Brown.

Kegley Jr., C. W.; Wittkopf, E. R. (2001). *World Politics. Trend and Transformation* (8a ed.). Boston: Bedford / St. Martin's.

Krasner, S. (1983). *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press.

Linklater, A. (ed.) (2000). *International Relations. Critical Concepts in Political Science* (5 vol.). Londres: Routledge, 2000.

Little, R.; Smith, M. (ed.) (1991). *Perspectives on World Politics* (2a. ed.). Londres: Routledge.

Macridis, R. C. (ed.) (1989). *Foreign Policy in World Politics. States and Regions* (7a. ed.). Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Mansbach, R. W.; Ferguson, Y. H.; Lampert, D. E. (1976). *The Web of World Politics: non-state actors in the Global System*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Merle, M. (1984). *La politique étrangère*. París: PUF.

Mitrany, D. (1943). *A Working Peace System*. Londres: Royal Institute of International Affairs.

Russett, B.; Starr, H. (1985). *International Politics. The Menu for choice* (2a. ed.). Nova York: W. H. Freeman and Company.

Schoutheete, P. de (1986). *La Cooperation Politique Européenne* (2a. ed.). París: Nathan.

Strange, S. (1988). *States and markets*. Londres: Pinter.

Vasquez, J. A. (2000). *The War Puzzle*. Cambridge: Cambridge University Press.

Viotti, P. R.; Kauppi, M. V. (1999). *International Relations Theory. Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond* (3a. ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Waltz, K. (1959). *Man the state and war. A theoretical analysis*. Nova York: Columbia University Press.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Nova York: Random House.

Whigt, M. (1991). *International Theory. The three traditions*. Londres: Leicester University Press.

Whight, M. (1978). *Power Politics*. Londres: Royal Institute of International Affairs.

Wright, Q. (1966). *A Study of War*. Chicago: Chicago University Press.

Adreces d'interès a Internet

Web de les Nacions Unides

<http://www.un.org>

Web de l'OSCE

<http://www.osce.org>

Web de l'OTAN

<http://www.nato.int>

Web de la Unió Europea

<http://www.europa.eu.int>

